



**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**19. YÜZYIL SONU VE 20. YÜZYIL BAŞLARINDA
ANKARA VİLAYETİNDE EĞİTİM**

MÜZEYYEN HÜKÜM

**TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

HAZİRAN 2018



**19. YÜZYIL SONU VE 20. YÜZYIL BAŞLARINDA
ANKARA VİLAYETİNDE EĞİTİM**

Müzeyyen HÜKÜM

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN 2018

Müzeyyen Hüküm tarafından hazırlanan “19. Yüzyılın Sonu 20. Yüzyılın Başlarında Ankara Vilayetinde Eğitim” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi YAYLACAĞ Anabilim Dalında TARİH Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Yğur ÜNAL

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Gazi Üniversitesi

Başkan: Prof. Dr. Necdet HAYTA

Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye: Prof. Dr. Hüseyin CİNAL

Jenicağ Anabilim Dalı Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 27.06.2018

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.



Prof. Dr. Saliha AĞAÇ

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.



Müzeyyen HÜKÜM

27.06.2018

19. YÜZYIL SONU VE 20. YÜZYIL BAŞLARINDA
ANKARA VİLAYETİNDE EĞİTİM
(Yüksek Lisans Tezi)

Müzeyyen HÜKÜM

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Haziran 2018

ÖZET

“19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyılın Başlarında Ankara Vilayetinde Eğitim” isimli çalışmamızda Ankara Vilayeti ve dâhilindeki Kayseri, Kırşehir, Çorum ve Yozgad sancaklarındaki eğitim faaliyetleri incelenmiştir. Çalışmamız 5 bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmı olan birinci bölümde, modernleşme sürecinde Osmanlı Devleti'nin eğitim alanındaki gelişmelerine yer verilmiştir. İkinci bölümde, Ankara Vilayeti Maârif İdaresi başlığı altında genel olarak vilayetin eğitim teşkilatı ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Ankara Vilayetinde bulunan idâdî, rüşdiye ve sıbyan mektepleri ile vilayetteki gayrimüslim ve yabancı okullar hakkında istatistikî bilgiler sunulmuştur. Dördüncü bölümde ise, Ankara Vilayetinde faaliyet gösteren diğer eğitim kurumları; medreseler, Ankara Numune Tarlası ve Ağıl Mektebi (Çoban Mektebi) ile vilayette bulunan matbaa ve kütüphaneler ele alınmıştır. Son bölüm olan sonuç kısmında ise belirtilen tarihlerde Ankara Vilayetindeki eğitim faaliyetleri genel olarak değerlendirilmiştir.

Bilim Kodu : 116114
Anahtar Kelimeler : Maârif, İdâdî, Rüşdiye, Sıbyan, İbtidâî, Mektep, Medrese.
Sayfa Adedi : 139
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Uğur ÜNAL

EDUCATION IN THE PROVINCE OF ANKARA
IN THE LATE 19th CENTURY AND EARLY 20th CENTURY

Müzeyyen HÜKÜM
(M. Sc. Thesis)

GAZİ UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

June 2018

ABSTRACT

Educational activities in the Province of Ankara and its attached sanjaks of Kayseri, Kırşehir, Çorum and Yozgad are examined in the study titled “Education in the Province of Ankara in the Late 19th Century and Early 20th Century”. This study consists of 5 parts. The introduction part includes the developments in the field of education in the Ottoman State during the modernization era. The second part deals with the educational organization of the province under the title of Ankara Province Education Administration. The third part contains statistical information concerning high schools (idadi), junior high schools (rüşdiye) and infants’ schools (sıbyan), non-Muslim and foreign schools in the Province of Ankara. In the fourth part other education institutions, madrasahs, Ankara Model Field and Shepherd School, printing houses and libraries in the Province of Ankara are handled. In the conclusion part educational activities in the Province of Ankara during the mentioned period are generally evaluated.

Scientific Code : 116114
Key Words : Education, High school, Junior high school, Infants’ school, Primary school, School, Madrasah.
Page Number : 139
Thesis Advisor : Prof. Dr. Uğur ÜNAL

TEŞEKKÜR

“19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyılın Başlarında Ankara Vilayetinde Eğitim” adlı çalışmamızda, Osmanlı Devleti’nin eğitim alanında yaptığı modernleşme çalışmalarının; özellikle de Sultan II. Abdülhamid’in bu alanda yapmış olduğu islahatın Osmanlı Devleti’nin Anadolu’daki en önemli vilayetlerinden biri olan Ankara Vilayetinde ne derece vücut bulduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Ankara Vilayeti ve vilayete bağlı sancak ve kazaların 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarındaki eğitim-öğretim faaliyetlerini incelemeye çalıştığımız bu araştırmada, gerek çalışmamıza başlamadan önce gerekse çalışmanın yazımı esnasında ele aldığımız konuyla ilgili olarak daha önce yapılmış benzer çalışmalar incelenerek arşiv ve kütüphanelerde kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır.

Kaynak bakımından çalışmamızın esasını Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü bünyesindeki Osmanlı Arşivinden temin ettiğimiz belgeler ile 1898-1903 Maârif Salnâmeleri, 1890-1907 Ankara Vilayet Salnâmeleri ve 1890-1910 yılları arasında yayınlanan Devlet Salnâmeleri oluşturmaktadır. Maârif, vilayet ve devlet salnamelerindeki bilgiler birbirleriyle ve arşiv belgeleriyle karşılaştırılarak elde edilen bilgilerin kaynaklar arasındaki tutarlılığı takip edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca konuya ilişkin eksik bilgilerin tamamlanmasına da mümkün olduğunca gayret edilmiştir.

Çalışmamızın konusunun belirlenmesinden yazım sürecinin sonlandırılmasına kadar ki tüm aşamalarda yardım ve desteklerini esirgemeyen, tarihçilik ve arşivcilik alanında yol gösteren danışmanım Prof. Dr. Uğur ÜNAL’a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü uzmanlarından Yunus Emre ABACI’ya teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	xiii
1. GİRİŞ	1
2. ANKARA VİLAYETİ MAÂRİF İDARESİ	17
2.1. Ankara Maârif İdaresi	17
2.2. Ankara Vilayeti Maârif Meclisi	19
2.3. Ankara Vilayeti Maârif Komisyonları	20
3. ANKARA VİLAYETİ MEKTEPLERİ	23
3.1. Mekteb-i İdâdîler	23
3.1.1. Ankara Vilayeti Mekteb-i İdâdîleri	25
3.1.1.1. Ankara Mekteb-i İdâdîsi	26
3.1.1.2. Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi	33
3.1.1.3. Yozgad Mekteb-i İdâdîsi	38
3.1.1.4. Kayseri Mekteb-i İdâdîsi	40
3.1.1.5. Çorum Mekteb-i İdâdîsi	42
3.2. Rüşdiye Mektepleri	45
3.2.1. Ankara Vilayeti Rüşdiye Mektepleri	47
3.3. Sıbyan ve İbtidâî Mektepleri	50
3.3.1. Ankara Vilayeti Sıbyan ve İbtidâî Mektepleri	55
3.4. Ankara Dârülmualimîn-i İbtidâî	60

Sayfa

3.5. Ankara Hamîdiye Sanâyi Mektebi	61
3.6. Gayrimüslim Mektepleri ve Yabancı Okullar.....	64
4. ANKARA VİLAYETİNDE EĞİTİMLE İLGİLİ DİĞER KURUMLAR.....	79
4.1. Medreseler	79
4.1.1. Ankara Vilayeti Medreseleri	82
4.2. Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi.....	91
4.3.1. Ankara Vilayeti Kütüphaneleri.....	96
4.3.2. Ankara Vilayeti Matbaaları	97
5. SONUÇ	99
KAYNAKLAR.....	107
EKLER.....	113
Ek-1. Fotoğraflar.....	114
Ek-2. Belgeler.....	118
ÖZGEÇMİŞ	139

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge		Sayfa
Çizelge 2.1.	1898-1903 Yılları Arasında Ankara Vilayeti Maârif İdaresi	19
Çizelge 2.2.	1906-1907 yılları arasında Ankara Vilayeti Maârif İdaresi	19
Çizelge 2.3.	20. yüzyıl başlarında Ankara Vilayeti Maârif Meclisi Görevlileri	20
Çizelge 2.4.	1907'de Ankara Vilayetinin Maârif Komisyonları başkan, üye ve kâtipleri	21
Çizelge 3.1.	Ankara Mekteb-i İdâdîsinin 1897-1903 Yılları Arasındaki Eğitim-Öğretim Dönemlerinde Öğrenci Sayısı	29
Çizelge 3.2.	1893'de Ankara Mekteb-i İdâdisine yapılan muallim ataması	29
Çizelge 3.3.	1897-1898 eğitim-öğretim yılında Ankara Mekteb-i İdâdîsinin idari ve eğitimci kadrosu	30
Çizelge 3.4.	27 Aralık 1898'de Ankara Mekteb-i İdâdisine yapılan muallim ataması sonucu yaşanan değişiklikler	31
Çizelge 3.5.	12 Aralık 1901'de Ankara Mekteb-i İdâdisine yapılan muallim ataması ile bu muallimlerin girdikleri dersler ve maaşları	31
Çizelge 3.6.	1902'de Ankara Mekteb-i İdâdisinde görevli idari ve eğitimci Kadro	32
Çizelge 3.7.	1897-1903 yılları arasında Kırşehir Mekteb-i İdâdisinde eğitim gören öğrenci sayısı	36
Çizelge 3.8.	Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi 1897-1898 eğitim-öğretim döneminde şahadetnâme almaya hak kazanan öğrencilerin isimleri, numaraları, dereceleri ve şahadetname dereceleri	36
Çizelge 3.9.	Kırşehir Mekteb-i İdâdisine 17 Mayıs 1894'de yapılan muallim ve görevli atamaları ile maaş miktarları	37
Çizelge 3.10.	1900-1901 eğitim-öğretim yılında Kırşehir Mekteb-i idâdisindeki görevliler, öğretmenler ve öğretmenlerin girdikleri dersler	38
Çizelge 3.11.	1906-1907 eğitim-öğretim döneminde Kırşehir Mekteb-i İdâdisinin idari ve eğitimci kadrosu	38
Çizelge 3.12.	20. yüzyıl başlarında Yozgad Mekteb-i İdâdisinde eğitim alan öğrenci sayısı	40
Çizelge 3.13.	1900 yılında Yozgad Mekteb-i İdâdisinde idari ve eğitimci kadro	40

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.14. Kayseri Mekteb-i İdâdîsinde 1897-1903 yılları arasında eğitim gören öğrenci sayısı	41
Çizelge 3.15. 1900 yılında Kayseri Mekteb-i idâdîsinin idari ve eğitimci kadrosu ile bu kadronun girdiği dersler	42
Çizelge 3.16. 1900-1901 eğitim-öğretim yılında Çorum Mekteb-i İdâdîsinin eğitimci kadrosu ve bu kadronun girmiş olduğu dersler	43
Çizelge 3.17. 1900 yılının başlarında Çorum Mekteb-i İdâdîsinde görev alan bazı muallimlerin girdikleri dersler, ders saatleri ve aldıkları maaşlar	44
Çizelge 3.18. Çorum Mekteb-i İdâdî muallimlerinden Hamdi Efendi'nin Beyrut Mekteb-i İdâdî muavini salisliğine tayiniyle mektebin ders programında yapılan değişiklikler	44
Çizelge 3.19. 12 Aralık 1901'de Çorum Mekteb-i İdâdîsine yapılan muallim ataması	45
Çizelge 3.20. 20. yüzyılın başlarında Çorum Mekteb-i İdâdîsindeki öğrenci sayısı	45
Çizelge 3.21. 1897-1903 yılları arasında Ankara Vilayetine tabi rüşdiyelerle bu rüşdiyelerdeki öğrenci sayısı	49
Çizelge 3.22. 20. yüzyılın başlarında Ankara vilayetindeki mevcut sıbyan ve ibtidâî mekteplerinin sayısı	58
Çizelge 3.23. Mihaliççık Kazası Akköprü Emlâk-ı Hümâyûn idaresinde açılan ibtidâî mekteplerinde 1901-1902 eğitim-öğretim yılındaki öğrenci sayısı ve muallimleri	60
Çizelge 3.24. Ankara Hamîdiye Sanâyi Mektebi'nin bünyesindeki ibtidâî mekteplerinin 1900 yılındaki eğitimci kadrosu ve eğitimi verilen dersler	62
Çizelge 3.25. 1907'de Ankara Hamîdiye Sanâyi Mektebi'nin idari ve eğitimci kadrosu ile eğitimi verilen dersler	64
Çizelge 3.26. 1898, 1899, 1900 senelerinde Ankara Vilayetinde bulunan gayrimüslim mektepleri hakkında genel bilgiler	70
Çizelge 3.27. 1898 Maârif Salnamesine göre Ankara Vilayetindeki gayrimüslim mekteplerinin milletlere ve öğretim kademelerine göre dağılımı	72
Çizelge 3.28. 1898 Maârif Salnamesine göre Ankara Vilayetindeki gayrimüslim mekteplerinde eğitim alan öğrenci miktarı ve öğretim kademelerine dağılımı	72

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.29. 1899 Maârif Salnamesine göre Ankara Vilayetindeki gayrimüslim mekteplerinin milletlere ve öğretim kademelerine göre dağılımı.....	73
Çizelge 3.30. 1899 Maârif Salnamesine göre Ankara Vilayetindeki gayrimüslim mekteplerinde eğitim alan öğrenci miktarı ve öğretim kademelerine dağılımı	73
Çizelge 3.31. 1900 Maârif Salnamesine göre Ankara Vilayetindeki gayrimüslim mekteplerinin milletlere ve öğretim kademelerine göre dağılımı.....	74
Çizelge 3.32. 1900 Maârif Salnamesine göre Ankara Vilayetindeki gayrimüslim mekteplerinde eğitim alan öğrenci miktarı ve öğretim kademelerine dağılım	74
Çizelge 3.33. Ankara Vilayetinde bulunan Amerikan okulları hakkındaki genel bilgiler	77
Çizelge 3.34. Ankara Vilayetinde bulunan Fransız okulları hakkındaki genel bilgiler	78
Çizelge 4.1. 1897-1900 yılları arasında Ankara Vilayet merkezindeki medreseler ve öğrenci sayıları.....	82
Çizelge 4.2. Yabanâbâd kazasındaki mevcut medreseler ve öğrenci sayıları	83
Çizelge 4.3. Nallıhan, Bâlâ, Çubuk ve Ayaş kazalarındaki mevcut medreseler ve öğrenci sayıları.....	84
Çizelge 4.4. Sivrihisar kazasındaki mevcut medreseler ve öğrenci sayıları.....	85
Çizelge 4.5. Beypazarı kazasındaki mevcut medreseler ve öğrenci sayıları	85
Çizelge 4.6. Mihalıççık ve Haymana kazalarındaki mevcut medreseler ve öğrenci sayıları	86
Çizelge 4.7. 1897-1900 yılları arasında Çorum Sancak merkezindeki medreseler ve öğrenci sayıları.....	86
Çizelge 4.8. Sungurlu Kazasındaki mevcut medreseler ve öğrenci sayıları	87
Çizelge 4.9. 1897-1900 yılları arasında İskilip kazasındaki mevcut medreseler ve öğrenci sayıları.....	87
Çizelge 4.10. 1897-1900 yılları arasında Osmaniye Kazasındaki mevcut medreseler ve öğrenci sayıları.....	88
Çizelge 4.11. 1897-1900 yılları arasında Kırşehir Sancağı kaza merkezinde mevcut medreseler ve öğrenci sayıları	88

Çizelge	Sayfa
Çizelge 4.12. 1897-1900 yılları arasında Yozgad Sancağı kaza merkezinde mevcut medreseler ve öğrenci sayıları	89
Çizelge 4.13. 1897-1900 yılları arasında Boğazlıyan ve Maden kazalarındaki mevcut medreseler ve öğrenci sayıları	89
Çizelge 4.14. Ankara Vilayetine bağlı sancaklar ve kazalarda yer alan medreseler ve bu medreselerde eğitim alan toplam öğrenci sayısı	90
Çizelge 4.15. Ankara Vilayetinde ve vilayete bağlı sancaklardaki kütüphaneler ile bu kütüphanelerde bulunan kitap miktarı.....	96
Çizelge 4.16. Ankara Vilayet Matbaasının 1891 yılındaki yönetici ve idari kadrosu.....	97

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
A. MKT. MHM.	Sadaret Mektûbî Kalemî
S. V. A.	Ankara Vilayet Salnâmeleri
S. V. A.	Ankara Vilayet Salnâmeleri
B.O.A.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BEO.	Bâb-ı Âlî Evrak Odası
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
D. S.	Devlet Salnâmeleri
DH	Dâhiliye
DH. İ.	Dâhiliye Nezâreti İdare
DH. MKT.	Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemî
HUS.	Husûsî
İ.	İradeler
İ. AS.	İrade Askeriye
İ.DH.	İrade Dâhiliye
MF. MKT.	Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemî
S. N. M. U.	Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Aralığı
S.	Sayı
ŞD.	Şûrâ-yı Devlet Evrâkı
vd.	Ve Diğerleri
Y.	Yıldız Sarayı Evrâkı

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti; kuruluşundan 16. yüzyılın sonlarına kadar, daha önceki Türk ve İslam devletlerinden aldığı zengin kültürel mirasa katkı sağlayarak siyasî ve ekonomik açıdan kudretli, büyük bir devlet olarak varlığını sürdürmüştür¹. Hızlı gelişmesine uyumlu olarak kurum ve teşkilatlarında daima yenilik yapan Osmanlı Devleti, 16. yüzyılın sonlarına dek büyük bir başarıyla işleyen kurumlarında bir sorun oluştuğunda, bu sorunu zaman kaybetmeden çözüme ve her an yenilik yapabilme stratejisi takip etmiştir².

Osmanlı Devleti'nin kaydettiği bu muhteşem terakki, 16. yüzyılın sonlarından itibaren değişmeye başlamış; devlet, iç ve dış faktörlerin etkisiyle bir duraklama sürecine girmiştir. Başta mülkî alanda yaşanan bozulma olmak üzere, uzun süren harpler, iktisadi gerilemeler, bazı devlet adamlarının müdahaleleri ile mansıpların ehil kimselere verilmeyip rüşvetle alınıp verilmesi ve akçenin değerinin düşmesi gibi hususlar, Osmanlı Devleti'nin duraklamasında etkili olan iç faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır³.

Kuşkusuz devletin duraklamasında iç faktörler kadar dış faktörler de büyük pay sahibidir. Duraklamaya etki eden en önemli dış faktör ise 15. ve 16. yüzyıldan itibaren Avrupa'da meydana gelen yeniliklerdir. Batı'nın coğrafi keşifler ile yeni ticaret yolları ve kıtalar keşfederek ihtiyaç duydukları ürünlere yeni yollardan kayıtsız ve vergisiz bir şekilde ulaşması dünyanın jeostratejik dengesini değiştirdiği gibi, keşiflerle sahip olunan deneyim ve zenginlik sayesinde Batı, teknolojik ve bilimsel eksikliklerini hızla gidermiş ve geliştirmiştir⁴. Batı'da yaşanan bu gelişmeler coğrafi ve kültürel yakınlık münasebetiyle diğer Avrupa devletlerine de hızla yayılırken yaşanan gelişmeler Osmanlı Devleti'ne aynı ölçüde yansımadağı gibi Osmanlı tarafından yeteri kadar dikkate de alınmamıştır. Bu bağlamda Batı'da yaşanan gelişmelerin hakkıyla takip edilmemesi devleti zayıflatan diğer bir husus olmuştur. Devletin kurumlarında yaşanan bozulmaları düzeltmek içinse Avrupa'nın

¹ İhsanoğlu, E., Salim, A., (2012). Yenileşme Döneminde Osmanlı Bilim ve Eğitimi, *Türkler*, C.14., s.881.

² Hayta, N., Ünal, U., (2014). *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışına Kadar)*, Ankara: Gazi Kitabevi, s.2.

³ a.g.e., s. 2-5.

⁴ a.g.e., s. 2-5.

örnek alındığı kalıcı çözümler yerine devletin güçlü zamanlarındaki uygulamalara dönülmesiyle durumun düzeleceğine dair bir görüşle hareket edilerek sorunun özünü görmekten uzak, kaba kuvvete dayanan ve sadece belirli kişilerin gayretleriyle günü kurtarıcı çözümler üzerinde durulmuştur⁵. Bu durum Avrupa ve Osmanlı arasındaki makasın Osmanlı Devleti'nin aleyhine olacak şekilde açılmasına neden olmuştur.

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iç ve dış faktörlere bağlı olarak ortaya çıkan duraklama ve gerileme; idari, mali, askeri alanların yanı sıra ilmiye teşkilatını da etkilemiştir. Osmanlı Devleti, Yükselme Dönemi'nde kendinden önceki Türk ve İslam Devletlerinden miras aldığı medreseleri daha da geliştirmiş; bunları Fatih Sultan Mehmed ve Kanun Sultan Süleyman dönemlerinde açılan Sahn-ı Semân ve Süleymaniye medreseleri ile de çağına göre gelebilecekleri en son noktaya kadar ulaştırmıştır⁶. Zamanının ilim merkezi olan ve büyük bilginler yetiştiren medreselerde, devletin ihtiyaç duyduğu her türlü bilimsel ve entelektüel bilgi karşılanmıştır⁷. Ancak eğitim kurumlarında devlet düzenindeki bozulmayla birlikte bir takım aksaklıklar yaşanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, ilmiye teşkilatındaki bozulmaları düzeltmek adına ilk adımı Sultan III. Murad döneminde yayınlanan bir fermanla atmış, bundan sonra da ilmiye sınıfının ıslahı için fermanlar çıkarmaya devam etmiştir. Ancak klasik Osmanlı eğitim sisteminin merkezinde yer alan medreselerin ıslahı konusunda tâmin edilen emir ve fermanlar tam anlamıyla uygulanamadıkları için istenen neticeyi vermemiş; ilmiye sınıfı, medrese ve buna bağlı bürokratik nizamdaki bozulmalar devam etmiştir⁸.

Yüzyılların vermiş olduğu üstünlük psikolojisini 18. yüzyıldan itibaren ciddi yenilgilerin gelmesiyle birlikte terk etmeye başlayan Osmanlı Devleti, Avrupa'daki gelişmeleri dikkate almak durumunda kalmıştır. Batı'daki gelişmeleri daha yakından takip etmek adına ilk girişim Lale Devri'nde gerçekleşmiştir. Osmanlı

⁵ Armaoğlu, F., (2007). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, İstanbul: Alkım Yayınevi, s.13.; Hayta, Ünal, a.g.e., s. 5.

⁶ Er, H., (2003). "Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Çağdaşlaşma Çabaları", *Marife Bilimsel Birikim*, S.1., s. 211.

⁷ Er, a.g.m., s. 211.; Bilim, C.Y., (1984). *Tanzimat Devri'nde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma (1839-1876)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s.7.

⁸ Uzunçarşılı, İ.H., (1988). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi:, s. 241.; Er, H., (1999). *Osmanlı Devletinde Çağdaşlaşma ve Eğitim*, İstanbul: Rağbet Yayınları, s. 38.; Er, a.g.m., s. 211.

Devleti, bu dönemde önce Viyana'ya bir elçi göndermiş; ardından da 1721'de Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'yi Avrupa'daki gelişmeleri gözlemleyerek bir rapor hazırlaması için geçici elçilik göreviyle Paris'e göndermiştir. Bu elçilik görevi ile Osmanlı Devleti modernleşme sürecinde Batıyla olan ilk temasını kurmuştur⁹. Lale Devri'nde oluşturulan barış ortamı ve Batıyla olan temaslar bir takım sosyal gelişmelerin yaşanmasını sağlamıştır. Ancak Lale Devri'nin 1730'da Patrona Halil İsyanı ile son bulmasıyla birlikte yeni süreçte Osmanlı Devleti, Batı'daki gelişmelerin daha çok askeri kısmıyla ilgilenmiş ve ordusunu güçlendirecek yenilik çalışmalarına öncelik vermiştir.

Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin askeri başarısızlıklara çözüm arayışı, Osmanlı eğitiminde modernleşme sürecinin de başlamasını sağlamıştır. Bu doğrultuda Batı tarzında eğitim veren ilk kurum olan "Hendesehâne" 1734'de Sadrazam Topal Osman Paşa'nın emriyle, Üsküdar da bir askeri okul olarak açılmıştır. I. Mahmud döneminde Müslüman olup Osmanlı Devleti'nin hizmetine giren Fransız asıllı Humbaracı Ahmed Paşa (Comte de Bonneval) tarafından açılan ve programında modern fen bilimlerini barındıran Hendesehâne, yeniçerilerin muhalefeti nedeniyle bir süre sonra kapatılmıştır¹⁰.

Hendesehâne, her ne kadar Batı zihniyetiyle açılan ilk eğitim kurumu olsa da bu okulun ömrünün uzun sürmemesi nedeniyle, gerçek anlamda ilk Batılı eğitim kurumu olarak 1773'te İstanbul'da Haliç Tersanesi'nde açılan Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn kabul edilmektedir. Bu okul, 1770 Çeşme Vakasından sonra kurulmak istenen yeni donanmaya Avrupa'nın teknik ve metoduna vakıf subaylar yetiştirmek gayesiyle Fransız-Macar asıllı Baron de Tott'un sorumluluğunda açılmıştır. Cezayirli Seyid Hasan'ın baş hocalığını yaptığı okulda Baron de Tott, Gelenbevi İsmail Efendi ve Fransa'dan gelen Jean de Lafitte Clave gibi isimler de muallimlik yapmışlardır. Günde 4 saatlik programla Türkçe, Arapça ve Fransızca, aritmetik, geometri, coğrafya, trigonometri, cebir, topografya, harp tarihi, entegral, diferansiyel hesap, mekanik, astronomi, istihkâm ve balistik gibi derslerin eğitiminin verildiği bu mektep, Osmanlı Devleti'ne Batı teknolojisinin girdiği bir kanal olmuştur. Bu bağlamda mektep, yalnızca Fransızca bilen ve batı metotlarına

⁹ Lewis, B., (2009). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: Arkadaş Yayınevi, s.65.

¹⁰ Bilim a.g.e. s. 11-12.; Koçer, H. A., (1992). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.23.

aşına bir grup subay yetiştirmekle kalmayıp sağladığı olumlu hava ile eğitimin çağdaşlaşmasına da öncülük etmiştir¹¹.

Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn'dan sonra Batı tarzında açılan ikinci okul, Osmanlı Devleti'nde yenileşmenin bir bütün olduğunu ve belirli bir plan çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiğini ilk kavrayan hükümdar olan III. Selim¹² tarafından 1795'de Nizâm-ı Cedîd kapsamında açılan Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'dur. Bu okul, Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn'un bir benzeri olarak kara ordusuna teknik eleman yetiştirmek amacıyla açılmıştır. Özellikle fen derslerinin ağırlıkta olduğu bir programa sahip olan Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun, 1871 yılına kadar müstakilen eğitim faaliyetlerini sürdürmüş, bu tarihten sonra da Harbiye Mektebi'nin bünyesine alınarak bu okulun bölümlerinden biri olmuştur¹³. Nitekim Batı tarzında açılan ilk eğitim kurumları olan ve ordu ve donanma için subay ve mühendis yetiştiren günümüz Kara ve Deniz Harp Okullarının temelini oluşturan bu iki okul, Osmanlı eğitim anlayışına yeni bir bakış açısı getirmiştir¹⁴.

III. Selim'in gerçekleştirmek istediği Nizâm-ı Cedîd hareketi bir süre sonra ulemânın ve yeniçerilerin tepkisine neden olmuştur. Nitekim kendi çevresinde iyi bir ıslahat ekibi oluşturamayan ve destekçilerini kaybeden Sultan III. Selim, 29 Mayıs 1907'de Kabakçı Mustafa İsyanı ile tahttan indirilmiştir. Bu isyan, her ne kadar III. Selim'in hükümranlık dönemini sona erdirse de yenileşme düşüncesini ortadan kaldıramamış ve Sultanın başlatmış olduğu ıslahat hareketi, haleflerine yeni ufuklar açarak onlara rehberlik etmiştir. Bu doğrultuda 1808'de Osmanlı

¹¹ Bilim a.g.e. s. 12.; Sakaoğlu, N., (2003) *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 56.

¹² III. Selim, daha vefat eden ihtilal öncesi Fransa'sının son kralı XVI. Louis ile yapılabilecek ıslahat konusunda gizlice mektuplaşıp ondan tavsiyeler almıştır. Bu davranış sultanın yapılacak ıslahat konusunda seleflerinden daha ileri gitmek istediğinin bir göstergesidir. Nitekim III. Selim, şehzadeligi döneminden itibaren planladığı yenilik çalışmalarını vakit kaybetmeden gerçekleştirmek ve devletin içinde bulunduğu durumu müzakere ederek bir nizâm belirlemek amacıyla, 14 Mayıs 1789'da bizzat kendisinin başkanlık ettiği ve yönetici sınıfa mensup 200'den fazla kişinin katıldığı Meclis-i Meşveret'i toplantıya çağırarak ıslahat sürecini başlatmıştır. Meclis-i Meşveret'in önemli gündem maddelerinden biri de eğitim olmuştur. Akşin, S., (1992). *Türkiye Tarihi 3 (Osmanlı Devleti 1600-1903)*, Cem Yayınevi: İstanbul, s.73.; Ünal,U., (2003). İdari ve Sosyal Alanlarda Nizamı Cedid Çabaları, *OTAM*, S.14., s.273-276.; Show, S. F., (2008). *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*, (Çev. H. Güldü). İstanbul: Kapı Yayınları, s.98

¹³ Bilim a.g.e. s. 12.

¹⁴ Unat, F. R., (1964). *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişimine Tarihi Bir Bakış*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, s. 14.

Devleti'nin başına geçen ve kolektif yenileşmenin gerekliliğine inanan Sultan II. Mahmud, amcası III. Selim'in yarıda kalan ıslahat hareketlerini önemli ölçüde sonuçlandıracaktır¹⁵.

II. Mahmud, her ne kadar ıslahat yanlısı bir padişah olsa da saltanatının ilk on beş yılında temkinli davranarak hem gerçekleştirmek istediği yenilikleri destekleyecek bir iktidar tabanı oluşturmaya hem de devlet içindeki yenilik karşıtı kişi ve grupları tasfiye etmeye çalışmıştır. Nitekim Sultan II. Mahmud döneminde yeniliklerin önündeki en önemli engellerden olan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve ulemanın etkinliğinin eskiye nazaran kırılması bu düşüncenin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁶.

Sultan II. Mahmud'un yeniliklerin önündeki en büyük engeli etkisiz hale getirmesi, gerçekleştirmek istediği ıslahat hareketine odaklanmasını sağlamıştır. Islahatın bekası için yeniliklerin öncelikle halk tarafından benimsenmesi gerektiğinin bilinciyle hareket eden II. Mahmud, bu doğrultuda ıslahatı benimseyen ve müdâfaa eden yeni bir nesil vücuda getirebilmek amacıyla eğitim meselesini ilk kez askeri alandan bağımsız olarak ele alarak eğitim alanında yapılan yeniliklere ağırlık vermiştir¹⁷. Bu bağlamda Sultan II. Mahmud'un maârife el atması, 1824'de yayınlanan ilköğretimi ilgilendiren bir fermanla olmuştur¹⁸. Avrupa usulünde bir eğitim programının uygulanması için teşebbüslerde bulunan Sultan II. Mahmud, bu fermanla *"ilköğretimin her yurttaş için zorunlu hale getirildiğini, okuma yazma öğrenimiyle birlikte dini bilgilerinde öğrenilmesi gerektiğini"* halka ilan etmiştir. Ancak fermanın söz konusu eğitimin İstanbul sınırları içerisinde zorunlu hale getirildiği anlamı çıkarılmış ve fermanla alınan bu karar uzun süre uygulamaya geçirilememiş olsa da ferman Osmanlı eğitim tarihi açısından büyük önem arz etmektedir¹⁹.

II. Mahmud, eğitimle ilgili askeri anlamda yapılan yeniliklerin dışında ilk kayda değer çalışmaları yapan kişi olmakla birlikte bu dönemde de modern

¹⁵ Ünal a.g.m., s.289.; Show, a.g.e., s.243.

¹⁶ Hayta, Ünal, a.g.e., s.100-101.; Zürcher, E. J., (2009). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları, s. 55, 68-69.; Unat, a.g.e., s. 14.

¹⁷ Ünal, U., (2014). "III. Selim'den Meşrutiyet'e Osmanlı Eğitimi (1789-1876)", *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Otorite Yayınları, s. 178.

¹⁸ Koçer, a.g.e., s.35.

¹⁹ Ünal, "III. Selim'den Meşrutiyet'e ", s.176-177.

anlamda açılan okulların önemli bir kısmı yine askeriyeyle ilgili olmuştur. Onun döneminde açılan Tıbbhâne-i Âmire, Cerrahhâne, Talimhâne, Mekteb-i Harbiye, Mekteb-i Tıbbiye ve Muzıka-i Hümâyûn bu kapsamda ele alınabilir.

Askeri okulların dışında Sultan II. Mahmud döneminde açılan okulların en önemlisi, ilki 1839'da açılan ve ilerleyen süreçte Osmanlı Devleti'nin en önemli eğitim kurumlarından biri olacak olan Rüşdiye Mektebidir. Temelleri Sultan II. Mahmud döneminde atılan rüşdiyelerin gelişip yaygınlaşması ise Tanzimat Döneminde gerçekleşmiştir. Günümüz ortaöğretim kurumlarının ilk örneği olan ve yüksekokullara öğrenci yetiştirilmesini sağlamak gibi gayelerle açılan rüşdiye mektepleri, ilk açıldıkları dönemde, sıbyan mekteplerinin bir üst sınıfı gibi düşünülürken Tanzimat döneminde genel orta öğretimin en alt düzeyindeki okullar olarak Osmanlı eğitim sisteminde yerini almıştır²⁰. Yine bu dönemde sıbyan mekteplerini bitirenlerin gidebileceği, hem halka hem de memur adaylarına hatasız yazı yazabilme ve bir konuyu kaleme alabilme gibi konularda eğitim veren rüşdiye seviyesindeki Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye ile devlete daha kaliteli memur yetiştirmek amacıyla hizmet eden Mekteb-i Maârif-i Adlîye'nin açılması eğitim alanında yapılmış önemli çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır²¹.

Sultan II. Mahmud döneminde Batı tarzında açılan bu okullar, Batı aydınlanma düşüncesinin ve siyaset anlayışının Osmanlı Devleti'ne girdiği önemli kanallar olup Osmanlı çağdaşlaşmasının önderliğini yapacak tabanının yetişmesini sağlamışlardır. Ayrıca Batı tarzında eğitim veren bu okulların açılması ulemânın ilim ve eğitim üzerindeki nüfuzunu parçalanmasına katkı sağladığı gibi, ulemânın yönetimde söz hakkına sahip olacak kişilerin yetişmesindeki etkisini de azaltmıştır²².

Sultan II. Mahmud döneminde eğitimle ilgili yapılan yenilikler arasında İlk defa Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi, Tercüme Odası'nın açılması ve ilk resmi gazete olan Takvîm-i Vekâyi'nin yayın hayatına başlamasını da zikretmek gerekir. Batı tarzı eğitim kurumları açılmasına rağmen buralarda eğitim verecek donanımlı

²⁰ Ünal, "III. Selim'den Meşrutiyet'e", s.179.

²¹ Bilim, a.g.e. s. 15.; Koçer, a.g.e., s.43.; Ünal, "III. Selim'den Meşrutiyet'e", s.179.

²² Okumuş, E., (2006). "Osmanlı Devletinde Modernleşme Süreci", *Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hukuk ve Modernleşme*, İstanbul: Özgü Yayınları, s. 221.; Akşin, S., (1997). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1*, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, s. 33.

Türk hoca eksikliği, bu kurumlardan istenen başarının elde edilmesini engellemekteydi. Bu durumun farkında olan II. Mahmud, 1827'de bir grup öğrenciyi ilk defa Avrupa'ya eğitim alması için göndermiş eğitimini tamamlayıp dönenler ise edindikleri bilgi birikimini aktarmak için modern eğitim kurumlarında hoca olarak görev almışlardır²³. 1833'te ise bu tarihe kadar geçici çözümlerle yürütülen tercüme işleri ile ilgilenmek üzere bir Tercüme Odası kurulmuştur. Bu kurum, 19. yüzyıl boyunca dil bilen seçkin bir sınıfın yetişmesinde önemli bir rol oynamıştır²⁴. Osmanlı sosyal ve kültürel hayatının değişiminde önemli bir yere sahip gelişmelerden biri de 1831 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk resmi gazetesi olan Takvim-i Vekâyi'nin çıkarılmaya başlanmasıdır²⁵. Eğitim ve kültür alanlarında yaşanan bu gelişmeler modern bir takım terimlerin Türkçeye girmesine ve dilde değişim yaşanmasına da neden olmuştur. Özellikle Fen, Nâfia ve maârif gibi terimlerin kullanılmaya başlanması, medrese dışı gelişmeleri ifade etmesi ve eğitimde siyasi zihniyetin değişmeye başladığını göstermesi bakımından önemlidir²⁶.

II. Mahmud döneminde eğitim alanında yapılan dikkate değer çalışmalardan biri de 1838'de Meclis-i Umûr-u Nâfia'nın kurulmasıdır. Bu meclisin kurulması ile birlikte ilk defa eğitim işleri yeni bir kurula verilerek eğitim, medresenin tekelden kurtarılıp devlet denetimi altına alınmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nde modern eğitimin teşkilatlanması Meclis-i Umûr-u Nâfia'nın açılmasıyla birlikte başlamıştır²⁷. Meclis-i Umûr-u Nâfia'nın 30 Ocak 1839 tarihli bir hatt-ı hümayun ile yürürlüğe giren ilk lahiyasında, sınıf düzeninin ihdas edilmesi, hocaların denetlenmesi ve eğitimin erkek çocuklar için zorunlu kılınması gibi okul sistemine yönelik yenilikçi yaklaşımlar yer almıştır. Lahiyayı önemli kılan bir diğer

²³ Koçer, a.g.e., s. 38.; Zürcher, a.g.e., s.74.

²⁴ Tercüme Odası'nın çalışmaları Batıya ait kavramların Türkçeye girişinde de büyük bir rol oynamış; özellikle de Fransızcadan yapılan çeviriler Fransız edebiyatına karşı bir ilginin oluşmasına neden olmuştur. Bu yönüyle de Tercüme Odası, Divan edebiyatından Tanzimat edebiyatına geçişte bir vasıta olmuştur. Bilim, a.g.e. s. 14-15.; Zürcher, a.g.e., s.74-75.; Okumuş, "Osmanlı Devletinde...", a.g.e., s. 239.; Berkes, N., (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, s. 199.

²⁵ Takvim-i Vekâyi, Osmanlı vatandaşlarının yurtta ve dünyada yaşananları, yabancıların ise Osmanlı yönetiminin resmi görüşünü öğrenmesi; yanlış haberlerin yayılmasını engelleyerek asayişin sağlanması; fen, sanat, Sanâyi ve ticarete dair bilgilerin yaygınlaştırılıp halk yararına sunulması ve devletin icraatlarından halkın haberdar edilerek bunlara uyulması ve bu sayede devletin birliğinin sağlanması gibi önemli amaçlarla yayın hayatına başlamıştır. Hayta, Ünal, a.g.e., s.111.

²⁶ Okumuş, "Osmanlı Devletinde...", s. 222.

²⁷ Kodaman, B.(1991). *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, s.3-4.

özelliği ise yalnız İstanbul'daki okulları değil ülke genelindeki bütün okullar için yeni bir düzenleme getirmiş olmasıdır²⁸.

Topyekûn bir yenileşmenin gerekliliğine inanan, bunun içinde yapılacak yenilikleri benimseyip devam ettirecek bir neslin yetişmesinin gerektiğinin farkında olan II. Mahmud'un eğitim ve kültür alanlarında gerçekleştirdiği yenilikler, Tanzimat döneminde daha sistemli bir şekilde artarak devam etmiştir²⁹. Zira Sultan Abdülmecid, devletin önemli makamlarını II. Mahmud'un yenilediği bürokrasi ortamında yetişen ve yenilik fikrini savunan ıslahatçılara teslim etmiştir. Bu doğrultuda Abdülmecid'in oluşturmuş olduğu ve Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın başını çektiği ıslahatçı ekibin ilk hamlesi, sultanın tahta geçmesinden birkaç ay sonra ilan edilen (3 Kasım 1839) Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu olmuştur³⁰.

Tanzimat Fermanı olarak da bilinen Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu'nda her ne kadar eğitim konusuna direkt yer verilmemiş olsa da hedeflenen reformların gerçekleşebilmesi için eğitimin öneminin farkında olan Tanzimatın ıslahatçı ekibi, bu konuda önemli çalışmalara imza atmışlardır. Bu dönemde eğitimle ilgili ilk çalışma 1845 yılında yapılmıştır. Sultan Abdülmecid, 1845'te Bâb-ı Âli de okuduğu bir fermanda milli eğitim problemi üzerinde durulmasının önemini belirterek memleketin her tarafında yeni mekteplerin açılmasının ve sıbyan mekteplerinin çoğaltılmasının gerekliliğini dile getirmiştir. Nitekim padişahın eğitim hakkındaki emirlerini yerine getirmek ve eğitim-öğretim programını düzenlemek için özel bir komisyon kurulmuş ve komisyonun çalışmaları bir kanuna bağlanmıştır. Bu kanunla medreselerin dışında devletin kontrolü altında bir Dârülfünûn kurulması, rüşdiye mekteplerinin açılması, bu okulların ulemâ elinden alınarak tamamen devlet kontrolünde olması, okullara ait müfredat programlarının Batı tarzında düzenlenip sınıf geçme ve imtihan usulünün geliştirilmesi gibi kararlar alınmıştır. Ayrıca bu kanunun yayınlanmasından sonra yine padişahın emri ile eğitim işlerinin yürütülmesi ve kontrolünü takip etmek maksadıyla 1845'te "Meclis-i Maârif-i Umûmiye", 1847'de ise ilk ve ortaöğretim işleriyle ilgilenmek üzere "Mekâtib-i

²⁸ Somel, S. A., (2010). *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 54-55.

²⁹ Okumuş, "Osmanlı Devletinde.....", s. 302-303.

³⁰ McCarthy, J., (2008). *Osmanlı'ya Veda*, (Çev.). İstanbul: Etkileşim Yayınları, s.36-37.; Zürcher, a.g.e., s.84-85.; Lewis, a.g.e., s.149-150.

Umûmiye Nezâreti” kurulmuştur³¹. Bu nezaretin görevi genel olarak sıbyan mekteplerinin ıslahı ve rüşdiye mekteplerinin çoğaltılması idi³². Ancak sıbyan mekteplerinin ıslah edilerek eğitim seviyelerinin arttırılması konusunda bu mektepler üzerinde ulemânın sahip olduğu nüfuzdan dolayı ciddi bir adım atılamamış, yapılan yeniliklerde mekteplerin ıslahı için yeterli gelmemiştir. Bu durum sıbyan mekteplerinin ulemânın tekeline bırakılmasına ve eğitimin ilk kademesi için yeni tarzda okulların açılmasına neden olmuştur. İbtidâî adı verilen bu yeni okulların açılması ancak 1872’de, yaygınlık kazanması ise 1876 yılından sonra mümkün olabilmıştır³³.

Tanzimat döneminde sıbyan mekteplerini ıslah etmekte yaşanan güçlük nedeniyle rüşdiye mekteplerinin üzerine yoğunlaşmıştır. Bu doğrultuda 1847’den itibaren öncelikle İstanbul’da olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde rüşdiye mektepleri açılmıştır³⁴. Rüşdiye mekteplerinin öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla 16 Mart 1848’de de İstanbul Fatih’te bir Dârülmualimîn-i Rüşdî açılmıştır³⁵. Ayrıca Tanzimat döneminde kız öğrencilerin eğitimi adına da bir girişimde bulunularak 1858 yılında kız çocuklarının eğitim alabileceği 7 adet kız rüşdiyesinin açılması kararlaştırılmış ve 1859’da İstanbul’da Cevri Kalfa İnas Rüşdiye mektebi adıyla ilk kız rüşdiyesi açılmıştır. Kız okullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla 1870 yılında Dârülmualimât açılmış ve bu tarihten itibaren kız rüşdiyeleri taşrada önemli merkezlere yayılmaya başlamıştır. İlk askeri rüşdiyeler ise 1875 yılında Sultan Abdülaziz tarafından açılmıştır³⁶.

Çağdaş ilimlerin okutulduğu ve Osmanlı Devleti’nin üniversite düzeyindeki ilk kurumu olan Dârülfünûnün açılması teşebbüsü (1851), Tanzimat döneminde eğitim alanında yaşanmış önemli gelişmelerdendir. Ayrıca 1858’de idari kademelerde yer alacak nitelikli kaymakam ve müdürlerin yetiştirilmesi amacıyla Mekteb-i Mülkiye’nin açılması da yine bu dönemde olmuştur. 2 yıllık eğitim veren

³¹ Hayta, Ünal, a.g.e., s.141.

³² Bilim, a.g.e. s. 23.

³³ Somel, a.g.e., s.145, Kodaman, a.g.e., s. 60.

³⁴ 1861 yılına kadar Anadolu’da 13, Rumeli’de 33, İstanbul’da 10 erkek ve 1 kız olmak üzere toplamda ülke genelinde 57 rüşdiye mektebi açılmıştır. Bilim, a.g.e. s. 26.

³⁵ Ünal, U., Birbudak, T. S., (2013). *İstanbul Dârülmualimîni*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, s.10

³⁶ Ünal, U., (2015). *II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897-1907)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. 2-3,90.; Hayta, Ünal, a.g.e., s.159.

bu mektep Osmanlı Devleti'ndeki modernleşme ve batılılaşma hareketinin öncülüğünü yapmış kurumlardandır³⁷.

Sultan Abdülmecid döneminde açılan okullardan biri de Mekteb-i Osmânî'dir. Bu okul, Fransa'ya gönderilen öğrencilerin edebiyat, çeşitli fen bilimleri ve Fransızca öğrenmelerini sağlamak amacıyla 1857'de Paris'te açılmıştır. Mekteb-i Harbiye öğrencilerinden sınavla seçilenlerinin gönderildiği ve eğitim süresi 3 yıl olan bu mektep, hem beklenen etkiyi yaratmaması hem de mali açıdan fazla külfetli olması nedeniyle 1864 yılında kapatılmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin yurt dışında açtığı ilk ve tek okul olan Mekteb-i Osmânî, işleyişi ve pozitif bilim anlayışı ile Osmanlı'da modern eğitimin gelişmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca 1868'de açılacak olan Galatasaray Sultânîsi'nin fikri temellerinden olmuştur³⁸. Bunlara ek olarak Tanzimat döneminde asker, memur ve teknik kadroların yetiştirilmesi amacıyla bazı meslek okulları da açılmıştır. 1842'de Ebe Mektebi, 1847'de Ziraat Mektebi, 1859'da Baytar Mektebi, 1860'da Orman Mektebi ve Telgraf Mektebi bu doğrultuda açılan okullardır³⁹.

Tanzimat döneminde Batılı anlamda eğitim veren kurumların açılması; bu okulları birbirine bağlayan bir nezaretin kurularak işlerlik kazandırılması son derece önemli çalışmalar olmakla birlikte aynı zamanda oldukça da zor bir iş olduğundan bunların eksiksiz bir şekilde gerçekleştirilmesi hemen mümkün olmamıştır. Ancak eğitimin modernleşmesi adına yapılan tüm çalışmalar ve bu doğrultuda açılan okullar Osmanlı Devleti'nde eğitimin ulemânın tekelinden kurtarılması ve laik eğitim sistemine giden yolun açılması bakımından büyük önem arz etmektedir⁴⁰.

Tanzimat Döneminde eğitimle ilgili ele alınan konular arasında Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim tebaası ile yabancıların eğitimi meseleleri de yer almaktadır. Bu dönemde gayrimüslimlerin eğitimi konusunda yapılan en önemli çalışma 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'nda gayrimüslimlere kendi dinlerine, kültürlerine dönük ilk, orta ve yüksek derecede okullar açma fırsatı ile

³⁷ Ünal, "III. Selim'den Meşrutiyet'e", s.186-187.

³⁸ a.g.m., s.187-188.

³⁹ Ünal - Hayta, a.g.e., s.143.

⁴⁰ Lewis, a.g.e., s.158-159.

Türk okullarına giriş serbestliğinin verilmesidir⁴¹. Bununla birlikte yabancıların eğitimi ve yabancı eğitim kurumları ile ilgili ilk ciddi düzenleme ise 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâm-nâmesisi ile yapılacaktır. Bu tarihe kadar yabancılar Osmanlı ülkesinde yasal dayanaktan yoksun ve denetimden uzak bir şekilde kendi öğretim kurumlarını açarak eğitim faaliyetlerinde bulunmuşlardır⁴².

Tanzimat döneminde eğitim alanında yaşanan gelişmeler, beraberinde bir takım sorunları da getirmiştir. Hem geleneksel tarzda eğitim veren sıbyan mektepleri ve medreselerin etkinliğinin devam ettiği hem de modern eğitim kurumlarının açılmaya çalışıldığı bir ortamda gayrimüslim mektepleri ve yabancı okullar hakkında alınan kararlar, Osmanlı eğitim sisteminde birbirinden kopuk ve farklı tarz ve amaçlarda eğitim veren kurumların görülmesine neden olmuştur⁴³. Nitekim eğitim alanında yapılan ıslahatın tek bir merkezden belli bir sistem ve nizam doğrultusunda yapılmayışı, yenileşme çalışmalarının en önemli problemlerinden birini oluşturmuştur.

Eğitimin bir sisteme bağlanarak merkezleştirilmesi ise Sultan Abdülaziz döneminde ilan edilen 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâm-nâmesi ile olmuştur. 30 Eylül 1869'da Şûrâ-yı Maârif Dairesi tarafından hazırlanan ve 198 maddeden oluşan nizâm-nâmede eğitimle ilgili pek çok konuda düzenleme yapılmıştır. Bu nizâm-nâmeye göre; kızlar için 6-10, erkekler için 7-11 yaşları arasında sıbyan mekteplerine devam zorunlu olup köylerde ve mahallelerde sıbyan mektepleri, 500 evli kasabalarda rüşdiye mektepleri, 1000 evden büyük kasabalarda idâdî mektepleri ve vilayet merkezlerinde sultaniler açılacak; İstanbul'da birer Dârülmualimîn, Dârülmualimât ve Dârülfünûn bulunacaktı. Gerekli ve uygun olan yerlerde ise kız rüşdiyeleri kurulacaktı. Eğitim sistemini ise merkezde Meclis-i

⁴¹ Armaoğlu, a.g.e., s.258.; Vahapoğlu, H., (1990). *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları (Yönetimleri Açısından)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s.60.; Sakaoğlu, a.g.e., s.87.; Kodaman, a.g.e., s.15.

⁴² Haydaroğlu, İ., (2012). Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar, *Türkler*, c.14, s.182; Vahapoğlu, a.g.e., s.109-110.; Taşdemirci, E., (2001). "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.1., s.25-26

⁴³ Karal, E. Z., (2003). *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1861-1876)*, C.7., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.193. Osmanlı Devleti'nde bu dönemde geleneksel eğitim anlayışını temsil eden sıbyan mektepleri ve medreseler Evkaf Nezaretine bağlı iken, batı tarzında açılan mektepler Maârif nezaretine; yabancı okullar ve gayrimüslim mektepleri ise sefarethanelere ve patrikhanelere bağlı bir şekilde eğitim vermiştir. Koçer, a.g.e., s.82.

Kebir-i Maârif⁴⁴, vilayetlerde Maârif Meclisleri yönlendirecekti. Ayrıca ilk kez genel eğitim tahsisatı olarak “ahalden mürettep bir iane” alınmasına karar verilen nizâmnâmede öğretmenlerin bilgilerini arttıracak ve maddi rahatlıklarını sağlayacak tedbirlerin araştırılması, Öğrenci gelişimi teşvik edecek kaide ve usullerin konması, eğitimde falaka uygulamasının kaldırılması ve hem öğrenci hem öğretmenlerin kılık kıyafetlerinin düzenlenmesi gibi konulara da yer verilmiştir. nizâmnâmede yer alan konular Sultan Abdülaziz döneminde imkânlar ölçüsünde uygulanmaya çalışılmıştır⁴⁵.

1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi, Osmanlı Eğitim sistemine baştan aşağı bir düzenleme getirmesine ve o zamana kadar yapılan eğitimle ilgili düzenlemelerin en geniş kapsamlısı ve en iyisi olmasına rağmen nizâmnâmenin bir takım eksiklikleri de vardı: İlköğretimin bina, araç gereç masrafları ile öğretmen maaşları halkın tercihine bırakılıyor; Müslüman ve gayrimüslim mekteplerinin ayrı olması isteniyordu ki bu durum güdülen Osmanlılık politikasıyla çelişmekteydi. Ayrıca kasabalarda rüşdiye ve idâdî mekteplerinin açılabilmesi için belli bir miktar hane sayısına sahip olması şartı bu miktara sahip olmayan yerlerde yaşayan kişilerin eğitim öğretime devam edememesine ya da güçlükle devam etmesine neden olmuştur. Diğer yandan medreseleri herhangi bir düzenleme getirmeyerek kapsam dışı bırakması, nizâmnâmenin en önemli eksikleri arasında gösterilebilir⁴⁶. Ancak 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi eksiklerine ve bazı hükümlerinin uygulanmasında yaşanan aksaklıklara rağmen eğitimi her türlü etkinin dışında bir kamu kuruluşu haline getirmesi ve eğitim-öğretim sisteminin modernleşmesini öngörmesiyle Meşrutiyet devri eğitim sistemine model teşkil etmiştir⁴⁷.

⁴⁴ 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi kapsamında 20 Eylül 1869'da Osmanlı ülkesindeki tüm mekteplere, Maârif meclislerine, kütüphane, müze ve matbaalara nezaret etme; öğretmen tayinlerine ve özel davalarına yönelik işlerine bakma; İstanbul ve bağlı yerlerin Maârif bütçesi ile Maârif nizamları lahiyelerini tanzim ederek genel heyete arz etme gibi, görevleri bünyesinde bulunduran ve günümüz Talim ve Terbiye Kurulu'nun çekirdeği olan Meclis-i Kebir-i Maârif kurulmuştur. Merkezde bulunan bu meclisin daha düzgün işleyebilmesi için vilayetlerde, Vilayet Maârif Meclisi adıyla şubeleri de açılmıştır. Ünal, U., (2008). *Meclis-i Kebir-i Maârif 1869-1922*, Ankara: AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.100-102.

⁴⁵ Tekeli, İ., İlkin, S., (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.67.; Ünal, “III. Selim'den”, s.190.; Koçer, a.g.e., s.86.; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (2014). *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, İstanbul: Bion Matbacılık, s. 4.

⁴⁶ Bilim, a.g.e.,s. 35.

⁴⁷ a.g.e.,s. 35.

II. Abdülhamid dönemi, devletin eğitim faaliyetlerine çok daha ağırlık verdiği bir dönem olmuştur. Sultan II. Abdülhamid'in eğitim konusunda izlediği yol, eğitime yeni bir sistem getirmek yerine 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesinin düzgün bir şekilde uygulanmasını sağlamaya çalışmak olmuştur⁴⁸. Bu doğrultuda ilk olarak 1879'da Maârif Nezareti kendi içinde yeniden organize edilmiş ve nezaret modern bir kuruluş haline getirilmiştir. Bu tarihten sonra da ihtiyaç dâhilinde nezaret bünyesinde değişiklikler yapılmaya devam edilmiştir⁴⁹. Sultan II. Abdülhamid döneminde ayrıca Tanzimat döneminden itibaren açılmaya başlanan ve daha çok merkezde kalan eğitim kurumlarının tüm ülke genelinde yaygınlaştırılması ve eğitim faaliyetlerinin daha geniş kitlelere ulaşması amaçlanmıştır⁵⁰. Nitekim Sultanın bu doğrultuda yapmış olduğu çalışmalar neticesinde eğitim kurumlarının ülkenin genelinde yaygınlaşması ve eğitim faaliyetlerine katılan kişi sayısının her geçen gün daha da artması, bu amaca ulaşıldığının bir göstergesidir.

Sultan II. Abdülhamid'in ele aldığı eğitim kurumlarının başında ibtidâî mektepleri gelmektedir. Sultan, ilköğretimi ulemânın tekeline terk eden Tanzimatçıların aksine sağlam bir eğitim programının temelden atılacağına bilinciyle hareket etmiştir. Bu doğrultuda ilköğretim Kânûn-ı Esâsî'nin 114. maddesiyle anayasal olarak zorunlu hale getirilmiş ve 1879'da Maârif Nezareti bünyesinde "Mekâtib-i Sîbyaniye Dairesi" kurulmuştur. Bu dairenin adının 1882'de Mekâtib-i İbtidâîye olarak değiştirilmesi ise devletin tercihini yeni tarzda eğitim veren ibtidâî mekteplerinden yana yaptığının somut bir delili olmuştur. Nitekim II. Abdülhamid'in açılmasına en çok önem verdiği eğitim kademelerinden biri olan ibtidâî mektepleri, bu tarihten itibaren ülke genelinde yaygınlaştırılmıştır⁵¹.

Sultan II. Abdülhamid döneminde açılmasına önem verilen bir diğer okul türü de idâdîlerdir. Yükseköğrenime talebe yetiştirmek amacıyla rüşdiye mekteplerinin bir üst kademesi olarak tasarlanan idâdî mekteplerinin açılmasına 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi'nde karar verilmiştir. Ancak maddi imkânsızlık ve öğretmen eksikliği gibi nedenlerle II. Abdülhamid dönemine kadar

⁴⁸ Demir, Ş., (2015). "XIX. Yüzyıl Osmanlı Eğitiminde Yaşanan Değişim", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.13., s. 443.

⁴⁹ Kodaman, a.g.e., s. 29, 36-37.

⁵⁰ Demir, a.g.m., s.443.

⁵¹ Kodaman, a.g.e., s.67-69.

ancak 6 idâdî mektebi açılabilmiştir. II. Abdülhamid döneminde ise 1892'ye kadar yaklaşık 34 idâdî mektebi açılmış ve bu tarihten itibaren de açılmaya devam etmiştir⁵². Ayrıca bu dönemde ibtidâî ve idâdî mekteplerinin yanı sıra hem mevcut eğitim kurumlarında düzenlemeler yapılmış hem de yeni eğitim kurumları açılmıştır⁵³.

II. Abdülhamid, ülkedeki gayrimüslimlere ve yabancılara ait okullar için de bir takım düzenlemeler yapmıştır. Özellikle 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesi ile elde ettikleri haklar sonucunda yabancı okulların faaliyetlerini çoğaltması, bu kuruluşların daha sistemli bir şekilde denetlenmesi gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda II. Abdülhamid döneminde gayrimüslim ve yabancı okulların zararlı faaliyetlerine engel olmak ve bu okulları denetim altında tutmak adına Milel-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Okulları Müfettişliği kurulmuştur. Ayrıca 1882 yılında Osmanlı Devleti'nde basılacak Türkçe, Farsça, Arapça, Bulgarca, Rumca ve Ermenice her türlü kitap ve broşürü incelemek; yabancı ülkelerden gelen ve çeşitli dillerde yazılmış kitapların gümrüklerde kontrol edilmesini sağlamak ve ülkedeki bütün okulları teftiş etmek gibi yetkileri bünyesinde barındıran Encümen-i Teftiş ve Muayene Heyeti kurulmuştur⁵⁴.

Sultan II. Abdülhamid dönemine genel olarak baktığımızda bu dönemde eğitimle ilgili yapılan çalışmaların Tanzimat dönemine kıyasla çok daha sistemli olduğu görülmektedir. Özellikle Maârif Nezareti'nin ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden düzenlenerek daha işlevsel hale getirilmesi, Tanzimat süreci boyunca merkezle sınırlı kalan okullaşma çalışmalarının taşraya kaydırılarak memleketteki okul ve eğitim faaliyetlerine katılan kişi sayısının artırılması, II. Abdülhamid

⁵² a.g.e., s.114-118.

⁵³ Sultan II. Abdülhamid tarafından açılan ve yahut daha önce açılmış olup bu dönemde birtakım düzenlemelerle hizmet vermeye devam eden eğitim kurumları şunlardır: Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn (1773), Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn (1795), Mekteb-i Tıbbiye (1827), Mekteb-i Harbiye (1834), Askeri Baytar Mektebi (1842), Harbiye Mektebi (1884), Mekteb-i Mülkiye (1848), Mekteb-i Fünûn-ı Maliye (1878), Mekteb-i Hukuk (1880), Darülameliyat (1881), Orman ve Maadin Mektebi (1881), Sanâyi-i Neffise Mektebi (1882), Sivil Mühendis Mektebi (1883), Hamidiye Ticaret Mektebi (1883), Lisan Mektebi (1883), Kaptan Mektebi (1884), Mülkiye Baytar Mektebi (1887), Dârülhârir Mektebi (1887), Ziraat Ameliyat Mektebi (1887), Bağcılık ve Aşı Ameliyat Mektebi (1887), Aşiret Mektebi (1892) Numune Tarlası ve Çoban Mektebi (1898) ve Polis Mektebi (1907).; Birbudak, T. S., (2014). Meşrutiyet Yıllarında Eğitim (1876-1922), *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Otorite Yayınları, s.204.205.

⁵⁴ Kodaman, a.g.e., s.31-32,34.

döneminde eğitim adına elde edilmiş en büyük başarılar olarak karşımıza çıkmaktadır⁵⁵.

Çalışmamızda, yukarıda anlatılan bilgiler ışığında, Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın sonlarından itibaren eğitim alanında gerçekleşen modernleşme çalışmalarının doruk noktasına ulaştığı Sultan II. Abdülhamid döneminin eğitim politikası ve Ankara Vilayetinde bu politika kapsamında faaliyet gösteren eğitim-öğretim kurumları incelenmiştir. Çalışmamıza Ankara Vilayetini seçmemizde; Sultan II. Abdülhamid'in eğitim-öğretim faaliyetlerini taşraya yayma siyaseti doğrultusunda Ankara Vilayetinin ele aldığımız dönemde Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki en önemli vilayetlerinden biri olması ve günümüzde de Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olmak gibi önemli bir konuma sahip olması etkili olmuştur. Ayrıca çalışmamızın seçiminde bu konuda yapılmış kapsamlı bir araştırmanın olmayışı da etkili olmuştur.

⁵⁵ a.g.e., s.166.



2. ANKARA VİLAYETİ MAÂRİF İDARESİ

19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında, tüm vilayetlerde olduğu gibi, Ankara Vilayetinde de vilayet merkezinde bir “Maârif Dairesi” ve bundan ayrı olarak bir de “Maârif Meclisi” yer almaktaydı. Sancak ve kaza merkezlerinde ise merkezin büyüklüğüne göre 3-8 kişiden oluşan bir adet “Maârif Komisyonu” bulunmaktaydı.

2.1. Ankara Maârif İdaresi

1890’ların başlarında Ankara’da Maârif Dairesi bulunmaktaydı. Bu daire müdür, kâtip, muhasebe memuru ve sandık emini görevleri olmak üzere 4 görevliden oluşmuştur⁵⁶. 1890’ların sonlarına doğru bu teşkilatın “Ankara Maârif İdaresi” adı ile daha kalabalık bir kadrodan oluştuğu görülmektedir.

Devlet Salnamelerine ve arşiv belgelerine göre, 1890-1910 yılları arasında, Ankara Vilayeti Maârif müdürleri ile görev süreleri ve rütbeleri şu şekilde tespit edilmiştir:

<u>Seneler</u>	<u>Maârif Müdürü</u>	<u>Rütbesi</u>
1890-1895	Şerif Efendi ⁵⁷	Mütemâyiz ⁵⁸
1895-1896	Fehim Bey	.. ⁵⁹
1896	Kazım Efendi	.. ⁶⁰
1896-1900	Akif Efendi ⁶¹	Sâlise ⁶²

⁵⁶ **Salnâme-i Vilayet-i Ankara** (Bundan sonra **S. V. A.** şeklinde kısaltılacaktır.) **1311**, s. 139.

⁵⁷ **Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye** (Bundan sonra **S. D. A. O.** şeklinde kısaltılacaktır.) **1307**, s. 550; **1308**, s. 542; **1309**, s. 570; **1310**, s. 578; **1311**, s. 612; **1312**, s. 630. 10 Temmuz 1884 tarihinde sâniye rütbesi alan Şerif Efendi, 13 Nisan 1890’da sâniye rütbesinden mütemâyizliğe terfi ettirilmiştir. **S. D. A. O. 1307**, s. 550; **BOA. MF. MKT. 117 / 5**.

⁵⁸ Mütemâyiz, mülkî rütbelere birinin adıdır. Saniyeden büyük ulâ sanisinden küçük olup askerî rütbelere miralaya denk gelmektedir. Bu rütbe sahipleri resmi günlerde alâmet-i farikalı sırmalı esvap fiyer ve kılıç takarlardı. Yalnız ricalden sayılmadıkları için teşrifata dâhil edilmemişlerdir. Pakalın, Mehmet Zeki., (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s.639.

⁵⁹ **S. D. A. O. 1313**, s. 662; **1314**, s. 674. 25 Şubat 1895 tarihinde emirname ile Ankara Maârif Müdürü olan Fehim Bey, 14 Nisan 1896’da Yemen Vilayetinin Bacil Kaymakamlığı’na atandığından Maârif Müdürlüğü görevini yaklaşık 1 yıl sürdürmüştür. **BOA. MF. MKT. 259 / 14**; **BOA. İ. DH. 1332 / 1313**.

⁶⁰ Kazım Efendi’nin 1896 yılının Nisan-Kasım aylarında Ankara Maârif Müdürlüğü görevini kısa bir süre yürüttüğü anlaşılmaktadır. **BOA. MF. MKT. 592/50**.

1900-1904	Halil Kemal Bey	Mütemâyiz ⁶³
1904-1907	Mustafa Celal Bey ⁶⁴	Ûlâ Sâñisi ⁶⁵
1907-1908	Müfid Bey	Sâñise ⁶⁶
1908-1910	İsmail Naili Bey	Mütemâyiz ⁶⁷
1910-1911	Ahmed Edib Bey	- 68

Maârif Salnamelerine göre 1898-1903 yılları arasında Ankara'da Maârif İdaresi maârif müdürü, müfettişi, kâtibi, muhasebe memuru, muhasebe yardımcısı, sandık emini ve muayene memuru olarak şu isimlerden oluşmaktaydı⁶⁹:

⁶¹ **S. D. A. O. 1315**, s. 422; **1316**, s. 490; **1317**, s. 474; **1318**, s. 520. 3 Kasım 1896'da Konya Ticaret Mahkemesi Reisliğinden Ankara Maârif Müdürlüğüne atanan Akif Efendi, 20 Nisan 1900 tarihinde Dârülacezenin ıslahı için Dârülaceze müdürlüğüne atanmıştır. **BOA. Y. MTV. 201 / 91; BOA. MF. MKT. 219 / 52.**

⁶² Mülkiye rütbelerinden biri olan sâñise, saniye'den küçük, rabia'dan büyüktü. Askerî rütbelerden ise binbaşıya denk gelmekteydi. Pakalın, Mehmet Zeki, (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s.104.

⁶³ **S. D. A. O. 1319**, s. 568; **1320**, s. 590; **1321**, s. 642; **1322**, s. 656. 1900 senesinin Haziran ayında Kosova Maârif Müdürü iken Ankara Maârif Müdürlüğüne atanan Halil Kemal Bey, bu görevini 1904 yılının başlarına kadar sürdürmüştür. **BOA. MF. MKT. 506 / 18; 759 / 22; 462 / 32.**

⁶⁴ **S. D. A. O. 1323**, s. 726; **1324**, s. 790; **1325**, s. 786. 29 Mayıs 1904 tarihinde Edirne Maârif Müdürlüğünden Ankara Maârif Müdürlüğüne atanan Celal Bey, bu görevini emekliye ayrıldığı 1907 yılının sonuna kadar sürdürmüştür. **BOA. MF. MKT. 783 / 21; 1040 / 2; 1043 / 32; 1009 / 72.**

⁶⁵ Ûlâ Sâñisi Mülki rütbelerden birinin adıdır. Mütemâyizden büyük, Ûlâ evvelinden küçüktür. Askerî rütbelerden Livâlara muadildi. Ancak bu rütbe sahiplerine "Paşa" denilmez, evvelki vaziyetlerine göre "Bey", yahut "Efendi" denilirdi. Pakalın, "Osmanlı Tarih.....", s.544.

⁶⁶ **S. D. A. O. 1326** (1908 altmış dördüncü defa), s. 790. 18 Kasım 1907 tarihinde Yanya Maârif Müdürlüğünden Ankara Maârif Müdürlüğüne atanan Müfid Bey, İzmit Sancağından mebus seçilmesinden dolayı bu görevini 10 Kasım 1908 tarihine kadar yürütebilmiştir. **BOA. İ. MF. 13 / 1325; BOA. MF. MKT. 1083 / 57; 1103 / 88.**

⁶⁷ **S. D. A. O. 1326** (1908 altmış dördüncü defa), s. 798. Müfid Bey'in İzmit Sancağından mebus seçilmesiyle yerine Ankara Mekteb-i İdâdî Müdürü Ahmed Edip Bey geçirilmek istenmiştir. Ancak açıkta bulunan ve kıdem bakımından daha ilerde olan sâñık Aydın Vilayeti Maârif Müdürü Naili Bey, 15 Kasım 1908 tarihinde Ankara Vilayeti Maârif Müdürlüğüne atanmış; 24 Kasım 1908'de de görevini ifa etmeye başlamıştır. **BOA. MF. MKT. 1083 / 57; 1103 / 88.**

⁶⁸ **S. D. A. O. 1326** (1910 altmış beşinci defa), s. 536.

⁶⁹ **Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umumîyye**, (Bundan sonra **S. N. M. U.** şeklinde kısaltılacaktır.) **1316**, s. 848; **1317**, s. 946; **1318**, s.1054; **1319**, s. 376; **1321**, s. 342; **A. V. S.1318**, s. 91; **1320**, s. 79.

Çizelge 2.1. 1898-1903 Yılları Arasında Ankara Vilayeti Maârif İdaresi

Görev	Görevli		
	1898-1899	1900	1901-1903
Maârif Müdürü	Akif	Halil Kemal	Halil Kemal
Maârif Müfettişi	B.	B.	Osman Sırrı
Muhasebe Memuru	Said	Said	Said
Maârif Kâtibi	Sadık	Sadık	Sadık
Muhasebe Yardımcısı	Nazif	Nazif	Nazif
Sandık Emni	Şükrü	Şükrü	Şükrü
Muayene Memuru ve Mümeyyiz	Arif	Arif	Süleyman Sırrı

1906-1907 yıllarına gelindiğinde, maârif idaresinde bu görevlere ek olarak bir de Mekâtib-i İbtidâiyye Müfettişi yer almıştır. Buna göre Ankara Vilayeti Maârif idaresi, şu isimlerden oluşmuştur⁷⁰:

Çizelge 2.2. 1906-1907 yılları arasında Ankara Vilayeti Maârif İdaresi

Görevi	Görevli
Müdür	Mustafa Celal Bey
Müfettiş	Osman Sırrı Bey
Muhasebe Memuru	Mehmed emin Efendi
Baş Kâtib	Râmiz Efendi
Muhasebe Yardımcısı	Raşid Efendi
Sandık Emni	Osman Edib Efendi
Muayene Memuru ve Mübeyyiz	Osman Efendi
Mekâtib-i İbtidâiyye Müfettişi	Mehmed Rüşdü Efendi

2.2. Ankara Vilayeti Maârif Meclisi

Ankara Vilayetinde maârif idaresinin yanı sıra bir de vilayetin 5-6 kişiden oluşturulmuş olan Maârif Meclisi bulunmaktaydı. Maârif müdürünün aynı zamanda Maârif Meclisi başkanı olduğu görülmektedir. Üyelerinin ise Ankara Vilayetinin diğer bazı bürokratlarından oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

⁷⁰ S. V. A. 1325, s. 73.

20. yüzyıl başlarında Ankara Vilayeti Maârif Meclisinde görevli isimler şunlardır⁷¹:

Çizelge 2.3. 20. yüzyıl başlarında Ankara Vilayeti Maârif Meclisi Görevlileri

Görevi	1900	1902	1907
Reis	Halil Kemal (Maârif Müdürü)	Halil Kemal (Maârif Müdürü)	Mustafa Celal (Maârif Müdürü)
Üye	Osman Behçet (Defter-i Hakânî memuru)	Osman Behçet (Defter-i Hakânî memuru)	Mehmed Âsım (Vilayet İdare Meclisi Üyesi)
Üye	Kasım (Mektûbî Kalemi İkinci Mümeyyizi)	Kasım (Mektûbî Kalemi İkinci Mümeyyizi)	Kasım Nuri (Mektûbî Kalemi İkinci Mümeyyizi)
Üye	Abdülhâlim (Evrak Müdür Muavini)	Boş	Kütükçüzâde Hacı Rifat
Üye	Tevfik (Evkaf Başkâtibi)	Tevfik (Evkaf Başkâtibi)	Tevfik (Evkaf Başkâtibi)
Kâtip	Sadık	Sadık	Mehmed Rüşdü

2.3. Ankara Vilayeti Maârif Komisyonları

Ankara Vilayetinde sancak merkezleri ile kaza merkezlerinde maârif komisyonları bulunuyordu. Bu komisyonlar, başkan da dâhil 2-9 kişiden oluşturuluyordu. Komisyon başkanlığının ağırlıklı olarak ilgili sancak ya da kazanın müftüsü tarafından da yürütüldüğü dikkat çekmektedir.

Eğitim faaliyetlerinin durumu ya da mektep sayılarındaki artış-eksilmelerin komisyon üye sayısını doğrudan etkilediği görülmektedir. Örneğin 1893 yılında Çorum Sancağında oluşturulan maârif komisyonunda üye sayısı, başkanlar (1. ve 2. Başkan) da dâhil 9 iken; 1907'de başkan da dâhil 5'e indirilmiştir⁷².

⁷¹ S. V. A. 1318, s. 93; 1320, s. 81; 1325, s. 76. 1890'lı yılların başlarında Ankara Vilayeti Maârif Meclisi üye sayısının daha fazla olduğu, yüzyılın sonlarına doğru azaldığı görülmektedir. Koç, B., (2014). *Osmanlı Kent Yıllıklarında Ankara*, Ankara: Ankara Sanâyi Odası Yayını, s. 397.

⁷² S. V. A. 1311, s.187.

1907 yılında Ankara Vilayetinin maârif komisyonları başkanları ve onların yanında görev yapan üye-kâtip sayıları şu şekilde idi⁷³:

Çizelge 2.4. 1907'de Ankara Vilayetinin Maârif Komisyonları başkan, üye ve kâtipleri

Sancak - Kaza	Komisyon Başkanı	Üye Sayısı	Kâtip Sayısı
Ayaş	Ali Bey	3	1
Beypazarı	Nuri Efendi	6	-
Mihalıççık	Müftü Efendi	3	-
Nallıhan	Müftü Efendi	2	1
Sivrihisar	Kaymakam Bey	4	-
Haymana	-	-	-
Bala	Müftü Efendi	1	-
Kalecik	Tevfik Bey	3	-
Yabanabad	Hasan Efendi	3	-
Kayseri	Müftü Efendi	4	-
Develi	Naib Efendi	5	-
Yozgat	Hafız Âdem Efendi	5	1
Boğazlayan	Müftü Efendi	4	-
Akdağ Madeni	İbrahim Efendi	4	1
Kırşehir	Tahrirat Müdürü	5	1
Keskin	İsmail Efendi	1	1
Avanos	Müftü Efendi	3	1
Mecidiye	-	-	-
Çorum	Abdulcelil Efendi	4	1
İskilip	İsmail Efendi	-	-
Sungurlu	-	-	-
Osmancık	Hacı Emin Efendi	3	1

⁷³ S. V. A. 1318, s.136, 146, 149, 156, 163, 180, 186, 193, 203, 219, 227, 238, 246, 255, 269, 277, 289, 302, 320.



3. ANKARA VİLAYETİ MEKTEPLERİ

20. yüzyıl başlarında 850.000 nüfusa sahip olan Ankara Vilayetinde mekteplerde eğitime devam eden öğrenci sayısı 31.081 idi. Buna göre eğitim hayatına mekteplerde devam eden öğrencilerin Ankara nüfusuna oranı binde 3,66 idi⁷⁴.

3.1. Mekteb-i İdâdîler

Arapça da “hazırlamak”, “geliştirmek” manalarına gelen “idâdî” kelimesi, “hazırlama yeri” demektir. 1869’dan önce pek çok okulun hazırlık sınıflarına “idâdî” denmiştir. Ancak 1869 Maarif-i Umûmiye Nizâm-nâmesiyle birlikte idâdîler ilk defa başlı başına orta öğretimin bir kademesi olarak ele alınmıştır. Böylece idâdî kelimesi önceden ifade ettiği mânâyı kaybederek yeni bir mânâ ve muhteva kazanmıştır⁷⁵. Belirtilen Nizâm-nâmeden sonra idâdîler rüşdiyelerin üstünde eğitim veren kurumlar olarak eğitim sistemindeki yerini almıştır⁷⁶.

1869 Maarif-i Umûmiye Nizâm-nâmesinde idâdîlerle ilgili şu kararlar alınmıştır: Rüşdiye mezunu Müslim ve gayrimüslim çocukların eğitim göreceği idâdî okulları, nüfusu 1.000 haneden fazla olan yerlerde açılacaktır. Okulların yapım masrafları, öğretmen ve hademe maaşları ile diğer giderleri vilayet maârif idaresi sandığından karşılanacaktır. Açılacak olan bu idâdîlerde öğretim süresi üç yıl olup Türkçe Kitâbet ve İnşa, Fransızca, Kavânin-i Osmaniye, Mantık, İlm-i Servet-i Milel, Coğrafya, Tarih-i Umûmî, İlm-i Mevâlîd, Cebir, Hesap ve Defter Tutma, Hendese ve İlm-i Mesâha, Hikmet-i Tabîyye, Kimya ve Resim dersleri okutulacaktır⁷⁷.

⁷⁴ S. N. M. U. 1319, s. 376; 1321, s. 342.

⁷⁵ Kodaman, a.g.e., s. 114.; Ergin, O., (1977). *Türkiye Maârif Tarihi*, İstanbul: Eser Matbaası, c.1-2., s.495-496.

⁷⁶ Bilim, a.g.e., s. 63.

⁷⁷ Kodaman, a.g.e. s. 115.; Bilim, a.g.e., s. 64. İdâdîlerin ders programları 1869 Nizâm-nâmesinde belirtilen bu ilk haliyle kalmamış ve zaman içerisinde ufakta olsa bir takım değişikliklere uğramıştır. Nizâm-nâmesinin yayınlanmasından bir süre sonra Mantık, İlm-i Mevâlîd, İlm-i Servet, Hikmet-i Tabîyye, ve Kimya dersleri programdan çıkarılarak yerlerine Arapça, Farsça, İngilizce, Almanca, Jimnastik ve Müsellat dersleri konmuştur. II. Abdülhamid döneminde ise fen derslerinin ağırlığı azaltılmamakla birlikte idâdîlerin programlarına İlm-i Kelam, Muhtasar İlm-i Siyer-i Muhammediye

1869 Maarif-i Umûmiye Nizâmnâmesinde idâdîlerle ilgili alınan kararların uygulamasında bir takım aksaklıklar görülmüştür. Bu bağlamda ilgili Nizâmnâmede hemen açılması öngörülen idâdîlerin ilki ancak 1873 yılında Darü'l-Maârif'in idâdîye çevrilmesiyle İstanbul'da açılabilmiştir. Vilayetlerde ise ilk idâdî iki sene sonra, 1875'te, Mora Yenişehri'nde açılmıştır⁷⁸. Bütün vilayet merkezlerinde idâdîlerin yaygınlık kazanması ise 1882 yılından sonradır. Bu tarihten itibaren idâdîler ülke geneline yayılmış ve sayıları her geçen gün artmıştır. İdâdîlerin açılmasında yaşanan bu gecikmenin nedeni ise ekonomik yetersizlik ve öğretmen eksikliğidir. Bu nedenlerden ötürü vilayet merkezlerinde açılan idâdî mektepleri genel olarak öğretmen ve donanım eksikliği bulunmayan rüşdiye mekteplerinin idâdîye dönüştürülmesi suretiyle eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunmuşlardır⁷⁹. Vilayetlerde açılan idâdîler, öğrenim süresi bakımından yedi senelik ve beş senelik olmak üzere iki kısma ayrılmışlardı. Bunlardan yedi senelik idâdîler sultanilerle eş sayılmıştır⁸⁰.

Osmanlı Devleti'nde kız öğrencilere yönelik ilk idâdî ise 1880 yılında İstanbul'da Münif Paşa'nın nazırlığı döneminde açılmıştır. Genel Kültür, Türkçe, Fransızca, İngilizce, Almanca, Musiki, El ve Ev İşleri derslerinin okutulduğu ilk kız idâdîsi, ilgisizlikten dolayı iki yıl sonra kapatılmıştır⁸¹. 1906-1907 Maârif istatistiğinde Manastır'da 1 özel kız idâdîsi, İstanbul'da karma eğitim veren 3 özel idâdî mektebinin bulunduğu görülmektedir. Osmanlı Devletinin genişliği ve nüfusu göz önüne alındığında bu sayı oldukça azdır. Nitekim aynı tarihlerde gayrimüslimlerin 12, yabancıların 17 kız idâdî mektebi bulunmaktaydı. II. Meşrutiyetin ilanından sonra kız idâdîlerinin yaygınlaştırılması meselesi üzerinde durulmuşsa da bütün çabalar yetersiz ve başkent İstanbul ile sınırlı kalmıştır⁸².

gibi derslerin ilavesiyle dini bilgilere de ağırlık verilmek istenmiştir. Kodaman, a.g.e., s. 117, 129-130.

⁷⁸ Unat, a.g.e., s.45.

⁷⁹ BOA. MF. MKT. 406 / 16.; S. V. A. 1318, s. 202; 1320, s.202.

⁸⁰ Ergin, a.g.e., C. 1-2., s.495-496.

⁸¹ Unat, a.g.e. s.46.

⁸² Aydın, M., (2012). "Ankara Mekteb-i İdâdîsi", *Tarihte* Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler, C. 2., s. 805.

3.1.1. Ankara Vilayeti Mekteb-i İdâdîleri

20. yüzyıl başlarında Ankara Vilayetinde devletin açtığı 5 adet idâdî mektebi bulunmaktaydı. Bunlar Ankara, Kırşehir, Yozgad, Kayseri ve Çorum Mekteb-i İdâdîleri idi⁸³.

Salnamelerden ve arşiv belgelerinden anladığımız kadarıyla Ankara Vilayetinde açılan 5 adet idâdînin tümü Sultan II. Abdülhamid döneminde açılmıştır. Bu mekteplerden Çorum İdâdîsinin yapım masrafını ahali karşılarken diğer 4'ününki Maârif Yardım Hissesi'nden karşılanmıştır. Sultan II. Abdülhamid tarafından açılan idâdîler arasında açılış masrafı en yüksek olan; 592.813 kuruşla Ankara kazası kasaba merkezinde açılan idâdî mektebidir⁸⁴.

Ankara Vilayetinde eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunan idâdî mekteplerinde bazı farklılıklar olmakla birlikte genel olarak aynı derslerin eğitimi verilmiştir. Bu dersler şunlardır: Türkçe, Ahlâk, Kozmografya, Kimya, Tarih, Coğrafya, Hikmet, Mevâlîd, Edebiyat, Malûmât-ı Nâfia, Malumat-ı Fenniye, İnşa ve Kitâbet, Müsellesât, Ulûm-ı Dîniyye, Resim, Usûl-i Defterî, Kavânîn, Hendese, Farsî, Makine, Hesab, Ziraat, Fransızca, Cebir, Hıfzıssıhha, Hüsn-i Hatt, Arabî, İlm-i Eşya.

İdâdî mekteplerinde görev alan muallimlerin sabit bir maaşı olmayıp maaşları kıdemlerine, girdikleri derse, saatine ve toplamda kaç adet derse girdiklerine göre değişiklik göstermiştir. Örneğin: Ankara Mekteb-i İdâdîsi muallimlerinden Kamil Efendi, 1900-1901 eğitim-öğretim döneminde 10 saat Fransızca dersi için 315, 2 saat Cebir dersi için 120 kuruş maaş alırken; Çorum Mekteb-i İdâdîsi muallimlerinden Ahmed Hamdi Efendi aynı eğitim-öğretim döneminde 10 saat Fransızca dersi için 250 kuruş, 2 saat Cebir dersi içinse 100 kuruş maaş almıştır. Aynı derslere aynı ders saatinde girmelerine rağmen muallimlerin maaşlarındaki farklılıkta 3. muavinlik konumunda olan Kamil

⁸³ S. N. M. U. 1319, s. 376-379.

⁸⁴ S. N. M. U. 1316, s. 870-871; S. N. M. U. 1319, s. 384-385; S. N. M. U. 1321, s. 349.

Efendi'nin kıdem olarak Ahmed Hamdi Efendi'den daha ilerde olması etkili olmuştur.⁸⁵

3.1.1.1. Ankara Mekteb-i İdâdîsi

Ankara Vilayeti dâhilinde bir idâdî kurma fikri ilk defa esaslı bir şekilde 24 Aralık 1884 tarihinde Ankara Valiliği'ne tayin edilen Sırrı Paşa tarafından ortaya atılmıştır. Sırrı Paşa'nın Ankara'ya atanmasının ardından ele aldığı konulardan başında şehirde ortaöğretimin "Usûl-ı Cedid" dairesinde yapılandırılması gelmekteydi. Bu bağlamda tayininden yaklaşık bir buçuk ay sonra (7 Şubat 1885) kaleme almış olduğu bir raporda bu yöndeki görüş ve önerilerini Maârif Nezareti'yle paylaşmıştır⁸⁶.

Sırrı Paşa'nın tasavvurundaki idâdî mektebinin temelleri Beypazarı'nda, "Develik" denilen mevkide, şehir yöneticileri ve şehir halkının da katılımıyla 1885 yılında atılmıştır. Temelleri atılan bu idâdî binasının yapımı tamlanana kadar eğitim-öğretim faaliyetleri kiralanan bir başka binada yürütülmüştür⁸⁷.

Ankara Mekteb-i İdâdîsinin yapımı 1889'da tamamlanmış ve 1890 yılından itibaren de eğitim-öğretime başlamıştır. İdâdînin bilinen ilk müdürü Pertev Bey'dir. Pertev Bey müdürlük görevini altı ay kadar sürdürmüştür⁸⁸.

Pertev Bey'den sonra yerine kimin geçtiği tam olarak bilinmemekle birlikte Musa Kazım Bey'in Ankara Mekteb-i İdâdî müdürü tayin edildiği 18 Nisan 1891 tarihine kadar olan süreçte Hüseyin Bedri Bey, Musa Kazım Bey'in selefi olarak görev yapmıştır⁸⁹.

Musa Kazım Bey⁹⁰, Ankara Mekteb-i İdâdîsinin müdürlüğünü Adana Maârif müdürlüğüne tayin edildiği 3 Aralık 1895 tarihine kadar sürdürmüştür. Ayrıca Musa

⁸⁵ BOA. MF. MKT. 604 / 15.

⁸⁶ Aydın, a.g.m., s. 805.

⁸⁷ Aydın, a.g.m.,s. 806.

⁸⁸ Binbaşıoğlu, C., (2009). *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Anı Yayıncılık, s.232.

⁸⁹ BOA. MF. MKT. 161 / 67; 171 / 37.; S. V. A. 1308, s. 122.

⁹⁰ Osmanlı eğitiminin Batılılaşmasında ve eğitim yöntemlerinin çağdaşlaşması adına önemli hizmetleri olan Musa Kazım Efendi'nin bu doğrultuda yazmış olduğu iki ciltlik "Rehber-i Tedris ve

Kazım Bey, Ankara İdâdîsi'nde müdürlük yaparken kısa bir süreliğine de olsa Ankara Maârif müdürlüğü görevinde de bulunmuştur⁹¹.

Musa Kazım Bey'den sonra ise Ankara Mekteb-i İdâdîsinin müdürlük görevini 1908 yılına kadar sırasıyla şu isimler sürdürmüştür⁹²: Ahmed Müfid Bey (1895-1898)⁹³, Süleyman Bey (1898-1903)⁹⁴, Hayri Bey (1903-1905)⁹⁵, Ahmed Edip Bey (1905-1907)⁹⁶, Ahmed Muhtar Bey (1907-1908)⁹⁷.

Öğrenim süresi 7 yıl olan Ankara Mekteb-i İdâdîsi iki kademe şeklinde düşünülmüştür. Birinci kademe ilk 5 yıllık süreçti. İkinci kademe ise beş yıldan sonraki iki yıldır. Okulun ilk beş yılı liva idâdîlerine eşit sayılmıştır. Bu nedenle 5 yılını tamamladıktan sonra ayrılmak isteyen öğrencilere tahsillerini 7 yıla tamamlamaları beklenmeden şahadetname verilmekteydi. Ancak bu durum Ankara Maârif Müdürlüğü'nün 6. ve 7. sınıflarda talebe kalmayacağı ya da cüzi bir miktara ineceği endişesine de neden olmuştur. Beşinci yıldan sonra tahsiline devam etmek isteyenler ise 6.sınıfa geçebilmek için bir sınava tabi tutulmaktaydılar. İlk beş yılın sonunda verilen şahadetnameye "Birinci Beşinci

Terbiye" adlı bir eseri vardır. Musa Kazım Efendi bu eserinde genel olarak öğretim yöntemleri, eğitim bilimleri ve rehberliğe ilişkin konulara yer vermiştir. Ayrıca Musa Kazım Efendi, iki ciltlik bu eserinin yanı sıra "Kadınlara Mahsus Ta'lim ve Terbiyye Rehberi" adlı kitap yazarak bu kitabın basımı için bab-ı ali'den izin istediği görülmektedir. Eğitim meselesine kendini adanmış bir şahsiyet olan Musa Kazım Efendi Ankara Vilayeti'nde görev yaptığı dönemde sıbyan ve ibtidâî mekteplerinin ıslahına yönelik fikirlerini bab-ı Ali'ye sunmuştur. Bu fikirlerinden bazıları takdirle karşılanırken bazıları ise daha önce benzerlerinin sunulması sebebiyle gerek olmadığı söylenerek geri çevrilmiştir. **BOA. MF. MKT. 244 / 18; 196 / 102; 194 / 72.**; Şanal, M. (2011). "Musa Kâzım Bey'in (1858–1919) Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Görüşleri", *Akademik Bakış Dergisi*, S.26. s.12.

⁹¹ **BOA. MF. MKT. 296 / 13; 296 / 46; 298 / 54; 592 / 50.**; **S. V. A. 1311**, s. 149.

⁹² **S. V. A. 1318** s. 91; **S. V. A. 1320**, s. 79; **S. V. A. 1325**, s. 73.; **S. N. M. U. 1316**, s. 848; **S. N. M. U. 1317**, s. 946; **S. N. M. U. 1318**, s. 1054; **S. N. M. U. 1319**, s. 376; **S. N. M. U. 1321**, s. 342.

⁹³ Ankara Mekteb-i İdâdî müdürü Musa Kazım Efendi'nin Adana Maârif Müdürlüğüne tayin edilmesiyle yerine 28 Aralık 1895 tarihinde Bursa Mekteb-i İdâdî müdürü Müfid Efendi atanmıştır. **BOA. MF. MKT. 298 / 68; 301 / 54; 304 / 38.**

⁹⁴ 27 Aralık 1898 tarihinde Ankara Mekteb-i İdâdî müdürü Ahmet Müfid Efendi ile Edirne Mekteb-i İdâdî müdürü Süleyman Efendi becayiş edilmiştir. **BOA. MF. MKT. 426 / 64.**

⁹⁵ **BOA. MF. MKT. 810 / 58.**

⁹⁶ 31 Ocak 1905 tarihinde Ankara Mekteb-i İdâdî müdürü Memduh Hayri Bey, Manastır Mektebi-i İdâdî müdürlüğüne, Şam Mektebi İdâdî müdürü Ahmed Edip Efendi ise Ankara Mekteb-i İdâdî müdürlüğüne atanmıştır. Ahmed Edip Efendi'nin Ankara Mekteb-i İdâdî müdürlüğü görevine başlaması ise mart ayını bulmuştur. **BOA. MF. MKT. 829 / 36; 841 / 46.**

⁹⁷ 14 Mart 1907 tarihinde Ankara Mekteb-i İdâdî müdürü Ahmed Edip Efendi, Edine Mekteb-i İdâdî müdürlüğüne, Edine Mekteb-i İdâdî müdürü Ahmed Muhtar Efendi ise Ankara Mekteb-i İdâdî müdürlüğüne tayin olmuştur. **BOA. MF. MKT. 985 / 68.; 989 / 41.**

Sene Şahadetnamesi”, 7 yılın sonunda verilen şahadetnameye ise “İkmal-i Tahsil Şahadetnamesi” denilmiştir⁹⁸.

Ankara Mekteb-i İdâdîsinde eğitim alan öğrencilerin büyük çoğunluğunun Ankara ya da Ankara mülhakatında ikamet etmiş olduğu kuvvetle muhtemel olmakla birlikte farklı nedenlerle başka vilayetlerden gelen öğrenciler de mevcuttu. Ayrıca devletin başarılı ve yetenekli fakir aile çocuklarını ücretsiz olarak okutma misyon ve siyasetinden kaynaklı Ankara Mekteb-i İdâdîsine öğrenci kayıtları yapıldığı gibi ihtiyaç sahibi öğrencilere kitap temin edildiği de görülmektedir⁹⁹.

Ankara Mekteb-i İdâdîsinde öğrenciler, gececi-gündüzcü, ücretli-ücretsiz ve Müslim-gayrimüslim şeklinde tasnif edilirken, vilayet dâhilindeki diğer dört mektepte öğrenciler klasik Osmanlı toplum düzeninin bir yansıması olarak sadece müslim-gayrimüslim şeklinde sınıflandırılmıştır. Ankara Mekteb-i İdâdîsinin vilayet merkezinde yer almasından dolayı daha fazla öğrenciye eğitim vermesi tasniflemedeki bu farklılığın nedenini teşkil etmiştir.

Ankara Mekteb-i İdâdîsinde bahsi geçen tasnifleme sistemine göre 1897-1903 yılları arasındaki eğitim-öğretim dönemlerinde öğrenci sayıları şu şekilde idi¹⁰⁰:

⁹⁸ Aydın, **a.g.m.**, s.829.

⁹⁹ Aydın, **a.g.m.**, s.826-827. Örneğin: Everek (Kayseri - Develi) kasabası ahalisinden olup buradaki rüşdiyeden mezun olan ve 18 Temmuz 1892 tarihinde fakr u zaruret içerisinde bulunduğuna dair dilekçe veren Ali Galip Efendi'nin Ankara Mekteb-i İdâdisine kabul edilebileceğine dair karar verilmiştir. **BOA. MF. MKT. 149 / 107; 1166 / 9.**; Sezen,T., (2006). *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, s. 147.

¹⁰⁰ **S. N. M. U. 1316**, s. 850-851; **1317**,s. 948-949; **1318**, s.1056-1057; **1319**, s. 377-378; **1321**, s. 343-344-345.

Çizelge 3.1. Ankara Mekteb-i İdâdisinin 1897-1903 Yılları Arasındaki Eğitim-Öğretim Dönemlerinde Öğrenci Sayısı

Eğitim Öğretim Yılı	Gececi				Gündüzcü		Toplam	
	Ücretli		Ücretsiz					
	Müslim	Gayri müslim	Müslim	Gayri müslim	Müslim	Gayri müslim	Müslim	Gayri müslim
1897-98	9	1	15	1	63	20	87	22
1898-99	2	1	16	0	54	12	72	13
1899-00	4	2	20	0	70	15	94	17
1900-01	10	0	16	0	88	8	114	8
1902-03	15	2	17	0	166	15	198	17

Tabloda da görüldüğü üzere Ankara Mekteb-i İdâdisinde eğitim gören Müslüman öğrenci sayısı gayrimüslim öğrenci sayısından fazla olup süreç içerisinde mektepte eğitim gören Müslüman öğrenci sayısında bir artış gözlenirken gayrimüslim öğrenci sayısında bir azalma yaşanmıştır. Nitekim 1903 yılına gelindiğinde Müslüman öğrenci sayısında 5 yıl önceye göre yaklaşık olarak 2 katı artış yaşandığı görülmektedir. Ayrıca gececi ve gündüzcü şeklinde eğitim veren mektepte öğrencilerin büyük çoğunluğunun gündüz eğitimini tercih etmişlerdir.

1893 yılında Ankara Mekteb-i İdâdisine yapılan muallim atamaları şu şekildedir¹⁰¹:

Çizelge 3.2. 1893'de Ankara Mekteb-i İdâdisine yapılan muallim ataması

Muallim	Atandığı Ders
Eşref Efendi	Edebiyat
Saim Efendi ¹⁰²	Hikmet ve Usûl-i Defterî
Said Efendi	Kimya, Kavâin

¹⁰¹ BOA. MF. MKT. 186 / 78; 184 / 103.

¹⁰² Saim Efendi'nin 5 Ağustos 1895'de Midilli Mekteb-i İdâdisi muavinliğine tayin edilmesiyle yerine Mekteb-i mülkiye-i Şahane mezunlarından Hüseyin Bedri Efendi getirilmiştir. BOA. MF. MKT. 276 / 35.

Ankara Vilayeti dâhilindeki diğer idâdîlerden daha büyük olan Ankara Mekteb-i İdâdîsi doğal olarak idari ve eğitimci kadrosu bakımından zamanla daha kalabalık bir kadroya sahip olmuştur.

1898 tarihli Maârif Salnamesine göre 1897-1898 eğitim-öğretim yılında Ankara İdâdî Mektebindeki idari ve eğitimci kadrosu aşağıdaki tablodaki gibidir¹⁰³:

Çizelge 3.3. 1897-1898 eğitim-öğretim yılında Ankara Mekteb-i İdâdîsinin idari ve eğitimci kadrosu

Görev	Görevli
Müdür	Ahmed Müfid
Birinci Muavin	Mehmed Muharrem
İkinci Muavin	Abdulcelil
Üçüncü Muavin	Ali Osman
Katib ve Satın Alma Memuru	Hazım
Depo ve Anbar Memuru	Muharrem
İmam	Mehmed Muharrem
Tabip	Vasilaki
Kavânîn Muallimi	Akif
Fransızca, Mevâlîd, Ahlâk ve Usûl-i Defterî Muallimi	Müfid
Hüsn-i Hatt	Kasım
Ulûm-ı Dîniyye ve Arabî Muallimi	İsmail
Resim Muallimi	Hüseyin Hüsnü
Türkçe Muallimi	Mehmed Muharrem
Malûmât-ı Nâfia, Hendese, Müsellesât, Makine ve Kozmografya Muallimi	Abdulcelil
Fransızca, Kimya, Kitâbet-i Resmiyye muallimi	Ali Osman
Arapça, Farsça ve Kitâbet Muallimi	Hacı İbrahim
Coğrafya ve Hesab Muallimi	Şakir

27 Aralık 1898 tarihinde Ankara Mekteb-i İdâdîsine yapılan atamalar sonucu bazı derslerin muallimleri değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikler şu şekildedir¹⁰⁴:

¹⁰³ 1897- 1898 eğitim-öğretim yılında mektep de ayrıca 5 hademe görev yapmaktaydı. **S. N. M. U. 1316**, s. 848-849. Bu sayı 1 yıl sonra 6'ya çıkartılmıştır. **S. N. M. U. 1317**, s. 947.

¹⁰⁴ **BOA. MF. MKT. 426 / 64.**

Çizelge 3.4. 27 Aralık 1898'de Ankara Mekteb-i İdâdîsine yapılan muallim ataması sonucu yaşanan değişiklikler

Muallim	Ders	Maaş (kuruş)
Süleyman Efendi	Müdüriyet	900
	Kimya	180
	Fransızca	315
	Mevâfid	270
Ömer Fevzi Efendi	Muavinlik	180
	Kitâbet	175
	Usûl-i Defterî	180
	Ahlâk	90
	Edebiyat	180
Hasan Efendi	Fransızca	215

12 Aralık 1901 tarihinde Ankara Mekteb-i İdâdîsine Maârif Nezâret-i Umûmiyesi Meclis-i Kebîr-i Maârif tarafından yapılan muallim atama ve görevlendirmeleri ile bu muallimlerin girdikleri dersler ve maaşları şu şekildedir¹⁰⁵:

Çizelge 3.5. 12 Aralık 1901'de Ankara Mekteb-i İdâdîsine yapılan muallim ataması ile bu muallimlerin girdikleri dersler ve maaşları

Muallimi	Görev/Ders Adı	Ders Saati	Maaşı
Mekteb-i Mülkiye Mezunu ve sâbık Edirne Mekteb-i idâdî Muavin-i Sânîsi Fethi Efendi	Birinci Muavinlik	-	225
	Türkçe	6	220
	Ahlâk	5	200
	Kitâbet	2	135
	Hıfzıssıhha	3	150
	Kimya	2	180
	Toplam	18	1.110
Dârümuallimîn-i Rüşdiye Mezunlarından Vasfi	İkinci Muavinlik	-	180
	Arabî	2	120
	Ulûm-ı Dîniyye	12	350

¹⁰⁵ BOA. MF. MKT. 604 / 15.

Efendi ¹⁰⁶	Coğrafya	9	280
	Toplam	23	930
Ankara İdâdîsi Muallimlerinden Dârülmualimîn-i Âliyye mezunlarından Kâmil Efendi	Üçüncü Muavinlik	-	180
	Fransızca	10	315
	Cebir	2	120
	Müsellesât	1	90
	Kozmografya	1	90
	Hendese	5	180
	Toplam	19	975
Çorum İdâdîsi muallimlerinden ve Dârülmualimîn-i Âliyye mezunu Mahmud Efendi	Tarih	10	350
	Coğrafya	4	120
	Türkçe	11	290
	Toplam	25	760

20. yüzyılın başlarında Ankara Mekteb-i İdâdîsinde derslerin genel olarak değişmediği ancak idari ve eğitimci kadroda ciddi bir değişikliğe gidildiği görülmektedir.

Örneğin 1902 Ankara Vilayeti Salnamesine göre Ankara Mekteb-i İdâdîsinde görevli idari ve eğitimci kadro şu isimlerden oluşmaktadır¹⁰⁷:

Çizelge 3.6. 1902'de Ankara Mekteb-i İdâdîsinde görevli idari ve eğitimci Kadro

Görevi	Görevli
Müdür	Süleyman
Birinci Muavin	Re'fet
İkinci Muavin	Ömer Fevzi
Üçüncü Muavin	Vasfi

¹⁰⁶ Ankara Mekteb-i İdâdîsi Hesap ve Coğrafya muallimi Şakir Efendi'nin görevini ihmal etmesinden dolayı yerine 12 Kasım 1900 tarihinde Kırşehir Mekteb-i İdâdî muallimlerinden Vasfi Efendi, Hesap ve Coğrafya muallimi olarak atanmıştır. Ancak 12 Aralık 1901 yılında yapılan görevlendirmelerde Vasfi Efendi'nin uhdesindeki dersler değişikliğe uğramıştır. **BOA. MF. MKT. 500 / 41.**

¹⁰⁷ **S. V. A. 1320**, s. 79.

Kâtib ve Satın Alma Memuru	Seyyid Ali
Hıfz-ı Kütüb ve Anbar Memuru	Mehmed Muharrem
İmam	Şefik
Tabip	Vasilaki
Fransızca, Servet, Hikmet, Edebiyat Muallimi	Süleyman
Mevâlîd, Kimya, İlm-i Eşya, Hıfzıssıhha Muallimi	Re'fet
Hesab, Kitâbet-i Resmîyye, Türkçe Kitâbet, Ahlâk, Türkçe Muallimi	Ömer Fevzi
Coğrafya, Tarih	Vasfi
Akâid ve Fıkıh ve İlm-i Kelâm, Arapça, Türkçe, Ahlâk	Ömer Lütfi
Arapça, Farsça, Ulûm-ı Dîniyye	Raşid
Fransızca, Müsellesât, Cebir, Hendese, Kozmografya, Usûl-i Defterî, Türkçe	Kamil
Kavâîn	Mehmed
Resim	Yüzbaşı Hüsnü
Hüsn-i Hatt	Kasım
Ermenice	Feyzi

Tablodan da anlaşılacağı üzere mektebin idaresinde görev alan bazı isimlerin aynı zamanda mektepte bazı derslerin eğitimini de ifa ettikleri görülmektedir.

Bu derslerin eğitimini veren öğretmenlerin yanı sıra genellikle idâdî mekteplerinde öğrencilerin durumu ile ilgilenip düzeni sağlamakla görevli bir mubassır da bulunmaktaydı¹⁰⁸.

3.1.1.2. Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi

Ankara Viayetinde Ankara Mekteb-i İdâdîsinden sonra açılan ve eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunan ikinci İdâdî Kırşehir Sancağında açılan Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi idi. Ankara Mekteb-i İdâdîsine göre daha az hoca kadrosu

¹⁰⁸ S. N. M. U. 1316, s. 849-850; 1317, s. 947-948; 1318, s. 1055-1056; 1319, s. 377; 1321, s. 343; ; S. V. A. 1325, s. 73.

bulunan Kırşehir'deki idâdî mektebi, müdür de dâhil, 5-8 hoca ile derslerini yürütmüştür¹⁰⁹.

1887 yılında Bab-ı Âli'nin izniyle inşasına başlanan Kırşehir Mekteb-i İdâdisinin yapımı için gerekli meblağın büyük bir kısmı Bab-ı Âli tarafından karşılanırken bir kısmı ise Ankara Mahalli Maârif hissesinden karşılanmıştır. Bununla birlikte 1889 yılına gelindiğinde mektebin hala tamamlanamadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Ekim 1889'a kadar mektep için o güne kadar 170.850 kuruş harcadığı, bunun yeterli olmadığı ayrıca 92.380 kuruşa daha ihtiyaç hissedildiği Ankara Vilayetinden bildirilmiştir¹¹⁰.

Yapımı yaklaşık 7 yıl süren Kırşehir Mekteb-i İdâdisinde eğitim-öğretim faaliyetlerine nihayet 1894 yılında başlanabilmiştir¹¹¹. Ancak idâdîde her ne kadar eğitime başlansa da binanın bundan sonra da sürekli yenilendiği; sık sık yapılan tadilattan ve açılış merasimlerinden anlaşılmaktadır¹¹².

Kırşehir Mekteb-i İdâdisinin ilk müdürü Mustafa Efendi'dir. Mustafa Efendi hakkında mektebin diğer muallimleri tarafından yapılan bünyesinde bulunan derslere girmediği yönündeki şikâyetler üzerine görevden alınmış ve yerine 17 Mayıs 1894'de 500 kuruş maaş ile Mehmet Ali Efendi atanmıştır¹¹³. Mehmed Ali Efendi'nin bu görevdeyken vefat etmesi üzerine Ankara Mekteb-i İdâdî muallimlerinden Vasfi Efendi, Ahmed Raşid Efendi'nin tayinine kadar geçici olarak idadinin müdürlüğünü yapmıştır¹¹⁴. Kırşehir Mekteb-i İdâdisinde yaklaşık üç yıl (1895-1898) müdürlük yapan Ahmed Raşid Efendi'nin 15 Kasım 1898 tarihinde istifa ederek, Yozgad Mekteb-i İdâdî müdürlüğüne tayin edilmesiyle yerine Muhyiddin Efendi getirilmiştir¹¹⁵.

Kırşehir Mekteb-i İdâdisindeki müdürlüğü kısa süren Muhyiddin Efendi'nin 1.700 kuruş maaş ile Erzurum Mekteb-i İdâdisine tayin edilmesi üzerine, idâdinin müdürlük görevi Meclis-i Kebîr-i Maârif kararıyla Üsküp Mekteb-i İdâdisi eski

¹⁰⁹ S. N. M. U. 1316, s. 849-850; 1317, s. 947-948; 1318, s.1055-1056; 1319, s. 377; 1321, s. 343.

¹¹⁰ BOA. MF. MKT. 98 / 66; BOA. MV. 49 / 17; BOA. İ. MSS.108 / 4638.

¹¹¹ BOA. MF. MKT. 129 / 126; 194 / 78; 194 / 84.

¹¹² BOA. BEO. 2384 / 178759; BOA. MF. MKT. 662 / 30; 752 / 69; 456 / 34; 572 / 17.

¹¹³ BOA. MF. MKT. 207 / 26; 762 / 49.

¹¹⁴ BOA. MF. MKT. 965 / 12; 2419 / 23; 260 / 6. ; 468 / 50.

¹¹⁵ BOA. MF. MKT. 426 / 51.

müdürü İsmail Hakkı Efendi'ye 1.215 kuruş maaşla verilmiştir (3 Eylül 1899)¹¹⁶. Ancak İsmail Hakkı Efendi'nin babasının rahatsızlığı dolayısıyla izin kullanması ve idâdi müdürlüğünün boş kalmasına nedeniyle ve İsmail Hakkı Bey bu görevden alınarak yerine 1 Mart 1900'de Bursa Mekteb-i İdâdîsi muavini evveli Said Efendi atanmıştır¹¹⁷.

Said Efendi'nin idâdideki müdürlük görevi 1 Haziran 1901 tarihinde Kırkkilise Mekteb-i İdâdîsi müdürü Mustafa Nuri Efendi'nin Kırşehir Mekteb-i İdâdî müdürlüğüne getirilmesiyle sona ermiştir. 5 yıl kadar idâdînin müdürlük görevini yerine getiren Mustafa Nuri Efendi hakkında bu zaman zarfı içerisinde pek çok şikâyet olmuştur. Ancak yapılan incelemeler sonucu bu şikâyetlerin asılsız olduğu anlaşılmış ve şikâyette bulunan idâdi muallimlerinden bazılarının görev yeri değiştirilmiştir¹¹⁸.

1907 yılında ise Mustafa Nuri Efendi'nin yerine Kudüs Mekteb-i İdâdî müdürü Halil Efendi getirilmiştir. Halil Efendi Kırşehir Mekteb-i İdâdîsindeki müdürlük görevini Selanik Mekteb-i İdâdîsine tayin edildiği 14 Kasım 1908 tarihine kadar sürdürmüştür. Halil Efendi'den boşalan Kırşehir Mekteb-i İdâdî müdürlüğüne ise aynı tarihte Konya Mekteb-i İdâdî muallimi evveli Rahmi Efendi 862 kuruş maaş ile atanmıştır. Rahmi Efendi idâdî de müdürlük görevinin yanı sıra Fransızca (252 kuruş maaş ile), Ziraat (112 kuruş maaş ile), kitâbet (84 kuruş maaş ile) ve 4.sınıf Türkçe (80 kuruş maaş ile) derslerini de ifa etmiştir¹¹⁹.

Maârif Salnamelerinde Kırşehir Mekteb-i İdâdîsinde eğitim gören öğrenci sayısının her geçen yıl arttığı görülmektedir. Oran olarak Müslüman öğrenci sayısında bariz bir üstünlük söz konusudur. Genel olarak 2 hademenin görev yaptığı Kırşehir Mekteb-i İdâdîsinde öğrenci sayısı 1897-1903 yılları arasında şu şekilde idi¹²⁰:

¹¹⁶ BOA. MF. MKT. 414/ 1; 472 / 56; 475 / 42; 475 / 22; 469 / 34; 338/ 46.

¹¹⁷ BOA. MF. MKT. 485 / 5; 480 / 52; 489 / 1.

¹¹⁸ BOA. MF. MKT. 571 / 38; 765 / 26.

¹¹⁹ BOA. MF. MKT. 1081 / 61.

¹²⁰ S. N. M. U. 1316, s. 850; 1317, s. 948; 1318, s.1056; 1319, s. 377; 1321, s. 344.

Çizelge 3.7. 1897-1903 yılları arasında Kırşehir Mekteb-i İdâdîsinde eğitim gören öğrenci sayısı

<i>Eğitim Yılı</i>	<i>Müslüman</i>	<i>Gayrimüslim</i>	<i>Toplam</i>
1897-1898	99	0	99
1898-1899	111	0	111
1899-1900	121	0	121
1900-1901	124	6	130
1902-1903	158	6	164

Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi 1897-1898 eğitim-öğretim döneminde ikinci defa olarak şahadetnâme almaya hak kazanan öğrencilerin isimleri, numaraları, dereceleri ve şahadetname dereceleri şu şekildedir¹²¹:

Çizelge 3.8. Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi 1897-1898 eğitim-öğretim döneminde şahadetnâme almaya hak kazanan öğrencilerin isimleri, numaraları, dereceleri ve şahadetname dereceleri

<i>İsim</i>	<i>Numara</i>	<i>Derece</i>	<i>Şahadetname Derecesi</i> ¹²²
<i>Ömer Efendi</i>	35	1	<i>Aliyyülâlâ</i>
<i>Burhan Efendi</i>	32	2	<i>Aliyyülâlâ</i>
<i>Nafi Efendi</i>	37	3	<i>Karib-i Âlâ</i>
<i>Ali Efendi</i>	2	4	<i>Karib-i Âlâ</i>
<i>Tahsin Efendi</i>	20	5	<i>Karib-i Âlâ</i>

Maârif Nezareti Meclis-i Kebir tarafından Kırşehir Mekteb-i İdâdîsine 17 Mayıs 1894 tarihinde yapılan atamalar ve alacakları maaşlar şu şekilde idi:¹²³

¹²¹ BOA. MF. MKT. 424 / 52.

¹²² İdâdî mekteplerinde sene içinde üç ay ara ile iki yazılı imtihan ve sene sonunda da genel imtihanlar yapılırdı. Bu imtihanlarda uygulanan not sistemi ise şöyleydi: 9-10 Aliyyü'l-âlâ (en iyi); 7-8 âlâ (iyi); 6 Karib-i âlâ (iyiye yakın); 5 vasat (orta); Karib-i Vasat (ortaya yakın); 3 zayıf; 1-2 sıfır olarak kabul edilmekteydi. Kodaman, a.g.e., s. 127.

¹²³ BOA. MF. MKT. 207/ 26.

Çizelge 3.9. Kırşehir Mekteb-i İdâdîsine 17 Mayıs 1894'de yapılan muallim ve görevli atamaları ile maaş miktarları

Görev	Görevli	Maaşı (Kuruş)
<i>Müdür</i>	<i>Mülga edilen rüşdiye birinci muallimi Mehmet Ali Efendi</i>	500
<i>Ulûm-ı Diniyye muallimi</i>	<i>Mülga edilen rüşdiye birinci muallimi Mehmet Ali Efendi</i>	200
<i>Arapça Muallimi</i>	<i>Mülga edilen rüşdiye ikinci muallimi Hasan Hilmi Efendi</i>	200
<i>Farsça Muallimi</i>	<i>Mülga edilen rüşdiye ikinci muallimi Hüseyin Hilmi Efendi</i>	150
<i>Lisan-ı Osmanî Muallimi</i>	<i>Dârümuallimîn mezunlarından Hasan Efendi</i>	200
<i>Hüsn-i Hatt Muallimi</i>		100
<i>Tarih Muallimi</i>		200
<i>Coğrafya Muallimi</i>		200
<i>Fransızca Muallimi</i>	<i>Mekteb-i Sultanî mezunlarından Payanot Efendi</i>	400
<i>Hesab Muallimi</i>	<i>Mektebi Sultanî mezunlarından Payanot Efendi</i>	200
<i>Hendese Muallimi</i>	<i>Mektebi Sultanî mezunlarından Payanot Efendi</i>	200
<i>Resim Muallimi</i>	<i>Münhal</i>	150
<i>İnşa ve Kitâbet Muallimi</i>	<i>Münhal</i>	200
<i>Usûl-i Defterî Muallimi</i>	<i>Münhal</i>	150
<i>Malumat-ı Fenniye Muallimi</i>	<i>Münhal</i>	200
<i>Mubassır</i>	<i>İbrahim Efendi</i>	200
<i>Hademe</i>	<i>İbrahim Efendi</i>	100

Öğrenci sayısının önceki yıllara göre daha fazla olduğu 1900-1901 eğitim-öğretim yılında Kırşehir Mekteb-i idâdîsindeki görevliler, öğretmenler ve öğretmenlerin girdikleri dersler şu şekildedir:¹²⁴

¹²⁴ **S. V. A. 1318**, s. 237.; **S. N. M. U. 1318**, s. 1055-1056. Kırşehir Mekteb-i İdâdîsi muallimlerinden Hasan Efendinin Adana İdâdîsi Muallimliğine atanmasıyla kendisinden boşta kalan Hüsn-i Hatt, Farsî, Tarih ile İnşa ve Kitâbet dersleri mektep muallimleri arasında pay edilmiştir. Bu derslerden İnşa ve Kitâbet dersi Vasfi Efendi uhdesine verilmesiyle Resim dersi Vasfi Efendiden alınarak Rıza Efendiye verilmiştir. **BOA. MF. MKT. 463 / 8.**

Çizelge 3.10. 1900-1901 eğitim-öğretim yılında Kırşehir Mekteb-i idâdîsindeki görevliler, öğretmenler ve öğretmenlerin girdikleri dersler

Görev	Görevli
Müdür	Mustafa Nuri Efendi
Fransızca, Hendese, Usûl-i Defterî, Cebir, Malumat-ı Fenniye Muallimi	Mustafa Nuri Efendi
Ulûm-ı Diniyye, Coğrafya, Resim, Hesab Muallimi	Vasfi Efendi
Ulûm-ı Diniyye Muallimi	Süleyman Efendi
Farsî Muallimi	Mekteb Mubassır İbrahim Efendi
Lisan-ı Türkî, Türkçe, Tarih Muallimi	Ziya Efendi
Hüsn-i Hatt	Duyun-u Umûmiye Başkâtibi İsmail Efendi
Mubassır	İbrahim Efendi
Bevvab	Süleyman Ağa

1906-1907 yıllarında Sultan Alâeddin Camii'nin yanında faaliyet gösteren Kırşehir Mekteb-i İdâdîsinde görevli idari ve eğitimci kadro şu şekilde idi¹²⁵:

Çizelge 3.11. 1906-1907 eğitim-öğretim döneminde Kırşehir Mekteb-i İdâdîsinin idari ve eğitimci kadrosu

Görevi	Görevli
Müdür	Mustafa Nuri Efendi
Muallim	Şakir Efendi
	Mustafa Efendi
	Süleyman Efendi ¹²⁶
	İbrahim Efendi
	Lütfü Efendi
	İsmail Efendi
Mubassır	İbrahim Efendi

3.1.1.3. Yozgad Mekteb-i İdâdîsi

Ankara Vilayeti'ndeki üçüncü idâdî mektebi ise Yozgad'da idi. Yozgad Mekteb-i idâdîsinin inşasına hangi tarihte başlandığı tam olarak belirlenememekle

¹²⁵ S. V. A. 1325, s. 255, 257.

¹²⁶ Kırşehir Mekteb-i İdâdîsinde Ulûm-ı Diniyye ve Arapça Muallimliği yapan Süleyman Efendi'nin 5 Mayıs 1906 tarihinde vefat etmesi üzerine yerine 29 Haziran 1906 tarihinde Ali Efendi atanmıştır. BOA. MF. MKT. 941 / 1.

birlikte idâdînin inşası hakkındaki ilk bilgi 7 Kasım 1885 tarihine aittir. Söz konusu tarihte Maârif Nezaretince Ankara Vilayetinden devam etmekte olan Yozgad Mekteb-i İdâdîsinin inşası hakkında bilgi istenmektedir¹²⁷. Bu bağlamda Yozgad Mektebi İdâdîsinin inşasına 1885 yılından önce başlandığı anlaşılmaktadır. İdâdînin İnşasının tamamlanıp eğitim-öğretim faaliyetlerine başlaması ise 20. yüzyılın başlarını bulmuştur. İdâdînin inşasının uzun zaman almasından dolayı resmi küşâdının yapıldığı 18 Ekim 1901 tarihine kadar İdâdî mektebi olarak vilayet merkezinde kiralanmış bir bina kullanılmıştır¹²⁸.

Yozgad Mekteb-i İdâdîsinin ilk müdürü, Trabzon Mekteb-i İdâdî muavini evvelliğinden Temmuz 1895'de terfi ederek Yozgad Mekteb-i İdâdî müdürlüğüne tayin olan Ahmed Rüşdü Efendi'dir¹²⁹. Ahmed Rüşdü Efendi idâdîdeki müdürlük görevini Canik Mekteb-i İdâdî Müdürü Mehmet Ali Efendi ile becayiş edildiği 10 Ağustos 1896 tarihine kadar sürdürmüştür¹³⁰.

Mehmet Ali Efendi'nin görevinden hangi tarihte ayrıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte Ankara Vilayet Salnamesinden anlaşıldığı üzere 1900 yılında idâdînin müdürü Ahmed Raşid Efendi'dir¹³¹. Ahmed Raşid Efendi'nin Yozgad Mekteb-i İdâdîsindeki müdürlük görevi 2 Eylül 1905 tarihine kadar sürmüştür. Bu tarihte ise yerine Yanya Berat Mekteb-i İdâdî müdürü Ali Rıza Efendi getirilmiştir¹³².

20. yüzyıl başlarına gelindiğinde Yozgad Mekteb-i İdâdîsinde Müdür de dâhil 7 öğretmen ve 3 hademe görev yapmaktaydı. Mektepte her sene yaklaşık 100 öğrencinin eğitim aldığı ve gayrimüslim öğrencinin yok denecek kadar az olduğu görülmektedir¹³³.

¹²⁷ BOA. MF. MKT. 149 / 5.

¹²⁸ BOA. BEO. 872 / 65358; BOA. MF. MKT. 288 / 67. Yozgat Mekteb-i İdâdîsinin yapımı yaklaşık olarak 15 yıl sürmüştür. Bunun nedeni ise idâdînin yapımı için gerekli meblağın tedarik edilmesinde yaşanan sıkıntıdır. BOA. MF. MKT. 183 / 77; BOA. ŞD. 217 / 4; BOA. BEO. 1647 / 123452.

¹²⁹ BOA. MF. MKT. 276 / 18.

¹³⁰ BOA. MF. MKT. 329 / 28; 316 / 31; 365 / 15.

¹³¹ S. V. A. 1318, s. 220.

¹³² BOA. MF. MKT. 882 / 20.

¹³³ S. N. M. U. 1316, s. 850-851; 1317, s. 949; 1318, s. 1057; 1319, s. 377; 1321, s. 344.

Çizelge 3.12. 20. yüzyıl başlarında Yozgad Mekteb-i İdâdîsinde eğitim alan öğrenci sayısı

<i>Eğitim Yılı</i>	<i>Müslüman</i>	<i>Gayrimüslim</i>	<i>Toplam</i>
1897-1898	92	0	92
1898-1899	97	1	98
1899-1900	100	2	102
1900-1901	90	0	90
1902-1903	95	0	95

1900 yılında Yozgad İdâdî Mektebinde idari ve eğitici kadronun isimleri ile görevleri şu şekildedir¹³⁴:

Çizelge 3.13. 1900 yılında Yozgad Mekteb-i İdâdîsinde idari ve eğitimci kadro

<i>Görevi</i>	<i>Görevli</i>
<i>Müdür</i>	<i>Ahmed Raşid Efendi</i>
<i>Hendese, Fransızca, İnşa ve Kitâbet Muallimi</i>	
<i>Farsî, Ulûm-ı Diniyye, Türkçe, Muallimi</i>	<i>Süleyman Rüşdü Efendi</i>
<i>Arabî Muallimi</i>	<i>Mehmed Hıfzı Efendi</i>
<i>Coğrafya, Hesab, Cebir, Tarih Muallimi</i>	<i>ArifEfendi</i>
<i>Resim, Usûl-i Defterî, Hüsn-i Hatt Muallimi</i>	<i>Lütfi Efendi</i>
<i>Malumat-ı Nafia Muallimi</i>	<i>Celal Efendi</i>
<i>Mubassır</i>	<i>Sıdkı Efendi</i>

3.1.1.4. Kayseri Mekteb-i İdâdîsi

Ankara Vilayetinde bulunan bir diğer idâdî mektebi de Kayseri Mekteb-i İdâdîsi idi. Kayseri Mekteb-i İdâdîsi daha önceki eski Bahriye Nazırı Kayserili Ahmed Paşa merhumun inşa ettirdiği rüşdiye mektebinin idadiye dönüştürülmesiyle açılmıştır. 1895 tarihine kadar rüşdiye eğitimi veren yapı, bu tarihten itibaren Ankara valisi merhum Sırrı Paşa tarafından verilen emir ve mahallince teşkil edilen komisyon tarafından alınan kararla idadiye dönüştürülmüştür¹³⁵. Rüşdiye Mektebi binasının eksik kısımlarının tamamlanarak idâdî Mektebi olarak eğitim-öğretim faaliyetlerine başlaması 16 Ocak 1905 tarihini

¹³⁴ S. V. A. 1318, s. 220; S. N. M. U. 1318, s. 1057.

¹³⁵ S. V. A. 1318, s. 202; 1320, s. 202.; BOA. BEO. 1733 / 129915; BOA. MF. MKT. 92 / 67.

bulmuştur¹³⁶. Söz konusu tarihe kadar idâdî mektebi olarak şehir merkezinde kiralanmış bir bina kullanılmıştır¹³⁷.

Kayseri Mekteb-i İdâdîsinin ilk müdürü 3 Eylül 1895 tarihinde İzmir Mekteb-i İdâdîsi muavinliğinden terfi ederek Kayseri Mekteb-i İdâdî müdürlüğüne getirilen Memduh Efendi'dir¹³⁸. Memduh Efendi müdürlük görevini 28 Kasım 1898 tarihine kadar sürdürmüştür¹³⁹. Memduh Efendi'nin yerine ise Hasan Rasih Efendi atanmıştır. Rasih Efendinin yaklaşık on yıl sürdürdüğü Kayseri Mekteb-i İdâdîsindeki müdürlük görevi 15 Eylül 1908 tarihinde Erzurum Mekteb-i İdâdî müdürlüğüne tayini ile sona ermiştir¹⁴⁰. Rasih Efendi'den boşalan müdürlük görevine ise Van Mekteb-i İdâdî müdürü Cemal Efendi getirilmiştir¹⁴¹.

Kayseri Mekteb-i İdâdîsinde 1897-1903 yılları arasında eğitim alan öğrenci sayısı şu şekildedir¹⁴²:

Çizelge 3.14. Kayseri Mekteb-i İdâdîsinde 1897-1903 yılları arasında eğitim gören öğrenci sayısı

<i>Eğitim Yılı</i>	<i>Müslüman</i>	<i>Gayrimüslim</i>	<i>Toplam</i>
1897-1898	75	3	78
1898-1899	76	1	77
1899-1900	85	2	87
1900-1901	87	0	87
1902-1903	114	1	115

Tablodan da görüldüğü üzere mektepte Müslüman öğrenci sayısında her sene belli bir artış gözlenirken aynı durum gayrimüslim öğrenci sayısı için geçerli olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Mektepte öğrenci sayısının artışına ters orantılı bir şekilde öğretmen ve hademe sayısının azaldığı görülmektedir. Öğrenci

¹³⁶ BOA. DH. MKT. 925 / 86; BOA. MF. MKT. 648 / 3; 868 / 29; 624 / 11; 183 / 77.

¹³⁷ BOA. MF. MKT. 486 / 37.; BOA. BEO. 872 / 65358.

¹³⁸ BOA. MF. MKT. 280 / 25.

¹³⁹ Memduh Efendi'nin Kayseri Mekteb-i İdâdîsindeki müdürlük görevinin sona ermesinde mubassır Sıdkı Efendinin, Memduh Efendi hakkında mektebin şan ve şerefine zedeleyici davranışlarda bulunduğu yönündeki şikâyetleri etkili olmuştur. Nitekim bu şikâyetlerin incelenmesi sonucunda Maârif Nezâreti'nin emriyle her ikisinin de görev yerleri değiştirilmiştir. BOA. MF. MKT. 428 / 38; 331 / 4; 418 / 45.

¹⁴⁰ BOA. MF. MKT. 1076 / 44; 1064 / 84; 714 / 51; 535 / 25; 998 / 64.

¹⁴¹ BOA. MF. MKT. 1076 / 44.

¹⁴² S. N. M. U. 1316, s. 851; 1317, s. 948; 1318, s. 1056; 1319, s. 378; 1321, s. 345.

sayısının en az olduğu 1897-1898 eğitim yılında müdür dâhil 7 öğretmen ve 3 hademe görev yaparken öğrenci sayısının en fazla olduğu 1902-1903 eğitim yılında müdür dâhil 5 öğretmen ve 2 hademe görev yapmakta idi¹⁴³.

1900 yılına gelindiğinde 85 talebenin eğitim gördüğü Kayseri Mekteb-i İdâdîsinde 1 müdür, 5 öğretmen ve 1 mubassırdan oluşan idari ve eğitimci kadro ile bu kadronun girmiş olduğu dersler şu şekilde idi¹⁴⁴:

Çizelge 3.15. 1900 yılında Kayseri Mekteb-i idâdîsinin idari ve eğitimci kadrosu ile bu kadronun girdiği dersler

Görevi	Görevli
Müdür	Rasih Efendi
Tarih, Fransızca, Malumat-ı Fenniye Muallimi	
Arabî, Ulûm-ı Diniyye, Hendese, Türkçe Muallimi	Ömer Lütfi Efendi
Farsî, Arabî, Usûl-i Defterî, Türkçe Muallimi	Ömer Fevzi Efendi
Coğrafya, Hesab, Cebir Muallimi	Ananyadi Efendi
Resim, Hüsn-i Hatt Muallimi	Ziya Efendi
Mubassır	Hafız Mehmed Efendi

3.1.1.5. Çorum Mekteb-i İdâdîsi

Ankara Vilayetinde ve bağlı sancaklarda idâdîlerin açılması ile birlikte Ankara Vilayeti İdâre Meclisinden Maârif Nezâreti'ne 9 Haziran 1898 tarihinde, Çorum Sancağında da bir idâdî açılması teklifi arz edilmiştir. Talepte Çorum'da bir idâdî mektebine ihtiyaç hissedildiği ve diğer vilayetlerde olduğu gibi burada bulunan rüşdiye mektebinin idâdîye dönüştürülmesinin gerek eğitimci kadrosu açısından gerekse fizikî açıdan mümkün olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte ilgili yazıya Maârif Nezâretince 5 Temmuz 1898 tarihinde verilen cevapta; maârif hissesindeki yetersizlikten dolayı bu talebin şimdilik yerine getirilmesinin mümkün olmadığı ancak maârif hissesinde artış yaşandığında gereğinin yapılacağı belirtilmiştir¹⁴⁵.

¹⁴³ S. N. M. U. 1316, s. 851; 1317, s. 948; 1318, s. 1056; 1319, s. 378; 1321, s. 344-345.

¹⁴⁴ S. N. M. U. 1318, s. 1056.

¹⁴⁵ BOA. MF. MKT. 406 / 16.

Çorum meclis azaları yaklaşık bir yıl sonra (10 Ekim 1899) sancakta bir idâdînin açılması yönündeki taleplerini Maârif Nezareti'ne yeniden beyan etmişlerdir. Maârif Nezareti'nin 31 Ocak 1900 tarihinde vermiş olduğu cevapta ise maârif hissesindeki yetersizlik tekrar belirtilmiş ve bundan dolayı idâdînin açılması için gerekli meblağın mahallince karşılanması durumunda gereğinin yapılacağı ifade edilmiştir¹⁴⁶. Bu bağlamda sancaklarında bir Mekteb-i İdâdînin açılmasını arzu eden Çorum ahalisinin gerekli meblağı karşılaması suretiyle, Sultan II. Abdülhamid'in cülûsunun 25. sene-i devriyesinde, Çorum Mekteb-i İdâdîsinin açıldığı ve 4 Eylül 1900'den itibaren eğitime başladığı kaydedilmektedir¹⁴⁷.

1318 (1900-1901) yılı Maârif Salnamesine göre Çorum Mekteb-i İdâdîsinde görev alan eğitimci kadro şu şekildedir¹⁴⁸:

Çizelge 3.16. 1900-1901 eğitim-öğretim yılında Çorum Mekteb-i İdâdîsinin eğitimci kadrosu ve bu kadronun girmiş olduğu dersler

Görevli	Görevi
<i>Celil Efendi</i> ¹⁴⁹	<i>Müdür, Hesab, Türkçe, Tarih, Hendese Muallimliği</i>
<i>Ali Rıza Efendi</i>	<i>Arabî, Ahlâk, Türkçe, Ulûm-ı Eşya Muallimliği</i>
<i>Mahmud Efendi</i>	<i>Fransızca, Usûl-i Defterî, Coğrafya, Cebir, Hıfzıssıhha Muallimliği</i>
<i>Mehmed Fazlı Efendi</i>	<i>Akaîd Muallimliği</i>
<i>Galip Efendi</i>	<i>Türkçe Muallimliği</i>
<i>Ahmed Efendi</i>	<i>Farsî Muallimliği</i>
<i>Emrah ve Fazlı Efendi</i>	<i>Hüsn-i Hatt Muallimliği</i>
<i>Nuri Efendi</i>	<i>Mubassır</i>

1900 yılının başlarında Çorum Mekteb-i İdâdîsinde görev alan bazı muallimlerin girdikleri dersler, ders saatleri ve aldıkları maaşları aşağıdaki gibidir¹⁵⁰:

¹⁴⁶ BOA. MF. MKT. 485 / 31.

¹⁴⁷ BOA. Y. PRK. UM. 51 / 66.

¹⁴⁸ S. N. M. U. 1319, s. 379.

¹⁴⁹ 4 Eylül 1900 tarihinde eğitim-öğretim faaliyetlerine başlayan Çorum Mekteb-i İdâdîsinin ilk müdürü Celil Efendi'dir. Celil Efendi'nin İdâdîdeki müdürlük görevi 8 yıl sürmüş olup 31 Mayıs 1908 tarihinde Karahisar-ı Sahip Mekteb-i İdâdîsinin müdüriyetine tayin edilmiştir. BOA. MF. MKT. 1065 / 75.

¹⁵⁰ BOA. MF. MKT. 810 / 64.

Çizelge 3.17. 1900 yılının başlarında Çorum Mekteb-i İdâdîsinde görev alan bazı muallimlerin girdikleri dersler, ders saatleri ve aldıkları maaşlar

<i>Muallim</i>	<i>Ders Adı</i>	<i>Ders Saati</i>	<i>Maaş(kuruş)</i>
Çorum Mekteb-i İdâdî Müdürü Celil Efendi	<i>Hesab</i>	11	280
	<i>Ahlâk</i>	4	190
	<i>Kitâbet</i>	3	170
Abdurrahman Dursun Efendi	<i>Coğrafya</i>	10	310
	<i>Tarih</i>	8	350
Hamdi Efendi	<i>Fransızca</i>	9	380
	<i>Ziraat</i>	4	280
	<i>Hendese</i>	5	150

Çorum Mekteb-i İdâdî muallimlerinden Hamdi Efendi'nin Beyrut Mekteb-i İdâdî muavini salisliğine tayin edilmesi üzerine kendisinden boşta kalan dersler mektebin diğer hocaları arasında pay edilmiştir. Yapılan bu değişiklik sonucunda oluşan yeni durum ise şu şekildedir¹⁵¹:

Çizelge 3.18. Çorum Mekteb-i İdâdî muallimlerinden Hamdi Efendi'nin Beyrut Mekteb-i İdâdî muavini salisliğine tayiniyle mektebin ders programında yapılan değişiklikler

<i>Muallim</i>	<i>Ders Adı</i>	<i>Ders Saati</i>	<i>Maaş (kuruş)</i>
Celil Efendi	<i>Hesab</i>	11	300
	<i>Hendese</i>	5	200
Abdurrahman Dursun Efendi	<i>Fransızca</i>	9	360
	<i>Ziraat</i>	4	300
Ahmed Esad Efendi	<i>Ahlâk</i>	4	80
	<i>Coğrafya</i>	10	200
	<i>Tarih</i>	8	160

12 Aralık 1901 tarihinde Çorum Mekteb-i İdâdîsine yapılan muallim ataması, girdiği dersler ve maaşı şu şekildedir¹⁵²:

¹⁵¹ BOA. MF. MKT. 810 / 64.

¹⁵² BOA. MF. MKT. 604 / 15.

Çizelge 3.19. 12 Aralık 1901'de Çorum Mekteb-i İdâdîsine yapılan muallim ataması

<i>Muallim</i>	<i>Ders Adı</i>	<i>Ders Saati</i>	<i>Maaş (kuruş)</i>
Dârümuallimin-i Âliyye mezunlarından Ahmet Hamdi Efendi	<i>Coğrafya</i>	10	200
	<i>Fransızca</i>	10	250
	<i>Usûl-i Defterî</i>	1	100
	<i>Hıfzısıhha</i>	2	100
	<i>Cebir</i>	2	100
	<i>Toplam</i>	25	750

20.yüzyılın başlarında kurulan Çorum Mekteb-i İdâdîsindeki öğrenci sayısı ise şu şekilde idi¹⁵³:

Çizelge 3.20. 20. yüzyılın başlarında Çorum Mekteb-i İdâdîsindeki öğrenci sayısı

<i>Eğitim Yılı</i>	<i>Müslüman</i>	<i>Gayrimüslim</i>	<i>Toplam</i>
1900-1901	75	3	78
1902-1903	71	2	73

Mektepte 1900-1901 eğitim yılında 7, 1902-1903 eğitim yılında ise 9 öğretmen ve 2 hademe görev yapmıştır¹⁵⁴. Çorum Mekteb-i İdâdîsinde eğitim gören öğrenci sayısındaki azalmaya rağmen öğretmen sayısında bir artış gözlenmektedir.

3.2. Rüşdiye Mektepleri

II. Mahmud döneminde, 1839 yılının ilk aylarında, İstanbul'un 5 ayrı semtinde birer rüşdiye mektebi açılması kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede Mart 1839'da İmamzâde Mehmed Esat Efendi'nin uhdesinde "Rüşdiye Mektepleri Nezâreti" oluşturulmuştur. Bugünkü ilk mekteplerin temellerinden olan ve yüksekokullara öğrenci yetiştirilmesini sağlamak için açılan rüşdiyeler, ilk

¹⁵³ S. N. M. U.1319, s. 379; 1321, s. 345.

¹⁵⁴ S. N. M. U.1319, s. 379; 1321, s. 345.

açıldıklarında sıbyan mekteplerinin üst sınıfları gibi düşünülmüş; Tanzimat döneminde ise genel ortaöğretimin en alt düzeyindeki okullar haline gelmiştir¹⁵⁵.

1846'da fiilen eğitime başlamasına rağmen 1853 yılına kadar İstanbul'da sadece 10 adet rüşdiye açılabilmiştir. Ancak rüşdiyelere öğretmen yetiştirmek maksadıyla 1848 yılında İstanbul'un Fatih semtinde açılan Dârümuallimîn-i Rüşdi'nin 1853'de ilk mezunlarını vermesiyle birlikte 7'si Anadolu'da, 15'i Rumeli'de ve 3'ü Ege adalarında olmak üzere taşrada toplamda 25 rüşdiye açılmasına karar verilmiştir¹⁵⁶.

Erkek rüşdiyelerinden ayrı olarak ayrıca önce kız rüşdiyeleri daha sonra da askerî rüşdiyeler açılmıştır. Kız rüşdiyeleri ilk olarak 1859'da İstanbul'da açılmış, 1870'lerden itibaren de taşrada önemli merkezlere yayılmıştır. Fakat taşrada kız rüşdiyelerinin gelişimi kadın öğretmen sıkıntısından dolayı yavaş olmuştur. 1875'te ise askerî rüşdiyeler açılmaya başlamıştır¹⁵⁷.

Sultan II. Abdülhamid tahta çıktığı tarihe Osmanlı Devleti'nde 423 rüşdiye mektebi ve bu mekteplerde eğitim alan yaklaşık 20.000 öğrenci bulunmaktaydı. Tanzimat döneminden itibaren açılmaya başlanan rüşdiye mektepleri için ilk bakışta bu sayı bir başarı gibi gözükse de mekteplerin çoğu bina niteliği taşımayan yapılardan oluşmaktaydı. Bu bakımdan II. Abdülhamid zamanında rüşdiye bulunan yerlerde dahi yeni rüşdiye mektepleri yapılmıştır. Rüşdiye mekteplerinin sayısı 1877 Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle 277'ye düşmüştür. Sultan II. Abdülhamid 1878 yılından itibaren rüşdiye mekteplerinin sayısındaki düşüşü telafi edebilmek adına yeni rüşdiye mekteplerinin açılmasına öncelik vermiştir. 1889 yılında rüşdiye mekteplerinin sayısı 446'ya talebe sayısı 23.819, öğretmen sayısı ise 939'a ulaşmıştır¹⁵⁸.

Rüşdiyeler, 20. yüzyıl başlarına gelindiğinde Osmanlı eğitim sistemi içerisinde en kalabalık eğitim kademelerinden biri halini almıştır. Bunun önemli sebeplerinden biri II. Abdülhamid döneminde 1879'da Maârif Nezareti bünyesinde

¹⁵⁵ Ünal, "III. Selim'den Meşrutiyet'e ...", s. 179.

¹⁵⁶ Kodaman, a.g.e., s. 92.

¹⁵⁷ Ünal, "II. Meşrutiyet Öncesi..." s.2,90.; Akyüz, Y., (2011). *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000- M.S. 2011)*, Ankara: Pegem Akademi, s.164.

¹⁵⁸ Kodaman, a.g.e., s. 95,101-102.

oluşturulan “Mekatib-i Rüşdiye Dairesi”dir. Bu dairenin kurulmasıyla rüşdiyelerin sayısında ciddi bir artış gözlemlenmiştir. Nitekim II. Abdülhamid devrinin sonlarına doğru ülkede 76’sı İstanbul’da olmak üzere toplamda 619 rüşdiye mektebi mevcut olup bu okullarda eğitim gören öğrenci sayısı ise 40.000 civarına ulaşmıştır. Genel anlamda gerek okul gerekse öğrenci sayısı ülke için yeterli olmamakla birlikte Tanzimat’a göre rüşdiye mekteplerinde bina ve öğrenci sayısı bakımından 2-3 misli bir artış yaşanmıştır¹⁵⁹.

3.2.1. Ankara Vilayeti Rüşdiye Mektepleri

20. yüzyılın başlarında Ankara Vilayetinde; Ankara Sancağına bağlı 1 adet kız, 6 adet erkek rüşdiyesi; Çorum Sancağına bağlı 1 adet kız, 4 adet erkek rüşdiyesi; Kayseri Sancağına bağlı 2 adet erkek rüşdiyesi; Yozgad Sancağına bağlı 1 adet erkek rüşdiyesi ve Kırşehir Sancağına bağlı 1 adet kız ve 4 adet erkek rüşdiyesi olmak üzere Ankara Vilayetinde toplamda 3’ü kızlara ait olmak üzere toplamda 20 adet rüşdiye bulunmaktaydı. 1903 yılına gelindiğinde vilayet sınırları içerisinde hala askerî bir rüşdiye bulunmamaktaydı¹⁶⁰.

Ankara Vilayetinde eğitim veren 20 rüşdiyenin 12’si bizzat Sultan II. Abdülhamid tarafından açılmıştır ki bu mekteplerden 10’u erkek 2’si ise kız rüşdiyesidir. Yani Ankara Vilayetinde eğitim veren 3 kız rüşdiyesinden 2’sinin Sultan tarafından açıldığı görülmektedir. Bu mekteplerin yapım masrafı, genellikle ahalinin yardım-bağışları ile karşılanmıştır. Sultan II. Abdülhamid tarafından açılan rüşdiyeler arasında açılış masrafı en yüksek olan; 50.000 kuruşla Develi Kazası kasaba merkezinde açılan rüşdiye mektebidir¹⁶¹.

Ancak II. Abdülhamid zamanında Müslümanlara ait rüşdiye mekteplerden mezun olanların sayısında ciddi artış yaşanmıştır. Örneğin, II. Abdülhamid’in asr-ı hilafet penahilerinde tesis edilen Kayseri, Talas ve Develi rüşdiye mekteplerinden 1900 yılına kadar 800’e yakın öğrenci mezun olmuştur. Rüşdiye mekteplerinden mezun olan öğrencilerin önemli önemli bir kısmı ihtiyaçtan dolayı resmi ve askeri

¹⁵⁹ a.g.e., s.101,105.

¹⁶⁰ Ünal, “II. Meşrutiyet Öncesi...,” s. 108.

¹⁶¹ S. N. M. U. 1316, s. 872-873; S. N. M. U. 1319, s. 384-386; S. N. M. U. 1321, s. 350.

kurumlarda anında hizmete başlarken bir kısmı ise buradan mezun olduktan sonra yüksek mekteplerde tahsillerine devam ediyorlardı¹⁶².

Sultan II. Abdülhamid döneminde Ankara Vilayetinde 12 adet rüşdiye mektebi açılmıştır. Bu rüşdiyenin açıldığı sancak ve kazaları şu şekildedir¹⁶³:

Ankara Sancağı	Ankara Kazası Rüşdiyesi
Ankara Sancağı	Ayaş Kazası Rüşdiyesi
Ankara Sancağı	Beypazarı Kazası Rüşdiyesi
Ankara Sancağı	Kalecik Kazası Rüşdiyesi
Ankara Sancağı	Yabanâbad Kazası Rüşdiyesi
Kayseri Sancağı	Develi Kazası Rüşdiyesi
Kırşehir Sancağı	Kırşehir Kazası Kız Rüşdiyesi
Kırşehir Sancağı	Avanos Kazası Rüşdiyesi
Kırşehir Sancağı	Keskin Kazası Rüşdiyesi
Çorum Sancağı	Sungurlu Kazası Kız Rüşdiyesi
Çorum Sancağı	Sungurlu Kazası Rüşdiyesi
Çorum Sancağı	Osmancık Kazası Rüşdiyesi ¹⁶⁴ .

1897-1903 yılları arasında Ankara Vilayetine tabi rüşdiyelerle buradaki öğrenci sayıları şu şekildedir¹⁶⁵:

¹⁶² S. V. A. 1318, s.203.

¹⁶³ Bu mekteplerden yapım Ankara Kazası rüşdiyesi 50.000, Ayaş kazası rüşdiyesi 2.000, Beypazarı Kazası rüşdiyesi 10.000 ve Develi Kazası rüşdiyesi 50.000 kuruş masrafla açılmış olup diğer rüşdiyelerin yapım masrafı belirtilmemiştir. S. N. M. U. 1316, s.870-873; 1317, s. 966-973; 1319, s. 384-385; 1321, s. 349-350.

¹⁶⁴ Bu rüşdiyelerden Çorum Sancağı Sungurlu Kazasındaki kız ve erkek rüşdiyeleri 1902 senesinde açılmıştır. Bu mekteplerin inşası için erkek rüşdiye mektebine 25.535 kuruş, kız rüşdiye mektebine ise 19.350 kuruş harcanmıştır. BOA. MF. MKT. 673 / 64.

¹⁶⁵ S. N. M. U. 1316, s. 852-855; 1317, s. 949-953; 1318, s.1057-1061; 1319, s. 379-383; 1321, s.345-348.

Çizelge 3.21. 1897-1903 yılları arasında Ankara Vilayetine tabi rüşdiyelerle bu rüşdiyelerdeki öğrenci sayısı

Rüşdiye Mektebi	1897-1898	1898-1899	1899-1900	1900-1901	1902-1903
Sivrihisar	68	68	68	65	81
Kalecik	30	36	36	40	39
Ayaş	42	35	35	60	66
Beypazarı	28	27	27.	41	49
Nallıhan	31	35	35	32	45
Yabanâbad	15	13	13	15	20
Talas	51	45	45	48	45
Develi	72	77	77	75	62
Maden	42	42	42	65	39
Avanos	50	72	72	40	48
Keskin	41	40	40	40	65
Hacı Bektaş	18	58	58	45	47
Mucur	67	60	60	32	34
Çorum	124	109	109	B.	B.
Osmancık	-	-	-	30	40
İskilip	37	23	23	45	48
Sungurlu		36	36	52	55
Ankara Kız	21	12	12	11	21
Kırşehir Kız	-	-	-	41	40
Çorum Kız	-	-	-	24	27
Toplam	737	788	788	801	871

1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi ile rüşdiye mektepleriyle ilgili bir takım düzenlemelere gidilmiştir. Nizâmnâmede eğitim süresi 4 yıl olarak belirlenen rüşdiye mekteplerinde okutulacak dersler ise şunlardır: Mebâdî-i Ulûm-ı Dîniyye, Lisân-ı Osmanî Kavâidi, İmlâ ve İnşâ, Tertîb-i cedid üzere Kavâid-i Arabiyye ve Fârisiyye, Tersîm-i Hutût, Mebâdî-i Hendese, Defter Tutma Usûlü, Tarih-i Osmânî, Coğrafya, Jimnastik, mektebin bulunduğu mahalde galiba müsta'mel olan lisan ve ticaretle uğraşılan memleketlerde zeki olan öğrencilerden istekli olanlar için 4. yılda Fransızca¹⁶⁶. Ankara Vilayeti dâhilinde bulunan rüşdiye mekteplerinde ise 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesinde belirtilen bu dersler okutulmamıştır.

¹⁶⁶ Kodaman, a.g.e., s.92-93; Akyüz, a.g.e., s.165; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, a.g.e., s. 106.

Genel olarak Ankara Vilayetindeki rüşdiye mekteplerinde 1-4 öğretmenin eğitim verdiği, 1'er adet hademenin görev aldığı ve Hüsni Hat veya Rika derslerinin takip edildiği kaydedilmektedir.

3.3. Sıbyan ve İbtidâî Mektepleri

Osmanlı'da ilk eğitim-öğretimin merkezi "Sıbyan Mektebi" idi. İslam medeniyetindeki "küttâb" adlı okulların benzeri mahiyetindeki bu okullara Sıbyan Mektebi isminden başka Dârü't-ta'lîm, Dârü'l-huffâz, Muallimhâne, Taş Mektep, Mahalle Mektebi, Mektephane veya sadece Mektep de denmiştir¹⁶⁷.

Sıbyan mektepleri genellikle Padişahlar, Kadın Sultanlar ve devlet ileri gelenleri tarafından külliyelerin içerisinde, camilerin bitişiğinde veya müstakil bir yapı halinde kurulmuştur. Hayır, kurumlarının vazgeçilmez bir parçası olan sıbyan mektepleri hem mali hem de mekân açısından fazla bir külfet gerektirmediğinden her köyde, her mahallede ve her semtte açılmış ve bunların hizmetlerini devam ettirmeleri için gelir kaynakları vakfedilmiştir. Kuruluş dönemi Osmanlı padişahlarının İznik, Bursa, Edirne, Manisa gibi şehirlerde her cami ve mescidin yanına birer sıbyan mektebi yaptırmış oldukları bilinmekle beraber bu mekteplerin durumu hakkında Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar yeterli bilgiler bulunmamaktadır¹⁶⁸.

Belirli bir yönetmeliği ve devletçe hazırlanmış mevcut bir programı olmayan sıbyan mekteplerinin amacı; çocuğa okuma yazma öğretmek, İslam dininin kurallarını ve Kur'an'ı belletmekti. Öğretimin ezbere dayandığı ve ferdi bir eğitimin hâkim olduğu bu okullarda Elifbâ, Kur'ân, İlm-i hâl, Tecvîd, Türkçe Ahlâk Risaleleri, Türkçe ve Hat dersleri okutulmuştur¹⁶⁹.

Kayıt - kabul gibi herhangi bir işlemin söz konusu olmadığı, Müslüman olan herkesin çocuğunun gidebildiği sıbyan mekteplerinde¹⁷⁰ erkek çocukların yanı sıra kız çocukları da eğitim almıştır. Sıbyan mekteplerine genellikle 5-6 yaşlarında

¹⁶⁷ Akyol, H., (2014). "Osmanlı Devletinde Eğitim-Öğretim Kuruluşundan ilk yenileşme hareketlerine kadar (1299-1789)", Türk Eğitim Tarihi, Ankara: Otorite Yayınları, s. 102.

¹⁶⁸ a.g.e., s. 102-103.

¹⁶⁹ Kodaman, a.g.e., s.57.

¹⁷⁰ a.g.e., s.58.

başlanmakla beraber bu kesin bir yaş sınırı değildi ve çocuklar mektebe her zaman başlayabilirlerdi. Bu bed'i besmele cemiyeti ya da halk arasında âmin alayı denilen hocanın, mektep ve mahalle çocuklarının katıldığı ilahili, yürüyüşlü bir törenle olurdu. Bu törenler sayesinde çocuklar okumaya özendirilirken, anne babalarda çocuklarını okutmaya teşvik edilirdi¹⁷¹.

Sıbyan mekteplerinde mezuniyet yaşı da belli değildi. Mektepten mezun olabilmek için en az bir kere Kur'ân-ı Kerim'i hatmetme zorunluluğu vardı. Hatim Duası merasimle yapılır, hocaya hediyeler verilirdi. Mektepten mezun olan erkek öğrenciler ya sıbyan mekteplerinde aldıkları eğitimle yetinerek hayata atılıyorlar ya da medreselere giderek eğitimlerine devam ediyorlardı. Kız öğrenciler için ise eğitim sıbyan mektebini tamamlamalarıyla birlikte son bulmaktaydı¹⁷².

Öğretmen yetiştirme programlarını alanın özelliklerine göre ilk kez düzenleyen bir program yapıcı olan Sultan II. Mehmed döneminde Fatih Sultan Mehmed, Eyüp ve Ayasofya medreselerinde sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapacaklar için genel medreselerden farklı bir program öngörölmüştür. Birçok önemli dersin yanı sıra Usûl-i Tadrîs (Öğretim Yöntemleri) adında bir derse de yer verilmesi hem Türk eğitim tarihi hem de dünya eğitim tarihi açısından büyük önem arz etmektedir¹⁷³. Ancak II. Mehmed'in çizdiği bu program kendisinden sonra ne yazık ki terk edilmiştir. Medreselerde biraz da olsa eğitim alan ya da kendi kendine okuma yazma öğrenmiş ağırbaşlı kişiler ile mektebin bitişiğindeki caminin imamlığını yapan kişiler sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapmıştır¹⁷⁴. Hatta Kur'an ve Subha-i Sıbyân ile Tuhfe-i Vehbî gibi bazı risaleleri okuyabilen bir ihtiyar kadında sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapabilmekteydi¹⁷⁵.

Kitle öğretimi yapan sıbyan mektepleri, devletin parlak devirlerinde zamanın ihtiyaçlarına cevap vermekle birlikte bu okulların büyük bir kısmının vakıf olarak kurulması, vakfiyelerine uygun ve mecburi bir programın takip edilmesine sebep olmuş; bu da sıbyan mekteplerinin statik bir hal almasına yol açmıştır. Dolayısıyla

¹⁷¹ Akyüz, a.g.e., s.89.

¹⁷² Akyol, "Osmanlı Devletinde....." s.108.

¹⁷³ Akyüz, a.g.e., s.92-93.

¹⁷⁴ a.g.e., s.93.

¹⁷⁵ Koçer, a.g.e., s.7.

değişen şartlara ayak uyduramayan sıbyan mektepleri zamanla işlevlerini de yitirmiştir¹⁷⁶.

Bununla birlikte devletin ilgi ve denetiminden yoksun bir şekilde tamamen geleneksel tarzda eğitim veren sıbyan mekteplerinin ıslah edilmesinin gerekliliği ancak 19. yüzyıla gelindiğinde anlaşılmıştır. Sıbyan mekteplerinin ıslahı konusunda ilk teşebbüsü ise II. Mahmud yapmıştır. II. Mahmud'un 1824 yılında yayınladığı "Talîm-i Sıbyân" hakkındaki fermanla ilköğretim İstanbul'da zorunlu hale getirilmiştir. Yine II. Mahmud döneminde Meclis-i Umûr-u Nâfia'nın, sıbyan mektepleri için hazırlamış olduğu bir raporda bu mekteplerin önemi ve ıslahı üzerinde durularak insanın ahirete olduğu kadar hayata da hazırlanması gerektiği belirtilip ilim ve fennin önemine vurgu yapılmıştır¹⁷⁷.

Eğitim sisteminin dünyevileştirilmesi üzerinde duran bu raporla birlikte eğitim tarihimizde yeni bir safha açılmıştır. Bu raporla birlikte eğitim alanında iki görüş ve zihniyetin mücadelesi başlamıştır. Bir tarafta eğitimi, batılılaşmanın bir vasıtası olarak gören devlet, diğer tarafta ise sıbyan mekteplerini tekeline alan medrese ve ulema bulunmaktaydı. Ancak iki taraf arasındaki bu mücadele de Tanzimat dönemi aydınlarının tavizkâr tutumu nedeniyle sıbyan mektepleri, medrese ve ulemanın etki alanında kalmaya devam etmiştir. Sıbyan mekteplerini bir tarafa bırakan tanzimatçılar ise kendi anlayışlarına uygun olan ve modern anlamda eğitim vermesi planlanan rüşdiye mekteplerinin açılması yoluna gitmişlerdir. Ancak rüşdiyelerde eğitim alacak öğrencilerin seviyesinin iyileştirilmesi meselesi sıbyan mekteplerinin yeniden ele alınmasına neden olmuştur¹⁷⁸. Bu bağlamda Osmanlı idarecileri Tanzimat döneminde sıbyan mekteplerine iki misyon yükleyerek bu mekteplerin hem öğrencilerine dini eğitim verme geleniğini devam ettirmelerini hemde öğrencilerin rüşdiye mekteplerine hazırlanmalarını sağlamak adına okuryazarlık ve aritmetik bilgisine sahip hale getirilmesini istemişlerdir¹⁷⁹.

Tanzimat döneminde sıbyan mekteplerinin eğitim ve öğretim yönünden düzene konulması yolunda ilk teşebbüs Sultan Abdülmecit tarafından yapılmıştır.

¹⁷⁶ Kodaman, a.g.e., s. 57.

¹⁷⁷ a.g.e., s. 58-59.; Unat, a.g.e., s. 38.

¹⁷⁸ a.g.e., s. 60.

¹⁷⁹ Somel, a.g.e., s.104.

1845 yılında maârifle ilgili bir hatt-ı hümayûndaki emir ve ikazları doğrudan doğruya sıbyan mekteplerini ilgilendirmektedir. 1845'te Abdülmecid tarafından başlatılan Maârif reformu, sıbyan mektepleri için 8 Nisan 1847'de bir talimatname hazırlanmasıyla yeni bir safhaya girmiştir. Hocalara rehber olmak üzere yazılan bu talimatnameye ihtiyaç duyulması ve hazırlanması maârifte yeni bir anlayışında işarettir. 1857'de Maârif Nezareti'nin kurulmasıyla sıbyan mekteplerinin ıslahı yeniden ele alınsa da bu konuda teşebbüse geçilmesi 1863 yılını bulmuştur¹⁸⁰.

Sultan Abdülaziz döneminde sıbyan mekteplerinin iyileştirilmesi adına 1864'de "Mekâtib-i Sıbyan-ı Müslime Komisyonu" kurulmuştur. Çalışmalarına 1868 yılına kadar devam eden komisyon, 10 maddelik bir talimatname yayınlamıştır. Uygulanmasına ilk olarak Rumeli'de başlanan talimatnamenin en önemli maddeleri arasında Okula başlama yaşının kız öğrenciler de 6-10, erkek öğrenciler de 7-11 olması ve ilköğretimin zorunluluğu ile ilgili maddeler yer almaktadır¹⁸¹.

Osmanlı eğitim sisteminin düzenlenmesi adına atılan en önemli adım şüphesiz ki 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesidir. Bütün maârif sistemiyle birlikte sıbyan mekteplerinin de bir düzene konulması bu nizâmnâme ile olmuştur. Nizâmnâme de sıbyan mektepleriyle ilgili genel hükümler şu şekildedir¹⁸²:

1. Her mahalle ve köyde icabına göre bir iki mahalle ve bir iki köyde en az bir sıbyan mektebi bulunacak ve muhlelit olan karye ve mahallerde islam mektebi başka gayrimüslim mektebi başka olacaktır.
2. Sıbyan mekteplerinin inşa, tamir ve öğretmen maaşları mektebin bulunduğu mahalle ve köy halkı tarafından karşılanacaktır.
3. Sıbyan mekteplerinin tahsil süresi 4 yıldır.
4. Bir mahalle veya köyde iki sıbyan okulu varsa bunlardan biri kız öğrencilere diğeri erkek öğrencilere tahsil edilecektir.
5. Mektebe devam mecburiyeti erkek öğrenciler için 6-10; kız öğrenciler için 7-11 yaş aralığıdır.

¹⁸⁰ Kodaman, a.g.e., s. 60-62.

¹⁸¹ Ünal, II. Meşrutiyet Öncesi ..., a.g.e., s.190.

¹⁸² Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, a.g.e.,s. 103-104.

6. Bir mahalle veya köyde sıbyan mektebine gidecek ne kadar kız ve erkek öğrenci varsa bu öğrencilerin isimleri ile ailelerinin isimleri bir deftere yazılarak mektep hocasına verilecektir.
7. Defterde yazılı isimlerden mektebe gelmeyenler olur ise hocaları tarafından mahalle muhtarına haber verilerek çocuğun ailesine çocuğu mektebe göndermesi için teklif ve ihtar olunacaktır.
8. İkaza rağmen çocuğunu mektebe göndermeyen aileler için beş kuruştan yüz kuruşa kadar ceza alınacaktır. Buna rağmen mektebe gönderilmeyen çocuklar hükümet-i mahalliye tarafından cebren mektebe konulacaktır.
9. Hükümet-i mahalliye tarafından eğitim alamayacağına kanaat getirilmesi, fakir ve tek çocuklu ailelerin çocuğun çalışmasına ihtiyaç duyması, çocuğun ekin ve harman vakitleri çiftçilikle işgal olması, mektebin ikamet adresine yarım saatten fazla mesafede olması, bulunduğu mahal de mektep olmaması, çocuğun okuma yazma bilmesi. Çocuğun mektep eğitiminden muaf olabilmesi için gerekli koşullardır.
10. Sıbyan mektebini bitiren öğrenciler şehadetname ile bila-ımtihan rüşdiye mektebine devam edebilirler.
11. Mektepler de öğretmenlik yapacak kişilerin Osmanlı tebaasından ve Dârülmualîmîn mezunu olması şarttır.
12. Mektebin Nizâmnâmesine uymayan öğretmenler cezandırılır veya işten atılır.
13. Sıbyan mekteplerinde usul-i cedide veçhile elifba, Kur'an-ı Kerim, Tevcid, Ahlak müte'allik resâil ilm-i hâl, Yazı talimi, Muhtasar fenn-i hesab, Muhtasar tarih-i Osmanî, Muhtasar coğrafya, Malumât-ı nâfi'ayı câmi' risale dersleri okutulacaktır. Gayrimüslim tebaaya ait sıbyan mekteplerinde din dersleri yerine kendi dinlerine ait dersler diğer dersler ise kendi lisanlarıyla okutulacaktır.

1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesinde sıbyan mektepleri için belirtilen bu esaslar daha sonraları yeni açılan ibtidâî mektepleri için de geçerli olmuştur.

Sıbyan mekteplerinin müfredatında reform yapmak için gösterilen bütün çabalara rağmen bu mektepleri ulemanın tekeline kurtarmakta yaşanan güçlük

devleti bu okulları iyileştirmeye çalışmayı bırakarak modern tarzda yeni okullar açmaya zorlamıştır. Bu doğrultuda 1872 yılında İstanbul'da ilk İbtidâî mektebi açılmıştır. Yeni açılan ibtidâî mektebinde uygulanan eğitim metodu Selim Sabit Efendi'nin usûl-i cedîd diye bilinen pedagojik yaklaşımı üzerine kurulmuştur. Bu yöntemden elde edilen olumlu sonuçlar ibtidâî mekteplerinin sayısının artırılmasına karar verilmesini sağlamıştır. Ancak bu karar hemen fiyate dönüştürülememiştir. İbtidâî mekteplerinin yaygınlaştırılması ancak 1876'dan itibaren gerçekleşmiştir¹⁸³. Bu tarihten itibaren ilköğretim iki kısma ayrılmıştır. Bunlardan birincisi geleneksel tarzda eğitime devam eden sıbyan mektepleri iken; ibtidâî mektepleri ilköğretimdeki ikinci tarz eğitim kurumu olmuştur. Ancak her iki okul türü içinde 1880 yılına kadar genel olarak Sıbyan Mektebi tabiri kullanılmıştır. Bu tarihten itibaren iki okulu birbirinden ayırabilmek adına eski tarzda eğitime devam eden okullara sıbyan mektebi denmeye devam ederken devletin açtığı yeni tarzda eğitim veren okullara İbtidâî Mektebi denmiştir. Ayrıca sıbyan mektepleri için "Usûl-i Atfika", ibtidâî mektepleri içinse "Usûl-i Cedîde" tabirleri de kullanılmıştır¹⁸⁴.

1892 yılında ülke genelinde 21.950 ilköğretim kurumu bulunmaktaydı¹⁸⁵. 1900 yılına gelindiğinde ise bu sayı daha da artmıştır. Bu tarihte 29.130 ilköğretim okulunda yaklaşık 900.000 öğrenci eğitim almıştır¹⁸⁶. Bu mekteplerin sıbyan-ibtidâî oranlamasının ise her geçen gün ibtidâîler lehine değiştiğini söyleyebiliriz.

3.3.1. Ankara Vilayeti Sıbyan ve İbtidâî Mektepleri

İlköğretim faaliyetleri 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında tüm ülke genelinde olduğu gibi Ankara Vilayetinde de ibtidâî ve sıbyan mektepleri adıyla sürdürüle gelmekteydi. Bu kapsamda Ankara Vilayet merkezinde 2'si kız, 2'si erkek olmak üzere 4 adet ibtidâî mektebi bulunmaktaydı. Bu ibtidâî mektepleri

¹⁸³ Somel, a.g.e., s.145, Kodaman, a.g.e., s. 60.

¹⁸⁴ Birbudak, "Meşrutiyet Yıllarında.....", s. 202.; Akşin, a.g.e., s.146.

¹⁸⁵ Unat, a.g.e., s. 231.

¹⁸⁶ Kodaman, a.g.e., s. 79.

Hamîdiye İbtidâî Mektepleri olarak da anılmaktaydı. Ankara vilayet merkezinde 4 adet ibtidâî mektebinin yanında 65 sıbyan mektebi faaliyet göstermekteydi¹⁸⁷.

Sultan II. Abdülhamid tarafından Ankara Vilayetinde 1900 yılında 57 ibtidâî mektebi açılmıştır. Bu tarihte Ankara Vilayetinde açılan 57 ibtidâînin; 45'i Ankara, 5'i Kayseri, 4'ü Çorum¹⁸⁸, 2'si Yozgad ve 1'i Kırşehir Sancakları içerisinde faaliyet göstermiştir¹⁸⁹.

Bu mekteplerin yapım masrafı, ahalinin yardım-bağışları veya Maârif Yardım Hissesi tarafından karşılanmıştır. Sultan II. Abdülhamid tarafından açılan ibtidâîler arasında açılış masrafı en yüksek olan; 40.000 kuruşla Ankara kazası kasaba merkezinde açılan ibtidâî mektebidir¹⁹⁰. II. Abdülhamid tarafından vilayet merkezinde açılan ibtidâî mekteplerinden en önemlileri Nakşibendî, Yeşil Ahî ve Aşağı Yüz İbtidâîleri idi.

Genel olarak Dârümuallimîn mezunlarının eğitim vermeye başladığı İbtidâî ve sıbyan mekteplerinde kız-erkek karma eğitim almaktaydı. Örneğin; 1902 senesine gelindiğinde Kayseri kasaba merkezinde Müslüman talebeye ait 92 sıbyan mektebi bulunuyordu. Bunun 3'ü erkek ve 1'i kızlara ait olup diğerleri karma eğitim vermekteydi¹⁹¹.

İbtidâî mekteplerinde erkek öğrenci bölümünde 3 adet sınıf öğretmeni (1., 2. ve 3. Muallim şekliyle), Rik'a, Hesap ve Coğrafya derslerini de yürüten 3 ayrı

¹⁸⁷ **S. V. A. 1320**, s. 82, 136.

¹⁸⁸ Çorum Sancağındaki dört ibtidâî mektebinden ikisi 1902 yılında Sungurlu'da açılan Hamidi Erkek (7450 kuruş masraf ile) ve Gayret Kız (3500 kuruş masraf ile) ibtidâî mektepleridir. Çorum Sancağındaki ibtidâîlerden bir diğeri ise İskilip'te (erkek), faaliyet göstermiştir. **BOA. MF. MKT. 673 / 64.**

¹⁸⁹ **S. N. M. U. 1319**, s. 384-385.

¹⁹⁰ **S. N. M. U. 1316**, s. 870-871; **S. N. M. U. 1319**, s. 384-386; **S. N. M. U. 1321**, s. 349.1900 yılından itibaren tüm ülke genelinde olduğu gibi Ankara Vilayeti dâhilindeki sancak ve kazalarda da ibtidâî mekteplerinin yapımı hız kazanmıştır. Nitekim 1903 yılına gelindiğinde Yozgad Sancağına bağlı Sorgun Kazasında Feyz-i Hamidi ve Paşa Karyesinde Numune-i Teşvik namıyla iki ibtidâî mektebi daha açılmıştır. **BOA. MF. MKT. 723 / 42.**

¹⁹¹ **S. V. A. 1320**, s. 202. H. 1318 (m. 1900) yılına ait Ankara Vilayet Salnamesinde bu mekteplerin sayısı 62 olarak kaydedilmiştir. Anlaşılmaktadır ki 2 yıl içerisinde Kayseri merkezde 30 sıbyan mektebi açılmıştır. **S. V. A. 1318**, s. 203.

öğretmen olmak üzere toplamda 6 öğretmen görev yapmıştır. Kız şubelerinde ise 1'er bayan öğretmen yer almıştır¹⁹².

Osmanlı Devleti'nde Müslim ve gayrimüslim çocukları ayrı sıbyan ve ibtidâî mektepleri açılmaktaydı. Müslüman öğrencilerin eğitim aldığı sıbyan ve ibtidâî mektepleri devlet tarafından açılırken gayrimüslim ahaliye ait sıbyan ve ibtidâî mektepleri gayrimüslimlerin mensup olduğu ilgili cemaat tarafından açılmaktaydı. Devlet gayrimüslimlere ait bu mekteplerin yapımı, ruhsat alması ve denetimi gibi konularla ilgilenmiştir. Örneğin; 15 Aralık 1889 tarihinde Ankara Maârif Müdüriyeti tarafından Kayseri Sancağı Erkilet Kazasında Katolik çocuklar için iki adet ibtidâî mektebinin küşâdına izin verilmesi için Ermeni Katolik Patrikliği tarafından Maârif-i Umûmiye Nezâreti'ne yazılmıştır¹⁹³.

II. Abdülhamid döneminde açılan ibtidâîlerden bazıları doğrudan idâî mektebine talebe göndermekteydi. Nitekim 19. yüzyıl sonlarında (14 Şubat 1898) Kayseri Sancağında şehrin batı tarafındaki mahallelere yakın olarak Darülfıran açılmış¹⁹⁴ ve yine 1899 (r. 1314) tarihinde de Feyzülhamid İbtidâî Mektebi adıyla bir kız mektebi açılmıştır. Bu 2 mektepte 400'e yakın talebe bulunurken senede 50-60 civarında talebe ibtidâî tahsilini tamamlayarak buradan diploma alıyorlardı. Kayseri Sancağında iki okuldan mezun olanlar idâî mektebine doğrudan alınıyorlardı¹⁹⁵.

Ankara vilayeti dâhilinde 20. yüzyılında mevcut sıbyan ve ibtidâî mekteplerinin sayısı aşağıdaki gibidir:

¹⁹² S. V. A. 1318, s.94; 1320, s. 82; 1325, s. 76.

¹⁹³ BOA. MF. MKT. 114 / 93.

¹⁹⁴ BOA. MF. MKT. 388 / 28; 389 / 18.

¹⁹⁵ S. V. A. 1320, s. 203. Feyzülhamid İnas İbtidâî Mektebi 1899 yılının ortalarında inas rüşdiyesine tahvil edilmiş ve yerine başka bir inas ibtidâî mektebi tesis edilmiştir. Feyzülhamid İnas İbtidâî Mektebinin Dârülmualimât mezunu olan öğretmeni ise rüşdiye mektebinin öğretmenliğine getirilmiştir. Yeni açılan inas ibtidâî mektebi içinse Dârülmualimât mezunu bir öğretmenin maaşının karşılanmasının mümkünolmamasından dolayı şimdilik mevcut muallimle idare edilmesi gerektiği belirtilmiştir. BOA. MF. MKT. 470 / 17.

Çizelge 3.22. 20. yüzyılın başlarında Ankara vilayetindeki mevcut sıbyan ve ibtidâî mekteplerinin sayısı

SANCAK	KAZA	1900 ¹⁹⁶	1902 ¹⁹⁷	1907 ¹⁹⁸
Ankara	Ankara	2 erkek 2 kız İbtidâî 65 sıbyan	2 erkek 2 kız İbtidâî 95 sıbyan	2 erkek 2 kız İbtidâî 95 sıbyan
	Beypazarı	2 ibtidâî 40 sıbyan	1 erkek 1 kız ibtidâî 30 sıbyan	1 ibtidâî 37 sıbyan
	Ayaş	2 ibtidâî 50 sıbyan	55 erkek 3 kız mektebi	55 erkek 3 kız mektebi
	Nallıhan	65 sıbyan	830 sıbyan	67 sıbyan
	Mihalıççık	27 ibtidâî 60 mektep	60 ibtidâî	68 sıbyan
	Sivrihisar	108 sıbyan	3 erkek 1 kız ibtidâî 108 sıbyan	109 sıbyan
	Haymana	1 ibtidâî 150 sıbyan	150 sıbyan	150 sıbyan
	Bala	7 ibtidâî 72 sıbyan	1 ibtidâî	4 sıbyan
	Kalecik	1 ibtidâî 7 sıbyan	1 ibtidâî 8 sıbyan	157 sıbyan
	Çubukabad	45 mektep	45 mektep	-
	yabanabad	1 ibtidâî 150 sıbyan	1 ibtidâî 150 sıbyan	-
Kayseri	Kayseri	58 sıbyan 4 ibtidâî	3 erkek 1 kız ibtidâî 58 sıbyan	-
	Develi	73 ibtidâî	27 ibtidâî	74 ibtidâî
	İncesu	28 ibtidâî-sıbyan	26 sıbyan-ibtidâî	-
Kırşehir	Kırşehir	15 ibtidâî 25 sıbyan	15 ibtidâî	15 ibtidâî
	Keskin		1 ibtidâî	1 ibtidâî
	Avanos	5 ibtidâî	5 ibtidâî	5 ibtidâî
	Mecidiye	1 sıbyan	-	1 ibtidâî
	Yozgad	3 ibtidâî 15 sıbyan	2 erkek 1 kız ibtidâî	15 ibtidâî
	Maden	2 ibtidâî 3 mektep	-	-

¹⁹⁶ S. V. A. 1318, s.125, 135,141, 146, 150, 155, 164, 168, 172, 193, 209, 213, 223, 226, 230, 239, 247, 250, 259, 265, 270,

¹⁹⁷ S. V. A. 1320, s.136,148, 153, 162, 168, 173, 176, 180, 182, 186, 196, 208,211-212, 219, 222, 226, 231, 233, 238, 243, 256, 261, 265.

¹⁹⁸ S. V. A. 1325, s. 123, 145, 138, 152, 158, 168, 176, 183, 187, 223, 224, 232, 250, 262, 272, 279, 285, 294.

Yozgad	<i>Boğazlıyan</i>	<i>66 mektep</i>	<i>66 mektep</i>	<i>72 mektep</i>
	<i>Akdağ</i>	-	<i>1 ibtidâî 164 mektep</i>	<i>4 mektep</i>
Çorum	<i>Çorum</i>	<i>10 ibtidâî-sıbyan</i>	-	<i>6 ibtidâî 10 sıbyan</i>
	<i>İskilip</i>	<i>2 ibtidâî 71 sıbyan</i>	<i>2 ibtidâî 97 sıbyan</i>	-
	<i>Osmancık</i>	<i>91 ibtidâî</i>	<i>55 ibtidâî</i>	-
	<i>Sungurlu</i>	<i>3 mektep</i>	<i>1 ibtidâî 4 sıbyan</i>	-
	<i>Hamîdiye</i>	-	<i>1 ibtidâî</i>	-
TOPLAM		239 İbtidâî 619 sıbyan 177 mektep	217 İbtidâî 1.622 sıbyan 333 mektep	128 ibtidâî 657 sıbyan 134 mektep

Tablodan da anlaşılacağı üzere salnamelerin sancak ve kazalardaki sıbyan ve ibtidâî mekteplerinin sayısını düzenli aralıklarla vermemesi; bazı durumlarda sadece mektep ifadesini bazı durumlarda da sıbyan-ibtidâî mektebi ifadelerini ortak kullanması ve bu mekteplerin sıbyan veya ibtidâî mektebi olup olmadığına açıklık getirmemesi Ankara Vilayetindeki mevcut sıbyan ve ibtidâî mekteplerinin ayrımının kesin bir şekilde yapılmasına ve net bir sayı belirtilmesine engel olmaktadır.

Ankara Vilayetinde açılan ibtidâî mekteplerinin durumuna örnek olması hasebiyle Mihaliççık Kazasında Akköprü Emlâk-ı Hümâyûn idaresi dâhilinde açılan ibtidâî mektepleri ve bu mekteplerde 1901-1902 eğitim öğretim yılında eğitim alan öğrenci sayısı ve muallimleri şu şekildedir¹⁹⁹:

¹⁹⁹ S. V. A. 1320, s. 161.

Çizelge 3.23. Mihaliçcik Kazası Akköprü Emlâk-ı Hümâyûn idaresinde açılan ibtidâî mekteplerinde 1901-1902 eğitim-öğretim yılındaki öğrenci sayısı ve muallimleri

<i>Köy Adı</i>	<i>Muallimi</i>	<i>Erkek Öğr. Sayısı</i>	<i>Kız Öğr. Sayısı</i>	<i>Toplam Öğr. Sayısı</i>
<i>Kayı</i>	<i>Ömer</i>	0	55	55
<i>Kayı</i>	<i>Ahmed</i>	87	0	87
<i>Beylik Ahûr</i>	<i>Arif</i>	36	25	61
<i>Dağcı</i>	<i>Mahmûd</i>	34	14	48
<i>Dudaş Bâlâ</i>	<i>İsmail Hakkı</i>	9	5	14
<i>DudaşZîr</i>	<i>Mehmed</i>	10	2	12
<i>İğde Ağacı Bâlâ</i>	<i>Eyyüp</i>	21	11	32
<i>İğde Ağacı Zîr</i>	<i>Mehmed</i>	14	4	18
<i>Paris Bey</i>	<i>Boş</i>	13	7	20
<i>Akköprü</i>	<i>Boş</i>	10	4	14
<i>Uzunburun</i>	<i>Hafız Mehmed</i>	23	9	32
<i>Emircik</i>	<i>Yusuf</i>	13	9	22
<i>İki Pınar</i>	<i>Halil</i>	11	5	16
Toplam		281	150	431

3.4. Ankara Dârümuallimîn-i İbtidâî

Tanzimatla birlikte sıbyan mekteplerinin eğitim seviyesinin iyileştirilerek bu mekteplerin ülke genelinde yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar beraberinde bu mekteplerde modern tarzda eğitim verecek kadroların yetiştirilmesi problemini de getirmiştir. Bu doğrultuda sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştirmek için 15 Kasım 1868'de İstanbul Bayezid'de Matbaa-i Âmire için yaptırılıp sonradan rüşdiyyeye tahsis edilen bir bina da 2 yıllık eğitim verecek şekilde Darümuallimîn-i Sıbyân açılmıştır. İlk yıl imtihanla ve burslu olarak 30 talebe kabul eden okulun ilk müdürü ise Harbiye ve Tıbbiye de öğrenim görmüş, 32 senelik devlet hizmetinin 17 senesini maârif hizmetinde geçirmiş olan Mehmet Cevdet Efendi'dir²⁰⁰. 1871 yılında bir yıl kapalı kalan Darümuallimîn-i Sıbyân 1872'de yeniden açılmış ve bu tarihten itibaren Cumhuriyet dönemine kadar eğitimine devam etmiştir²⁰¹.

²⁰⁰ Kodaman, a.g.e., s. 146.; Ünal, Birbudak, a.g.e., s. 267, 67-68.

²⁰¹ a.g.e., s. 267.

Darümuallimîn-i Sıbyân'ın İstanbul dışında taşrada yaygınlık kazanması ise zamanla gerçekleşmiştir. Bu bağlamda 1886'da İstanbul hariç 14 vilayette Darümuallimîn-i Sıbyân bulunurken 1903 yılında İstanbul'daki büyük Dârümuallimîn hariç vilayetlerde 2 yıllık eğitim veren 19 adet Darümuallimîn-i Sıbyân bulunmaktaydı. 1905 yılında ise ülke genelinde 36 adet Darümuallimîn-i Sıbyân mevcuttu²⁰². Ankara Darümuallimîn-i Sıbyân mektebinin ise hangi yıl açıldığı kesin olmamakla birlikte mektebin 1886'dan sonra açıldığı 1886 yılına ait kayıtlarda Darümuallimin bulunan vilayetler arasında Ankara'nın olmamasından anlaşılmaktadır.

Dârümuallimîn-i İbtidâîlerde, 2 sene boyunca; Tecvitli Kur'ân-ı Kerîm, Arapça, Farsça, Türkçe Kavâid ve İmlâ, Hesab, Tarih, Coğrafya ve Hat derslerinin eğitimi verilmekteydi. Ayrıca vilayetlerdeki Dârümuallimînlerde öğrenci sayısı genel olarak istenen düzeyde olmasına karşın hoca sayısının yetersiz olduğu görülmektedir²⁰³. Nitekim Ankara Darümuallimîn-i İbtidâîyyesi Şubesinde 1891-1907 yılları arasında en az 10 en fazla 68 öğrenci eğitime devam ederken bu mektepte sadece bir öğretmen ve bir hademenin görev yaptığı görülmektedir. Dârümuallimîn de söz konusu yıllarda sırasıyla Hacı Salih, Raşit ve Abdurrahim Efendiler öğretmenlik yapmışlardır²⁰⁴. Buradan mezun olanlar ibtidâî mekteplerine muallim olarak atanmaktaydılar.

3.5. Ankara Hamîdiye Sanâyi Mektebi

Mithat Paşa tarafından 1863 yılında Niş'te hem kimsesiz çocukların devlet desteğiyle meslek sahibi yapılması hem de Sanâyi için gereken kalifiye elemanların yetiştirilmesi amacıyla açılan İslahhane, Sanâyi mekteplerinin ilki olarak karşımıza çıkmaktadır. Mithad Paşa'nın açmış olduğu bu mektebin başarı göstermesi üzerine diğer vilayetlerde de İslahhaneler açılmıştır. Bu doğrultuda İslahhane açılan vilayetlerden biri de Ankara'dır. Vilayette İslahhanenin hangi tarihte açıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte 1872 yılına ait mekteple ilgili

²⁰² a.g.e., s. 99-101.

²⁰³ a.g.e., s. 99-100.

²⁰⁴ **S. N. M. U. 1316**, s. 852; **1317**, s. 949; **1318**, s.1057; **1319**, s. 379; **1321**, s.345; **S. V. A. 1318**, s. 94; **1320**, s. 82; **1325**, s.76.; Ünal, Birbudak, **a.g.e.**, s.101.; Koç, **a.g.e.**, s. 408.; Ankara Dârümuallimîn-i İbtidâî mektebinde öğretmenlik yapan kişi aynı zamanda mektebin müdürlüğünü de yapmıştır. **BOA. MF. MKT. 253 / 21.**

kaydın olması mektebin 1872'de veya önceki bir tarihte açıldığını göstermektedir. Mithat Paşa'nın Niş valiliğinden İstanbul'a Şûrâ-yı Devlet reisi olarak atanmasıyla birlikte İstanbul'da Sultan Ahmed'deki kılıçhanede İstanbul Sanâyi Mektebi açılmıştır²⁰⁵. Bu mektebin açılmasının ardından vilayetlerdeki ıslahhanelerde Sanâyi mekteplerine dönüşmüşlerdir. Bu doğrultuda Ankara Vilayetinde bulunan ıslahhane de 1876'da Ankara Sanâyi Mektebi adını almıştır. 1878 yılından yüzyılın başına kadar eğitim faaliyetlerine ara veren mektep, Sultan Abdülhamid'in cülusunun 25. senesine izafeten ülkedeki tüm Sanâyi mekteplerinde olduğu gibi adına Hamîdiye'nin eklenmesi ile Ankara Hamîdiye Sanâyi Mektebi adıyla 1900 yılında yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır²⁰⁶.

1900 yılında yeniden canlandırılmaya çalışılan mektebin aslında Mekteb-i Hamîdiye adı altında 2 kız ve 2 erkek ibtidâî mektebinin birleşimi olduğu görülmektedir. Bu mekteplerden kız ibtidâî mektepleri 1 hoca ve bir hademedden oluşmuştur. Erkek ibtidâî mekteplerinin hocaları ve verdikleri dersler ise aşağıdaki gibidir²⁰⁷:

Çizelge 3.24. Ankara Hamîdiye Sanâyi Mektebi'nin bünyesindeki ibtidâî mekteplerinin 1900 yılındaki eğitimci kadrosu ve eğitimi verilen dersler

1. Mektep		2. Mektep	
Öğretmen	Verdiği Ders	Öğretmen	Verdiği Ders
Hamdi Efendi (Muallim-i Evvel)	-	Ahmed Efendi (Muallim-i Evvel)	-
Feyzullah Efendi (Muallim-i Sani)	-	Mustafa Efendi (Muallim-i Sani)	-
Ahmed Efendi (Muallim-i Salis)	-	Abdülkadir Efendi (Muallim-i Salis)	-
Ahmed Münir Efendi	Rika	Haydar Efendi	Rika
Ahmed Efendi	Hesap	Ahmed Efendi	Hesap
Celil Efendi	Coğrafya	Celil Efendi	Coğrafya

²⁰⁵ Unat, a.g.e., s.80b-80c.; Keskin, Ö., (2016).” Bozkırda Teknik Eğitim Teşebbüsü: Ankara Sanâyi Mektebi”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı, S.20., s.68-69.

²⁰⁶ a.g.m., s.,71.

²⁰⁷ S. V. A. 1318, s. 94

Ankara Hamîdiye Sanâyi Mektebi'nin 1906-1907 yılına gelindiğinde nâzırı “zât-ı sâmi-i Vilâyet-i Penâhî” ifadesiyle Ankara Vilâyeti Valisi idi. Onun yardımcısı ise Sadi Bey idi²⁰⁸.

100 nefer talebesi olan Hamîdiye Sanâyi Mektebi'nin geniş bir idari ve eğitimci kadrosu bulunmaktaydı. Mektepte 1907 yılında Şeyh Tayyib Efendi başkanlığında mektep müdürünün de aralarında yer aldığı 4 üyeli bir “Komisyon Heyeti” yer almaktaydı. Ayrıca mektebin 1 müdürü, 1 yardımcısı (aynı zamanda imâlât memuru) ve 7 hocası bulunmaktaydı. Yine 1'er adet imam, vekilharç, sandık emini, sandık kâtibi, başmubassır ve mubassırı vardı²⁰⁹.

1907 yılına gelindiğinde Ankara Hamîdiye Sanâyi Mektebi'nin idari ve eğitimci kadrosu şu isimlerden oluşmaktaydı²¹⁰:

²⁰⁸ S. V. A. 1325, s. 74.

²⁰⁹ S. V. A. 1325, s. 74.

²¹⁰ S. V. A. 1325, s. 74.

Çizelge 3.25. 1907’de Ankara Hamîdiye Sanâyi Mektebi’nin idari ve eğitimci kadrosu ile eğitimi verilen dersler

Görevi	Adı	Verdiği Ders/Dersler
<i>Müdür</i>	<i>Raif Efendi</i>	-
<i>Muavin-İmalat Memuru</i>	<i>Ahmed Efendi</i>	-
<i>Muallim –Mektûbî Muavini</i>	<i>Münir Efendi</i>	<i>İslam Tarihi, İlm-i Ahlâk</i>
<i>Muallim-Nazır Muavini</i>	<i>Sadi Bey</i>	<i>Makine, Cebir, Hendese, Hesab, Usûl-i Defterî, İlm-i Eşyâ, Coğrafya-yı Osmânî ve Umûmî</i>
<i>Muallim-İkinci Muavin</i>	<i>Ali Efendi</i>	<i>Hesab, Hendese, İlm-i Eşya, Coğrafya</i>
<i>Muallim-Üçüncü Muavin</i>	<i>Salih Efendi</i>	<i>Ulûm-ı Dîniyye, Tecvitli Kur’ân-ı Kerîm, Arapça, Farsça</i>
<i>Muallim-Mektûbî Sermüsevidi</i>	<i>Haydar Efendi</i>	<i>Türkçe, Kırâat ve Kitâbet, Hüsni Hatt</i>
<i>Muallim</i>	<i>Süleyman Efendi</i>	<i>Resim</i>
<i>Muallim</i>	<i>Sadık Efendi</i>	<i>Fransızca</i>

3.6. Gayrimüslim Mektepleri ve Yabancı Okullar

Sultan II. Mehmed, İstanbul’u fethettikten sonra bir lütuf olarak Rumların ve Galata Latinlerinin ibadetlerini sürdürmelerine, mahalli idarelerinde serbest kalmalarına, geleneklerini ve benliklerini korumalarına imkân veren hak ve imtiyazlar tanımıştır. Rumlara ve Galata Latinlerine tanınan bu hak ve imtiyazlardan zamanla Yahudi ve Ermenilerde yararlanmıştır. Nitekim o dönemde eğitim faaliyetleri dînî faaliyetlerden ayrı düşünülmediğinden gayrimüslimler bu imtiyazlar sayesinde eğitimlerini de geliştirme imkânı bulmuşlardır²¹¹. Bu bağlamda tamamen cemaatlerin inisiyatifine bırakılmış olan Gayrimüslim tebaanın eğitimle

²¹¹ Akyüz, a.g.e., s.103.

ilgili işleri ile finans ve yönetimi, kilise vakıfları ya da zengin bir şahsın veya grubun öncülüğünü yaptığı vakıflara ait olan okullar tarafından yürütülmüştür²¹².

Osmanlı Devleti, Tanzimat döneminden itibaren eğitimi bir kamu görevi olarak görmüş ve bu konuda çalışmalarda bulunmuştur. Bu kapsamda gayrimüslimlerin eğitimi meselesi de ele alınmış ve Islahat Fermanı'yla (1856) gayrimüslimlere kendi dinlerine, kültürlerine dönük ilk, orta ve yüksek derecede okullar açma fırsatı ile Türk okullarına giriş serbestliği verilmiştir²¹³.

Gayrimüslimler Islahat Fermanı ile okul açmaya ve geliştirmeye yetkili sayılmışlarsa da bu okulların öğretim biçimi ve öğretmenlerin seçimi padişahın seçtiği kişilerinde üye olduğu bir Maârif Meclisinin karar ve gözetimine bırakılmıştır. Bu yolla Devlet azınlık okullarını denetleme ve kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Ancak denetleme faaliyetleri bu okullarda görev alacak öğretmenlerin mesleki yeterliliğinin tespitinden çokta öteye gidememiştir²¹⁴. Azınlık okullarının durumu Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda eğitimle ilgili attığı en önemli adımlardan birini teşkil eden 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesi'nde de ele alınmıştır.

1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesi'nin 129. maddesinde azınlık okullarının açılması, ruhsat alması, okul binasının yapımı ve bu okulların denetimi konusu üzerinde durulmuştur. Nizâmnamenin bu konuyla ilgili söz konusu maddesi şu şekildedir:

“Mekatib-i hususiye bazı mahallerde cemaatler tarafından veya gerek tebaa-yı Devlet-i Aliyye ve gerek tebaa-yı ecnebiyeden olan efrâd ve eşhâsdan biri cânibinden ücretli veya ücretsiz olarak ihdâs ve te'sis olunan mekteplerdir ki bunların masârifat ve muhassasâtı ya mü'essisleri tarafından veyahut merbût oldukları vakıfları cânibinden idare ve rü'yet kılınır. Memâlik-i Şahane'de bu nev mekteplerin te'sisine evvelâ muallimlerinin yedinde Maârif Nezâreti cânibinden veyahut mahalli maârif idaresinden şehâdetnâme bulunmak ve sâniyen bu mekteplerde âdâba ve politikaya mugayir ders okutturulmamak için talim olunacak

²¹² Vahapoğlu, a.g.e., s.57 - 58.

²¹³ a.g.e.,s.60.; Sakaoğlu,a.g.e., s.87.; Kodaman, a.g.e.,s.15.

²¹⁴ Vahapoğlu, a.g.e.,s.67.

derslerin cedveli ve kitaplar Maârif Nezâreti'nden veyahut Mahalli Maârif İdaresinden tasdik edilmek üzere taşrada ise vilâyet maârif idaresiyle vilayet valisi tarafından ve Dersaâdet'te Maârif Nezâreti cânibinden ruhsat-ı resmiye verilir. Bu üç şart kâmilten mevcut olmadıkça mekâtib-i hususiye küşâdına ve devamına ruhsat verilmez ve hilâfında hareket vuku'u takdirinde men ve sedd olunur. Mekâtib-i hususiye küşâd edenlerin tayin edecekleri hocaların yedlerine şahâdetnâme bulunduğu halde onu maârif idaresine tasdik ettirmeleri lazım gelecektir²¹⁵."

Bu maddeden de anlaşıldığı üzere gayrimüslim okullarının açılabilmesi için karar mercii İstanbul'da Maârif Nezaretine, taşra da ise Mahalli Maârif İdaresi ve validir. Ayrıca bu maddeye göre gayrimüslim okullarının açılabilmesi için yerine getirmesi gereken şartları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Okulda görevlendirilecek öğretmenlerin Maârif Nezaretince veya Mahalli Maârif İdaresince kabul görececek bir diploma sahibi olması,
2. Okutulacak derslerin ve öğretim amacıyla kullanılacak ders kitaplarının Maârif Nezaretince veya Mahalli Maârif İdaresi tarafından tasdik edilmesi,
3. Okullarda ahlâka ve genel ülke politikasına aykırı niteliklerin bulunamayacağına kanaat getirilmesi.

Bu şartları taşımayan okullara açılması için ruhsat verilmeyeceği, açılmış olanların da eğitim faaliyetlerine devam edemeyeceği belirtilmiştir²¹⁶.

Osmanlı Devleti, gayrimüslim unsurun eğitim alması için okul açmamış veya okulların açılması içinde finansal destekte bulunmamış olmakla birlikte bu okulların açılmasına da engel olmamıştır. Gayrimüslimlerin eğitimlerini özgürce almalarına izin vererek kendi okullarını açmalarına müsaade etmiş ve bu okulların faaliyetlerine de bir kısıtlama getirmemiştir. Ancak gayrimüslim okullarına sağlanan bu özgürlük ortamı ve okullar üzerinde herhangi denetim mekanizmasının kurulmamış olması zamanla devletin sorun yaşamasına neden olmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ve Fransız İhtilalinin etkisiyle yaşanan azınlık

²¹⁵ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, a.g.e., s.116.

²¹⁶ Vahapoğlu, a.g.e., s.96-97.; Mutlu, Ş., (2005). *Osmanlı Devletinde Misyoner Okulları*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, s. 26.

isyanlarında bu okullar milliyetçilik akımının gayrimüslim unsura aşılandığı yerler olmuşlardır. Sadece bir eğitim kurumu olarak görülen bu okulların her yönüyle teşkilatlanmalarının üzerinde pek durmayan Osmanlı Devleti'nin bu tutumu batılı devletlerin bu okullar üzerinde etkinlik kurmasına olanak sağlamıştır. Müslüman olmayan toplulukları himaye ve hâkimiyetleri altına almak, cemaat kurumlarının tam bağımsızlığını sağlayarak kendi kurumlarını etkin ve üstün hale getirerek dolaylı yoldan da olsa Osmanlı Devleti'ni etki altına almak amacıyla olan yabancı devletler aradıkları fırsatı bu şekilde elde etmeye çalışmışlardır. Hedefleri doğrultusunda vakit kaybetmeden harekete geçen yabancı devletler ilk iş olarak kendilerine yakın olan Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlık topluluğunu belirleyerek bu toplulukların okullarına karşılıksız para, kitap, araç-gereç ve öğretmen yardımında bulunarak bu okulları ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde yaşayan gayrimüslim unsurları nüfuzları altına almaya çalışmıştır. Böylece gayrimüslim tebaaya ait olan azınlık okulları almış oldukları bu maddi ve manevi destekle hem sayıca hızla artmışlar hem de himayeleri altına girdikleri devletin çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti aleyhine faaliyette bulunan kurumlar haline dönüşmüşlerdir²¹⁷.

Osmanlı Devleti'nde eğitim veren bir diğer okul türü ise yabancı okullardır. Osmanlı Devleti'ndeki yabancı okullar Osmanlı toprakları üzerinde önce gayrimüslim toplulukların açtığı ve giderek yabancı devletlerin himayesi altına giren ve zamanla da doğrudan yabancı devletler tarafından daha çok misyonerlik kapsamında faaliyet gösteren okullar olarak karşımıza çıkmaktadır²¹⁸.

Misyoner kelimesi, Latince göndermek anlamına gelen "Mittere" fiilinden türemiştir ve propaganda faaliyetleri için gönderilen insanları tanımlamaktadır. Hristiyanlık açısından ise Hristiyan kiliselerinin kurdukları teşkilatlar tarafından Hristiyan olmayan ülkelere gönderilen ve bu dini yayma doğrultusunda faaliyet gösteren kişileri ifade etmektedir. Yine bu açıdan değerlendirildiğinde misyonerlik faaliyeti de; ilk havariler döneminden başlayıp günümüze kadar olan süreçte esas

²¹⁷ Haydaroğlu, a.g.m., s.182.

²¹⁸ a.g.m., s.181.

olarak İncil'i öğretmek Hristiyan olmayanları Hristiyanlaştırmak veya Hristiyanlığın belirli bir mezhebenden olmayanları o mezhebe döndürmek olarak tarif edilebilir²¹⁹.

Misyonerlik faaliyetleri dini amaçların yanı sıra siyasi amaçta taşımıştır. Bu bağlamda misyonerliğin siyasi amacını hristiyanlık haricinde ilahi ve batıl dinlerin egemen olduğu milletler ve topluluklarda eğitim ve kültürel sahalarda dejenerasyona yönelik faaliyetler yaparak ilgili millet ve toplulukların etnik farklılıklarını da göz önüne alarak bünyesinde buldukları devletlerle olan bağlarını koparmak şeklinde izah etmek mümkündür²²⁰.

Osmanlı Devleti, misyonerlik faaliyetlerinin gerek dini gerekse siyasi konjonktürün uygun olması hasebiyle misyonerlik faaliyetlerinin yapıldığı en önemli coğrafyalardan biri olmuştur. Misyonerlerin Osmanlı ülkesindeki faaliyetleri başlangıçta Müslümanları hristiyanlaştırmak üzerine odaklanmışsa da bu konuda başarı elde edilememesi üzerine misyonerlik faaliyetlerinin gayesi, farklı mezheplerdeki Hristiyan unsurları kendi mezheplerine bağlamak ve devlete isyan etmeleri sağlayarak çıkar bölgelerini Osmanlı Devleti'nden koparmak şeklinde bir değişikliğe uğramıştır.

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyıla kadar yabancı okul olarak sadece Papa ve Fransa'nın destek ve himayesiyle açılmış olan Katolik okulları vardı. 1536'da Fransa'ya verilen kapitülasyonların bir sonucu olan bu okulların ilki 1583 yılında İstanbul'da açılmıştır. İlerleyen tarihlerde devletin zayıflamasına paralel olarak kapitülasyonların diğer batılı devletlere de verilmesiyle birlikte Osmanlı ülkesinde yabancı devletlere ait okulların sayısı her geçen gün daha da artmıştır²²¹.

Önceleri çeşitli şekillerde cemaat okullarına etki eden Fransa, Amerika, İngiltere gibi büyük devletler zamanla yasal dayanaktan yoksun, denetimden uzak kendi öğretim kurumlarını açmaya başlamışlardır. Sınırsız ve hiçbir engelle karşılaşmadan sorunsuz bir şekilde başlayan bu çoğalma 1700'lü yıllarda atağa geçmiş, 1840'larda son derece hızlanmış, 1850'li ve 1860'lı yıllarda ise oldukça

²¹⁹ Cevizliler, E., (2014). "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletindeki İngiliz Okulları Üzerine Bir İnceleme", *Tarihin Peşinde -Uluslararası tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.12., s.121

²²⁰ Şişman, A., (2012). "Misyonerlik ve Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler", *Türkler*, c.14, s.174.

²²¹ Taşdemirci, a.g.m., s.24.

büyük boyutlara ulaşmıştır²²². Yabancı okul sayısındaki artışla doğru orantılı bir şekilde de Osmanlı Devleti'nin aleyhine olacak faaliyetlerde hızla artmıştır.

Bu çoğalma ve yayılmanın bir başka nedeni de Osmanlı eğitim kurumlarının zayıflığı ve yetersizliği idi. Medreselerdeki bozulmayı ve yeni tarzda açılan eğitim kurumlarının ihtiyacı karşılayacak yeterli donanıma sahip olmamasını fırsata dönüştüren yabancılar, açtıkları okulları güçlü ve etkin kılarak okullarının tercih edilirliliğini arttırmışlardır²²³.

Yabancı okulların bir maşa olarak kullandıklarının fark edilmesi üzerine, bu okulları kontrol edebilmek adına bir takım adımlar atmıştır. Bu adımların en önemlilerinden biri 1868 yılına ait olan Gümrük Nizâmnâmesi'dir. Nizâmnâme, eğitimle doğrudan alakalı olmamakla birlikte nizâmnâmedeki gümrük uygulamaları çerçevesinde yabancı okullar için söz konusu olan her türlü materyalin incelendikten sonra geçişine izin verileceği hükmü, bu okulların denetimi açısından oldukça önemlidir²²⁴.

Yabancıların okul açmalarına ilişkin ilk ciddi düzenleme ise 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi ile yapılmıştır. Bu Nizâmnâmenin 129. maddesi, yabancı devletlere Osmanlı ülkesinde okul açabilmeleri için yasal zemin hazırlamıştır²²⁵.

Osmanlı Devleti, azınlık okulları ve yabancı devletlere ait okullar üzerinde gerek 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi gerekse II. Abdülhamid döneminde 129. maddenin tadili için çıkarılan lahiyalarla devlet denetimini sağlamaya çalışmıştır. Ancak bu okulların bir şekilde denetimden kaçması ve devletin de bu konuda gerekli ciddiyeti gösterememesinden dolayı bu okullar adeta devlet içinde devlet gibi hareket etmişlerdir. Bu okullar kapitülasyonların kaldırılmasıyla 1915 yılında hazırlanan Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi ile kısa süreliğine de olsa devlet denetimi altına alınabilmişlerdir. Ancak Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya

²²² Haydaroğlu, a.g.m., s.182.

²²³ a.g.m., s.183.

²²⁴ a.g.m., s.183.

²²⁵ Vahapoğlu, a.g.e., s.109-110.; Taşdemirci, a.g.m., s.25-26.

Savaşından yenik çıkması ve ülkenin İtilaf Devletlerince işgal edilmesi sonucu bu okullar tekrar eski hallerine dönmüşlerdir²²⁶.

3.6. 1. Ankara Vilayeti Gayrimüslim Mektepleri ve Yabancı Okullar

Ankara Vilayetinde bulunan gayrimüslimlere ait mektepler 1316, 1317 ve 1318 yıllarına ait Maârif Salnamelerinden elde edilen bilgilere göre incelenmiştir. Bu incelemelere göre elde edilen bilgiler aşağıda tablolar halinde belirtilmiştir.

1898, 1899, 1900 senelerinde Ankara Vilayetinde bulunan gayrimüslim mektepleri hakkında genel bilgiler şu şekildedir²²⁷:

Çizelge 3.26. 1898, 1899, 1900 senelerinde Ankara Vilayetinde bulunan gayrimüslim mektepleri hakkında genel bilgiler

Sancak	Okulun İsmi	Kademe	Mensup olduğu cemaat	Yapım Yılı	Öğrenci Miktarı			Ruhsat Sahibi	Ruhsat Tarihi
					1898	1899	1900		
Ankara	Katolik Mektebi	Rüşdiye	Katolik Ermeni	1293	400 (E.)	400 (E.)	400 (E.)	Ser Piskopos Ohannes Efendi	14 Eylül 1892
Ankara	Katolik Mektebi	Rüşdiye	Katolik Ermeni	1269	250 (K.)	250 (K.)	-	Ser Piskopos Ohannes Efendi	14 Eylül 1892
Ankara	Rum Mektebi	Rüşdiye	Rum	1300	194 (K.)	194 (K.)	194 (K.)	-	-
Ankara	Rum Mektebi	Rüşdiye	Rum	1286	185 (E.)	185 (E.)	185 (E.) 45 (K.)	-	-
Kayseri	Çalkayan Mektebi	İdâdî	Ermeni	-	200 (E.)	200 (E.)	200 (E.)	Ermeni Murahhasası	22 Kasım 1900
Kayseri	Agobyan Mektebi	İdâdî	Ermeni	-	200 (E.)	200 (E.)	200 (E.)	Ermeni Murahhasası	19 Kasım 1900
Kayseri	Sarkisyan mektebi	İdâdî	Ermeni	-	400 (E.)	400 (E.)	400 (E.) 400 (K.)	Ermeni Murahhasası	19 Kasım 1900
Kayseri	Aramyan Mektebi	İdâdî	Ermeni	-	400 (K.)	400 (K.)	110 (K.)	Ermeni Murahhasası	19 Kasım 1900

²²⁶ a.g.m., s.26. II. Abdülhamid döneminde 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesininin 129. Maddesinin tadili için yapılan ilk çalışma 1887 yılında Derviş Paşa başkanlığında kurulan komisyonun hazırladığı lahiyadır. Ancak ilk teşebbüste başarılı olunamaması üzerine 30 Aralık 1891'de ikinci bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu düzenleme ile açılacak olan yabancı okullara irade alma mecburiyeti getirilmiştir. 1903 yılında ise Maârif Nizâmnâmesi'nin 129. maddesinin yabancı okullara ruhsat verilmesiyle ilgili kısım yeniden düzenlenerek yabancı okullar, denetim ve kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Mutlu, a.g.e., s. 47.

²²⁷ S. N. M. U. 1316, s. 866-867; S. N. M. U. 1317, s. 962-965; S. N. M. U. 1318, s. 1070-1073.

Kayseri	Katolik mektebi	İdâdî	Katolik	1277	110 (K.) 110 (E.)	110 (K.) 110 (E.)	110 (E.)	Murahhas Bagos Efendi	1865
Kayseri	Erciyes Mektebi	İdâdî	Protestan	1273	130 (E.)	130 (E.)	130 (E.)	Kerope Efendi	19 Kasım 1900
Kayseri	İncil Vaizi Mektebi	İdâdî	Protestan	1288	71 (K.)	71 (K.)	71 (K.)	---- Efendi	Meçhul
Kayseri	-	İdâdî	Protestan	1286	65 (E.)	65 (E.)	65 (E.)	Avadis efendi	19 Kasım 1900
Kayseri	Varj Mektebi	İdâdî	Ermeni	-	400 (K.)	400 (K.)	400 (K.)	Ermeni Murahhasası	19 Kasım 1900
Kayseri	Varj Mektebi	İdâdî	Ermeni	-	250 (E.)	250 (E.)	250 (E.)	Ermeni Murahhasası	19 Kasım 1900
Kayseri	Varj Mektebi	İdâdî	Ermeni	-	150 (K.)	-	-	Ermeni Murahhasası	19 Kasım 1900
Kayseri	İrşak Künyan Mektebi	İdâdî	Ermeni	-	120 (E.) 5 (K.)	120 (E.) 5 (K.)	120 (E.) 5 (K.)	Ermeni Murahhasası	19 Kasım 1900
Kayseri	Bartoyan Mektebi	İdâdî	Ermeni	-	120 (E.) 7 (K.)	120 (E.) 7 (K.)	120(E.) 7 (K.)	Ermeni Murahhasası	19 Kasım 1900
Kayseri	Raratgavaris Mektebi	Ali	Ermeni	-	55 (E.)	55 (E.)	55 (E.)	Ermeni Murahhasası	19 Kasım 1900
Kayseri	Surp Haç Mektebi	İdâdî	Ermeni	-	52 (E.) 16 (K.)	52 (E.) 16 (K.)	52 (E.) 16 (K.)	Ermeni Murahhasası	19 Kasım 1900
Yozgad	Ermeni ²²⁸ Mektebi	İdâdî	Ermeni	-	350 (E.)	Okul yok	Okul yok	Baş Papaz Karabat Efendi	Meçhul
Yozgad	Rum Mektebi	Rüşdiye	Rum	-	127(E.) 143(K.)		127(E.) 143(K.)	Rum Metropolidi	Meçhul

1316 (m.1898) Maârif Salnamesine göre Ankara Vilayetinde mevcut gayrimüslim mektepleri sayısının milletlere ve öğretim kademelerine göre dağılımı şu şekildedir²²⁹:

²²⁸ 1316 Maârif Salnamesinde bahsi geçen 350(erkek) öğrenciye eğitim veren Ermeni İdâdî Mektebine 1317 ve 1318 senelerine ait Maârif Salnamelerinde yer verilmemiştir. Bu durumun sebebi okulun kapatılması ya da başka bir okulla birleşmesi olabilir.

²²⁹ S. N. M. U. 1316, s. 866-867;

Çizelge 3.27. 1898 Maârif Salnamesine göre Ankara Vilayetindeki gayrimüslim mekteplerinin milletlere ve öğretim kademelerine göre dağılımı

Milleti/ Dini	Erkek Rüşdiye	Kız Rüşdiye	Karma Rüşdiye	Erkek İdâdî	Kız İdâdî	Karma İdâdî	Erkek Âlî	Toplam
<i>Katolik</i>	1	1	0	0	0	1	0	3
<i>Rum</i>	1	1	1	0	0	0	0	3
Ermeni	0	0	0	5	3	3	1	12
<i>Protestan</i>	0	0	0	2	1	0	0	3
Toplam	2	2	1	7	4	4	1	21

1316 (m. 1898) Maârif Salnamesine göre Ankara Vilayetinde mevcut gayrimüslim mekteplerinde eğitim alan öğrenci miktarı ve öğretim kademelerine dağılımı şu şekildedir²³⁰:

Çizelge 3.28. 1898 Maârif Salnamesine göre Ankara Vilayetindeki gayrimüslim mekteplerinde eğitim alan öğrenci miktarı ve öğretim kademelerine dağılımı

Milleti/Dini	Erkek Rüşdiye	Kız Rüşdiye	Karma Rüşdiye	Erkek İdâdî	Kız İdâdî	Karma İdâdî	Erkek Âlî	Toplam
<i>Katolik</i>	400	250	0	0	0	220	0	870
<i>Rum</i>	185	194	270	0	0	0	0	649
<i>Ermeni</i>	0	0	0	1400	950	320	55	2725
<i>Protestan</i>	0	0	0	195	71	0	0	266
Toplam	585	444	270	1595	1021	540	55	4490

1317 (m. 1899) Maârif Salnamesine göre Ankara Vilayetinde mevcut gayrimüslim mektepleri sayısının milletlere ve öğretim kademelerine göre dağılımı şu şekildedir²³¹:

²³⁰ S. N. M. U. 1316, s. 866-867.

²³¹ S. N. M. U. 1317, s. 962-965.

Çizelge 3.29. 1899 Maârif Salnamesine göre Ankara Vilayetindeki gayrimüslim mekteplerinin milletlere ve öğretim kademelerine göre dağılımı

<i>Milleti/Dini</i>	<i>Erkek Rüşdiye</i>	<i>Kız Rüşdiye</i>	<i>Karma Rüşdiye</i>	<i>Erkek İdâdî</i>	<i>Kız İdâdî</i>	<i>Karma İdâdî</i>	<i>Erkek Âlî</i>	<i>Toplam</i>
<i>Katolik</i>	1	1	0	0	0	1	0	3
<i>Rum</i>	1	1	1	0	0	0	0	3
<i>Ermeni</i>	0	0	0	4	2	3	1	10
<i>Protestan</i>	0	0	0	2	1	0	0	3
<i>Toplam</i>	2	2	1	6	3	4	1	19

1317 (m. 1899) Maârif Salnamesine göre Ankara Vilayetinde mevcut gayrimüslim mekteplerinde eğitim alan öğrenci sayıları ve öğretim kademelerine dağılımı şu şekildedir²³²:

Çizelge 3.30. 1899 Maârif Salnamesine göre Ankara Vilayetindeki gayrimüslim mekteplerinde eğitim alan öğrenci miktarı ve öğretim kademelerine dağılımı

<i>Milleti/Dini</i>	<i>Erkek Rüşdiye</i>	<i>Kız Rüşdiye</i>	<i>Karma Rüşdiye</i>	<i>Erkek İdâdî</i>	<i>Kız İdâdî</i>	<i>Karma İdâdî</i>	<i>Erkek Âlî</i>	<i>Toplam</i>
<i>Katolik</i>	400	250	0	0	0	220	0	870
<i>Rum</i>	185	194	270	0	0	0	0	649
<i>Ermeni</i>	0	0	0	1050	800	320	55	2225
<i>Protestan</i>	0	0	0	195	71	0	0	266
<i>Toplam</i>	585	444	270	1245	871	540	55	4010

1318 (m. 1900) Maârif Salnamesine göre Ankara Vilayetinde mevcut gayrimüslim mektepleri sayısının milletlere ve öğretim kademelerine göre dağılımı şu şekildedir²³³:

²³² S. N. M. U. 1317, s. 962-965.

²³³ S. N. M. U. 1318, s. 1070-1073.

Çizelge 3.31. 1900 Maârif Salnamesine göre Ankara Vilayetindeki gayrimüslim mekteplerinin milletlere ve öğretim kademelerine göre dağılımı

<i>Milleti/Dini</i>	<i>Erkek Rüşdiye</i>	<i>Kız Rüşdiye</i>	<i>Karma Rüşdiye</i>	<i>Erkek İdâdî</i>	<i>Kız İdâdî</i>	<i>Karma İdâdî</i>	<i>Erkek Âlî</i>	<i>Toplam</i>
<i>Katolik</i>	2	0	0	0	0	1	0	3
<i>Rum</i>	1	1	0	0	0	0	0	3
<i>Ermeni</i>	0	0	0	3	2	4	1	10
<i>Protestan</i>	0	0	0	2	1	0	0	3
<i>Toplam</i>	3	1		5	3	5	1	18

1318 (m. 1900) Maârif Salnamesine göre Ankara Vilayetinde mevcut gayrimüslim mekteplerinde eğitim alan öğrenci sayıları şu şekildedir²³⁴:

Çizelge 3.32. 1900 Maârif Salnamesine göre Ankara Vilayetindeki gayrimüslim mekteplerinde eğitim alan öğrenci miktarı ve öğretim kademelerine dağılım

<i>Milleti/Dini</i>	<i>Erkek Rüşdiye</i>	<i>Kız Rüşdiye</i>	<i>Karma Rüşdiye</i>	<i>Erkek İdâdî</i>	<i>Kız İdâdî</i>	<i>Karma İdâdî</i>	<i>Erkek Âlî</i>	<i>Toplam</i>
<i>Katolik</i>	400	0	0	0	110	0	0	510
<i>Rum</i>	185	239	0	0	0	0	0	424
<i>Ermeni</i>	0	0	0	1290	922	0	55	2262
<i>Protestan</i>	0	0	0	195	71	0	0	266
<i>Toplam</i>	585	239	0	1485	1103	0	55	3467

Tablolar incelendiğinde Ankara Vilayetinde 1898-1900 yılları arasında 19-21 gayrimüslim okulunun olduğu, bu okullarda 3.500 - 4.500 arası öğrencinin eğitim gördüğü; gayrimüslimlere ait okul ve öğrenci sayısının en fazla olduğu eğitim kademesinin ise idâdî olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu incelemeye göre Ankara vilayetinde 4 (2'si Ermeni 2'si Rum cemaatine ait), Kayseri Sancağında 15 (10'u Ermeni, 4'ü Protestan, 1'i Katolik cemaatine ait) ve Yozgad Sancağında 2 (1'i Ermeni 1'i Rum cemaatine ait), gayrimüslim mektebine rastlanırken Çorum ve Kırşehir Sancaklarında gayrimüslim mektebine rastlanılmamıştır²³⁵.

²³⁴ S. N. M. U. 1318, s. 1070-1073.

²³⁵ S. N. M. U. 1316, s. 866-867; 1317, s. 962-965; 1318, s. 1070-1073.

Ele aldığımız dönemde, 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında, Ankara Vilayetinde 14 adet gayrimüslim ibtidâf mektebi mevcuttu. Vilayetteki gayrimüslim ibtidâf mekteplerden 8'i Ankara merkezinde yer almaktaydı. Diğer 6 ibtidâf mektebi ise Nallıhan, kalecik, Sivrihisar ve Zir kazalarında idi. Merkezde bulunan okullar Rum, Ermeni, Ermeni Katolik ve Musevi cemaatlerine ait iken kazalar da bulunan diğer ibtidâf mektepleri Ermeni ve Protestan cemaatlerine aitti. Bunlardan Nallıhan, Sivrihisar ve Kalecik kazalarında 1, Zir kazasında ise 2 Ermeni ibtidâf mektebi vardı. Ayrıca Zir kazasında Protestanlara ait bir ibtidâf mektebi daha bulunmaktaydı²³⁶.

Osmanlı Devleti'nin diğer vilayetlerinde olduğu gibi Ankara Vilayetinde de gayrimüslim mekteplerinin masrafları gayrimüslimlere ait cemaatler ile bu cemaatlerin önde gelen zenginleri tarafından karşılanmıştır. Ayrıca bu okulların tertip ettiği tiyatro ve piyango gibi etkinliklerden elde edilen gelirlerde masrafların karşılanması için kullanılmıştır²³⁷.

Ankara'da bulunan Rum Ortodoks Cemaati kendisine bağlı olan okulların masraflarını karşılamak üzere bu tür etkinlikler düzenlemiştir. Bu etkinliklerden biri 1900 yılında yıllık geliri 297 kuruş, gideri ise 362 kuruş olan Rum Ortodoks Kız Mektebinin 65 kuruşluk açığını karşılamak adına düzenlenen piyangodur²³⁸. 1901 senesinde yine aynı okulun bütçe açığı olan 6.650 kuruşun karşılanması için bir piyango daha tertip edilmiştir²³⁹. 1903 yılında ise Rum Ortodoks Cemaati Ankara Vilayeti dâhilinde faaliyet gösteren cemaatlerine ait kız ve erkek okullarının 1903-

²³⁶ Şimşek, M., (2016). "Ankara Sancağı'nda Yaşayan Gayrimüslimlerin Eğitim Öğretim Faaliyetleri (19. Yüzyılın sonları ile 20. Yüzyılın Başları)", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.15, s.366.

²³⁷ Okulların mali ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan bu tür etkinliklerden elde edilen gelirler kimi zaman amaçları dışında da kullanılmıştır. Bu gibi sorunların önüne geçmek isteyen Maârif Meclisi Komisyonu 17 Şubat 1889 tarihinde aldığı bir kararla okullara yardım etmek amacıyla düzenlenecek tiyatro ve piyango biletlerinin okulun bulunduğu Maârif Müdürlüğü ile birlikte hazırlanıp Maârif müfettişleri tarafından kontrol edilmesi şartını getirmiştir. Bu bağlamda Maârif Müdürlüklerine gayrimüslim okullarından iletilen faaliyet talebi içeriğiyle birlikte Maârif Nezâretine gönderilmiş ve burada yapılan inceleme neticesinde uygun görülen etkinliklerin yapılmasına müsaade edilmiştir. a.g.m., s.377-379.

²³⁸ BOA. MF. MKT. 513 / 2.

²³⁹ BOA. MF. MKT. 568 / 14.

1904 eğitim öğretim dönemindeki bütçe açığı olan 102 liranın temin edilebilmesi için bir piyango düzenlemiştir²⁴⁰.

Bu etkinliklerin yapılabilmesi için Maârif Nezareti'nin izni gerekiyordu. Nitekim Rum Ortodoks Cemaati bu tür etkinlikleri yapabilmek için Ankara Maârif Müdürlüğü aracılığıyla Maârif Nezaretinden izin talep etmiştir. Maârif Nezareti ise yapılmasında herhangi bir sakınca görmediği bu etkinliklere müsaade etmiştir. Ancak tertip edilen bu piyangolarda Ankara Maârif Müdürlüğü, güvenilir bir memurun hazır bulundurulması ve etkinliklerin yakından takip edilmesi konusunda her fırsatta uyarılmıştır.²⁴¹

Yapılan yardımlara ve düzenlenen etkinliklere rağmen gayrimüslim okulları içinde masraflarını karşılamakta zorlanan okullarda olmuş ve Ankara Maârif Müdürlüğü tarafından 28 Haziran 1895 tarihinde Maârif Nezâretine gönderilen bir yazıda böyle bir duruma dikkat çekilmiştir. Maârif Müdürlüğünün bahsi geçen yazısında Ankara Vilayetinde bulunan Rum Mekteb-i Rüşdiyesi ile Ermeni Mektebinde öğrenim gören fakir çocukların zaruri ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere H. 1315 senesi Ankara Mekteb-i İdâdisi tahsisatından kalan on bin kuruşun bu okullara tahsis edilip edilemeyeceğini sorulmuş ve bu okullara yardım etmenin birliğimizi kuvvetlendireceği de dile getirilmiştir. Maârif Nezâretinin 25 Ağustos 1895 tarihli cevabi yazısında ise Ankara Mekteb-i İdâdisinin bütçesinden artan meblağın başka bir yere harcanmasının doğru olmayacağı ifade edilerek bahsi geçen okullara destek olabilmek için vilayet dâhilinde başka kaynak bulunması tavsiye edilmiştir. Ayrıca böyle bir yardımın gerçekleşmesi halinde diğer vilayetlerdeki gayrimüslim okullarının da bunu misal göstererek yardım talebinde bulunmalarının muhtemel olduğu belirtilmiş ve bu durum göz önünde bulundurularak bu tür uygulamalara tevessül edilmemesi istenmiştir²⁴².

Gayrimüslim okullarının gelirleri arasında gösterebileceğimiz bir başka kalem de okula devam eden öğrencilerden toplanan paralardır. Genellikle gayrimüslim okullarına cemaatlerin ve zengin şahısların desteği fazla olduğu için öğrencilerden para talebi pek olmuyordu. Ancak Ankara'da bulunan gayrimüslim

²⁴⁰ Şimşek, a.g.m., s.379.

²⁴¹ BOA. MF. MKT. 568 / 14; 571 / 14.; Şimşek, a.g.m., s.379.

²⁴² a.g.m., s.377-378.; BOA. MF. MKT. 279 / 18.

okullarından bazıları masraflarını karşılamakta zorlandıkları için öğrencilerden belirli aralıklarla para talebinde bulunmuşlardır. Örneğin, 20. yüzyılın başlarında Ankara'da faaliyet gösteren Musevi okulları her öğrenciden 2 mecediye giriş parasının yanında her ay birer mecediye de yardım talep etmiştir²⁴³.

Ankara Vilayetinde gayrimüslim ahalinin açmış olduğu okulların yanında misyonerlik faaliyetleri kapsamında açılmış bazı yabancı okulların varlığı da söz konusuydu. Ancak bu okulların Ankara Vilayetindeki mevcut sayısı gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu diğer vilayetlere oranla daha azdır. Bu bağlamda Şamil Mutlu'nun vermiş olduğu bilgilere göre yabancı okul kapsamında Ankara Vilayetinde 4 adet Amerikan Okulu ve 3 adet Fransız Okulu bulunmaktaydı.

Ankara Vilayetinde bulunan Amerikan okulları hakkındaki genel bilgiler şöyledir²⁴⁴:

Çizelge 3.33. Ankara Vilayetinde bulunan Amerikan okulları hakkındaki genel bilgiler

Sancak	Okulun Yeri	Tesis Tarihi	Bağlı Olduğu Cemiyet	Ruhsat Durumu	Eğitim Kademesi	Müdürü	Öğrenci Öğretmen Sayısı
Kayseri	Talas Türalboğlu Mahallesi	1871	American Board Mission Mektebi	Var	İdâdi (E.) (gece-gündüz)	Mr. Wingate	82
							7
Kayseri	Talas Türalboğlu Mahallesi	1871	American Board Mission Mektebi	Var	İdâdi (K.) (gece-gündüz)	Miss. Lakriç	92
							6
Kayseri	Talas Türalboğlu Mahallesi Yazıcıyan Karabet Ağa evi	1889	Kinder Garden Dârü's Sıbyan mektebi	Yok	İbtidâi (Erkek-Kız)	Miss. Lakriç	24
							2
Kayseri	Daderoğlu Mahallesi Mission Şirketinin Evi	1892	Kinder Garden Dârü's Sıbyan mektebi	Yok	İbtidâi (Erkek-Kız)	Miss. Lakriç	67
							2

²⁴³ Şimşek, a.g.m., s.381.

²⁴⁴ Şamil, a.g.e., s.338.

Dâhiliye Nezareti tarafından Maârif Nezareti'ne yazılan 26 Mayıs 1900 tarihinde yazılan bir yazıda Kayseri'nin Talas karyesinde 1887 yılında bila ruhsat küşâd edilen bir inas mektebinin varlığından söz edilerek söz konusu mektebin ruhsata bağlanması ve isminde geçen "Akademi" unvanının kaldırılması belirtilmiştir²⁴⁵.

Ankara Vilayetinde bulunan Fransız okulları hakkındaki genel bilgiler ise şunlardır²⁴⁶:

Çizelge 3.34. Ankara Vilayetinde bulunan Fransız okulları hakkındaki genel bilgiler

Sancak	Okulun Yeri	Tesis Tarihi	Bağlı Olduğu Cemiyet	Ruhsat Tarihi	Eğitim Kademesi	Müdürü	Öğrenci Sayısı
Ankara	Katolik Mahallesi Hisarönü Mevkii	1893	Fransız Frér Mektebi	1901	İbtidâi-Rüşdi (Erkek)	Olkober	300
Kayseri	Keçikapı Mevkii	-	St. Joseph Mektebi	20 Ekim 1901	-	Mösyö Bab	-
Kayseri	Keçikapı Mevkii	-	St. Bazil Mektebi	20 Ekim 1901	-	Mösyö Bab	-

Ankara Vilayetinde bulunan yetkililerin ve Maârif Nezareti'nin gayrimüslimlere ve yabancılara ait okulların teftişi, bu okullarda düzenlenen etkinliklerin takibi ve ruhsat durumlarının yanı sıra hassasiyet gösterdikleri bir başka konu ise şehre gelen yabancı kitapların incelenmesi olmuştur. Bu bağlamda Ankara Vilayeti Mektubi Kalemi tarafından Maârif Nezareti'ne yazılan 3 Kasım 1894 tarihli yazıda Ankara Vilayetine gelen yabancı kitap, risale ve diğer matbuatın incelenmesi için Ermenice, İngilizce, Fransızca, Rumca ve Almanca'ya âşina olan güvenilir bir memurun atanması talep edilmiştir²⁴⁷.

²⁴⁵ BOA. MF. MKT. 515 / 22.

²⁴⁶ Osmanlı Belgelerinde Ankara'da Bulunan Fransız Mektebinin Öğrenci sayısı belirtilirken diğer iki mektebin öğrenci sayısı belirtilmemiştir. Fransız Hükümetinin 1904 yılında hazırladığı Osmanlı Devletinde bulunan Fransız okulları ve bu okullardaki öğrenci miktarını gösteren istatistiğe göre Ankara vilayetindeki Fransız okullarında bulunan öğrenci sayısı 670'dir. Şamil, a.g.e., s.145,199.

²⁴⁷ BOA. MF. MKT. 224 / 14.

4. ANKARA VİLAYETİNDE EĞİTİMLE İLGİLİ DİĞER KURUMLAR

4.1. Medreseler

İslam tarihinde medrese, orta ve yüksek seviyede eğitim-öğretim veren kurumların ortak adı olup, toplumun ihtiyaç duyduğu kültüre sahip bireyler yetiştiren bir kurum olmuştur. Türk-İslam tarihinde ise ilk medreseler 9. yüzyılın ikinci yarısında Türk devletlerinde ortaya çıkmıştır. Gazneli Mahmud Gazne'de, kardeşi Sebük Tekin Nişabur'da, Karahanlı Devleti hanlarından Tabgaç Han ise Merv'de ilk medreseleri yaptırmışlardır. Medreselerin yapımının sistemli bir devlet politikası haline gelmesi ise Büyük Selçuklu Devleti'nin ünlü veziri Nizamülmülk'ün 11. yüzyılın ikinci yarısında 11 büyük kentte kurduğu "Nizamiye" medreseleriyle olmuştur²⁴⁸.

Anadolu'da açılan ilk medrese ise Danişmentliler tarafından Tokat Niksar'da açılan Yağıbasan Medresesi'dir. Bu medreseyi 12. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Konya, Kayseri ve Sivas'ta açılan Anadolu Selçuklu Devleti'ne ait medreseler izlemiştir²⁴⁹.

Osmanlı Devleti'nde ise ilk medrese Orhan Bey tarafından İznik'te açılmıştır. Bunu kuruluş dönemi padişahlarının İznik, Bursa ve Edirne'de açtıkları diğer medreseler izlemiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde açılan ilk Osmanlı medreselerinde devrin önde gelen isimlerinin dersler verdiği ve Molla Şemsettin Fenari tarafından yazılan "Mantık" adlı kitabın okutulduğu görülmektedir. Bu bağlamda denilebilir ki, bu dönem medreseleri, öğretim kadroları, kaynakları ve okutulan dersler bakımından henüz gücünü ve olgunluğunu kanıtlamamış küçük bir beylik için gerçek bir övünç kaynağıdır²⁵⁰.

Sultan II. Mehmed dönemine gelindiğinde ise devletle birlikte medreseler de yükselme dönemini yaşamıştır. II. Mehmed, İstanbul'u fethinden sonra Anadolu Selçuklularının devamı niteliğinde olan ilk dönem Osmanlı medreselerinin yerine Nizâmu'l-Mülk stilinde bir medrese düzeni getirerek bir devlet müessesesi ve devlet

²⁴⁸ Akyol, "Osmanlı Devletinde.....", s.109.; Tekeli, İlkin, a.g.e., s. 12.

²⁴⁹ Tekeli, İlkin, a.g.e., s.12-13.

²⁵⁰ Sakaoğlu, a.g.e., s.20.

üniversitesi kurmayı amaçlamıştır. Böyle bir yüksek medrese kurmaktaki amaç ise bir yandan ilme hizmet ve büyük ilim adamları yetiştirmek, bir yandan da büyüyen imparatorluğun ihtiyacı olan yüksek tahsilli idarecileri, kadıları ve müftüleri yetiştirmektir²⁵¹. Bu doğrultuda Batıdaki çağdaşlarıyla kıyaslandığında bir üniversite karakteri taşıyan II. Mehmed'in yaptırdığı "Sahn-ı Semân" medreselerini Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırdığı medreseler izlemiştir²⁵².

Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar Osmanlı medreselerinde hangi derslerin, nasıl bir sırayla okutulduğu, sınıf ve devre bölümlerinin olup olmadığı bilinmemektedir. Fatih devrinde ise medreselerin teşkilat yapısı genel olarak aşağıdan yukarıya Hâşiye-i Tecrîd (20'li), Miftâh (30'lu), Telvîh (40'lı), Hâric-Dâhil (50'li) ve Sahn-ı Semân olmak üzere beş sınıfa ayrılmıştır. Medreselerin bu isimlerle sınıflandırılmasının sebebi ise müderrislerinin almış olduğu yevmilerdir. Müderrislerinin yevmileri 20-25 akçe olanlara Hâşiye-i Tecrîd, 30-35 akçe olanlara Miftâh, 40 akçe olanlara Telvîh ve bunlardan bir derece olan 50 akçeli medreselere ise Hâric-Dâhil medreseleri denmiştir. Hâric medreseleri Osmanlılardan önceki Anadolu Selçuklularının Sancak Beylerinin veya Ümerâ'nın yaptırmış oldukları medreselerdi. Dâhil medreseleri ise Osmanlı padişahlarıyla, şehzâde validelerinin, şehzâdelerin ve padişah kızlarının yaptırmış olduğu medreselerdir²⁵³.

"İbtidâ-i Hariç" medreselerinde alfabeden başlanarak okuma yazma öğretildikten sonra ilk din bilgileri, Kur'an, yazı, dört işleme kadar matematik; "Hariç" ve "Dâhil" medreselerinde ise "Mukaddemat-ı Ulûm" denilen Sarf (gramer), Nahiv (sentaks), Yazı, İştikak, Aşkâl-i Tesis ve Şerhi (geometri), Hesap, Münazara ve Mantık dersleri geniş ölçüde görülüyordu. Sahn-ı Semân medresesinde ise Kelâm, Feraiz, Usul-i Fıkıh ve Fıkıh dersleri okutulmuştur. Sultan Süleyman'ın açtığı Sahn-ı Süleymaniye medreselerinde ise Hadîs, Usul-î Hadîs, Tıb, Tabiiyat, Riyaziyat ve Heyet dersleri vardı²⁵⁴.

²⁵¹ Gül, A., (1997). *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l Hadîslerin Yeri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.35.

²⁵² Unat, a.g.e., s. 5.

²⁵³ Gül, a.g.e., s. 35.

²⁵⁴ Unat, a.g.e., s. 5.

16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde ilmî ve siyasî alanlardaki gerileme medreseleri de etkilemiştir. Özellikle Fatih Sultan Mehmed döneminde medreselerin işleyişiyle alakalı belirlenen esasların daha sonraki süreçte terk edilmesi medreselerin bozulmasındaki en önemli etken olmuştur. Medreselerin bozulmasındaki diğer faktörler ise şunlardır: Medreselerin müfredatında yapılan değişiklikler, usulsüz öğrenci alımları, beşik ulemalığı sistemiyle ulema çocuklarının belli vasıfları taşıyıp taşımadığına bakılmaksızın müderris yapılması, müderrislerin ilmiyeye ait kanun ve gelenekleri çiğneyerek müderrislik dışında başka işlerle ilgilenmesi ve ülkenin çeşitli bölgelerine tayin edilen bazı ulemanın memuriyet yerlerine gitmeyip yerlerine “naip” adıyla vekil göndermeleri²⁵⁵.

16. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan medreselerdeki bu bozulmayı düzeltmek adına bir takım girişimlerde bulunulmuşsa da medreselerin ıslahı konusunda ilk ciddi teşebbüs Sultan III. Selim döneminde yapılmıştır. Bu bağlamda III. Selim, öncelikle şeyhülislamlığa dürüst kişiliği ile tanınan Hamîdîzâde Mustafa efendi'yi getirmiş ve gerek Mustafa Efendi'nin şeyhülislamlığı zamanında gerekse daha sonraki şeyhülislamlardan İlmiye konusunda yapılan ıslahatla ilgili düzenli raporlar istemiş; Anadolu ve Rumeli'de görev alan ulemanın adalet üzere ehil kişilerden seçilmesi gerektiği konusunda fermanlar hazırlatmıştır. Ancak medreselerin ıslahından çok yeni bir düzenin biran önce tesis edilmesi gerektiğine inanan III. Selim, yapmayı planladığı yeniliklerde ulemanın tepkisini çekmemek adına müderrislerin Babîâlî'den atanması dışında medreseleri kendi haline bırakmıştır²⁵⁶. III. Selim döneminde eğitim ve medreselerin ıslahı konusundaki benzer tutum II. Mahmud döneminde de devam etmiştir. Ancak Sultan II. Mahmud, medreselerin varlığına dokunmadan Avrupa tarzında yeni bir eğitim sistemi kurmak için uğraş vermiştir²⁵⁷. Eğitim sisteminin iyileştirilmesine yönelik önemli çalışmaların yaşandığı Tanzimat döneminde dahi medreselere yönelik her hangi bir operasyona cesaret edilememiş, tıpkı II. Mahmud döneminde olduğu gibi medreseler kendi haline bırakılarak yeni okullar açma yoluna gidilmiştir. Sultan II. Abdülhamid döneminde de medreselere dokunulmadığı gibi bu dönemde medrese öğrencileri askerlikten muaf tutulmuştur. Ancak bu

²⁵⁵ Kazıcı, Z., (2004). *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, İstanbul: Bilge Yayınları, s.180-181-182.; Uzunçarşılı, a.g.e., s.67.; Hayta, Ünal, a.g.e., s.87.

²⁵⁶ Hayta, Ünal, a.g.e., s.87

²⁵⁷ a.g.e., s.109.

uygulama medreselerin asker kaçaklarıyla dolması gibi yeni bir sorunu da ortaya çıkarmıştır²⁵⁸.

Çağın gerisinde kalarak işlevlerini yitirmiş olmalarına rağmen 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı eğitim sistemi içerisinde sayısal olarak önemli bir yer teşkil eden medreseler, varlıklarını Cumhuriyet döneminde ilan edilen Tevhid-i Tedrisat Kanununa kadar korumuşlardır.

4.1.1. Ankara Vilayeti Medreseleri

Ankara Vilayetinde, tüm ülkede olduğu gibi, 20. yüzyıl başlarında hâlâ medreselerin mekteplerden sayı olarak daha fazla olduğu ve daha çok öğrenciye hitap ettiği görülmektedir. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Ankara Vilayet merkezinde 20 adet medrese faaliyet göstermekteydi.

1897-1900 yılları arasında Ankara Vilayet merkezindeki medreseler ve öğrenci sayıları şu şekildedir²⁵⁹:

Çizelge 4.1. 1897-1900 yılları arasında Ankara Vilayet merkezindeki medreseler ve öğrenci sayıları

<i>Medresenin Adı</i>	<i>1897-1898</i>	<i>1898-1899</i>	<i>1899-1900</i>
<i>Sevdaviye (Hacı Bayram)</i>	34	36	36
<i>İbâdullah</i>	26	25	25
<i>Sultan Alâeddin</i>	17	17	17
<i>Seyfiye</i>	47	49	49
<i>Kocabey</i>	41	42	42
<i>Mehmed Şakir</i>	35	35	35
<i>Hangâh</i>	13	13	13
<i>Sarı Hatib</i>	24	24	24
<i>Yeşil Âhi</i>	17	17	17
<i>Zeynel Abidin</i>	24	24	24

²⁵⁸ Güven, İ., (2014). *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Pegem Akademi, s. 111-112.

²⁵⁹ S. N. M. U. 1316, s. 856-857; 1317, s. 956-959; 1318, s.1064-1067. 1325 (1907) Ankara Vilayet Salnamesinde Ankara şehir merkezindeki medrese sayısı 27 olarak gösterilmektedir. S. V. A. 1325, s. 133.

<i>Doğan Bey</i>	12	12	12
<i>Şeyhülislam Mehmed Emin</i>	24	24	24
<i>Zâhîde Hanım</i>	11	11	11
<i>Nakşibendi</i>	2	3	3
<i>Ağazâde Muslihiddin</i>	41	41	41
<i>Hacı Abdullah</i>	22	22	22
<i>Kayabaşı</i>	43	43	43
<i>Sarmiye</i>	9	9	9
<i>Kâğnı Pazarı</i>	47	47	47
<i>Yeğenbey</i>	10	10	20

Ankara'nın Yabanâbâd kazasında mevcut medreseler ve bu medreselerdeki öğrenci sayıları şu şekildedir²⁶⁰:

Çizelge 4.2. Yabanâbâd kazasındaki mevcut medreseler ve öğrenci sayıları

Medresenin Adı	1897-1898	1898-1899	1899-1900
<i>Pazar Karyesi</i>	125	130	130
<i>Bayır</i>	80	80	80
<i>Elviran</i>	60	60	60
<i>Semer</i>	50	50	50
<i>Kise-i bâlâ</i>	150	150	150
<i>Çatak</i>	150	150	150
<i>Şeyhler</i>	300	300	300
<i>Dağkuzviran</i>	100	100	100
<i>Musa Efendi</i>	120	120	129

Ankara'nın Nallıhan, Bâlâ, Çubuk ve Ayaş kazalarında mevcut medreseler ve bu medreselerdeki öğrenci sayıları şu şekildedir²⁶¹:

²⁶⁰ S. N. M. U. 1316, s. 856-859; 1317, s. 956-959; 1318, s. 1066-1067.

²⁶¹ S. N. M. U. 1316, s. 858-859; 1317, s. 956-961; 1318, s. 1066-1069.

Çizelge 4.3. Nallıhan, Bâlâ, Çubuk ve Ayaş kazalarındaki mevcut medreseler ve öğrenci sayıları

Kaza	Medresenin Adı	1897-1898	1898-1899	1899-1900
Nallıhan	Ali Ağa	100	100	100
Nallıhan	Gerede	30	30	30
Nallıhan	Mehmed Ali Ağa	70	70	70
Bâlâ	Hamîdiye	25	25	25
Çubuk	Kuruçay	140	140	140
Ayaş	Şeyh Muhyiddin	68	68	68
Ayaş	Bünyamin Ayaşi	61	61	61
Ayaş	Avniye	100	100	100
Ayaş	İrfâniye	11	11	11
Ayaş	Hasiniye	33	33	33
Ayaş	Hacı Güneş Ağa	79	79	79
Ayaş	Hamîdiye	54	54	54
Ayaş	Güdü	80	80	80
Ayaş	Uruş	90	90	90
Ayaş	Uruş	60	60	60
Ayaş	Virancık	25	25	25

Ankara'nın Sivrihisar kazasında mevcut medreseler ve bu medreselerdeki öğrenci sayıları şu şekildedir²⁶²:

²⁶² S. N. M. U. 1316, s. 858-861; 1317, s. 954-961; 1318, s.1062-1069.

Çizelge 4.4. Sivrihisar kazasındaki mevcut medreseler ve öğrenci sayıları

Medresenin Adı	1897-1898	1898-1899	1899-1900
<i>Hazinedar</i>	58	28	58
<i>Hoşkadem</i>	50	50	50
<i>İrfâniye</i>	34	24	34
<i>Şeyh Ahmed Ziyâeddin</i>	14	14	14
<i>Şerâfeddin</i>	47	47	47
<i>Karacalar</i>	37	37	37
<i>Ziyâiye</i>	22	22	22
<i>Alemşah</i>	234	234	234
<i>Câmi-i Kebîr</i>	29	29	29
<i>Sofa Bey</i>	17	17	17
<i>Azîziye</i>	9	9	9
<i>Hatuncuk</i>	5	5	5

Ankara'nın Beypazarı kazasında mevcut medreseler ve bu medreselerdeki öğrenci sayıları şu şekildedir²⁶³:

Çizelge 4.5. Beypazarı kazasındaki mevcut medreseler ve öğrenci sayıları

Medresenin Adı	1897-1898	1898-1899	1899-1900
<i>Ali Bey</i>	56	65	65
<i>Hacı Salih</i>	65	65	65
<i>Ayşe Kadın</i>	15	15	15
<i>Hacı Mahmûd</i>	75	75	75
<i>Hacı Ali Bey</i>	37	37	37
<i>Hacı Ali Efendi Hoca</i>	32	32	32
<i>Kurşunlu</i>	55	55	55
<i>Mercanlı</i>	5	5	5
<i>Sultan Alâeddin</i>	40	30	40

Ankara'nın Mihaliççik ve Haymana kazalarında mevcut medreseler ve bu medreselerdeki öğrenci sayıları şu şekildedir²⁶⁴:

²⁶³ S. N. M. U. 1316, s. 860-861; 1317, s. 954-955; 1318, s. 1062-1063.

²⁶⁴ S. N. M. U. 1316, s. 860-861; 1317, s. 954-955; 1318, s. 1062-1063.

Çizelge 4.6. Mihaliççık ve Haymana kazalarındaki mevcut medreseler ve öğrenci sayıları

Kaza	Medresenin Adı	1897-1898	1898-1899	1899-1900
<i>Mihaliççık</i>	<i>İhsâniye</i>	150	150	50
<i>Mihaliççık</i>	<i>Hâliidiye</i>	105	105	105
<i>Mihaliççık</i>	<i>Hayriye</i>	120	120	120
<i>Mihaliççık</i>	<i>Lütfiye</i>	160	160	160
<i>Mihaliççık</i>	<i>Şarkiye</i>	35	35	145
<i>Mihaliççık</i>	<i>Hamîdiye</i>	30	30	30
<i>Mihaliççık</i>	<i>Aziziye</i>	25	25	25
<i>Haymana</i>	<i>Saray Cami</i>	32	32	32

1897-1900 yılları arasında Çorum Sancak merkezindeki medreseler ve öğrenci sayıları şu şekildedir²⁶⁵:

Çizelge 4.7. 1897-1900 yılları arasında Çorum Sancak merkezindeki medreseler ve öğrenci sayıları

Medresenin Adı	1897-1898	1898-1899	1899-1900
<i>Cami-i Kebir</i>	25	25	25
<i>Süleyman Feyzi Paşa</i>	15	15	15
<i>Ölçek Oğlu</i>	30	30	30
<i>Muzaffer Bey</i>	13	13	13
<i>Kurt Oğlu</i>	35	35	35
<i>Hacı Osman Efendi</i>	30	30	30
<i>Abdülbaki Paşa</i>	25	25	35
<i>Hulusi Paşa</i>	25	25	35
<i>Hâf</i>	15	15	15
<i>Kırklar</i>	30	30	10

Ankara Vilayetine bağlı Çorum Sancağının Sungurlu Kazasında mevcut medreseler ve bu medreselerdeki öğrenci sayıları şu şekildedir²⁶⁶:

²⁶⁵ S. N. M. U. 1316, s. 860-863; 1317, s. 954-957; 1318, s. 1062-1065.

²⁶⁶ S. N. M. U. 1316, s. 862-863; 1317, s. 956-957; 1318, s. 1064-1065.

Çizelge 4.8. Sungurlu Kazasındaki mevcut medreseler ve öğrenci sayıları

Medresenin Adı	1897-1898	1898-1899	1899-1900
<i>Cami-i Kebir</i>	135	135	135
<i>Hilmi Efendi</i>	68	68	68
<i>Osman Efendi</i>	84	84	84
<i>Hacı Mustafa</i>	26	26	26
<i>Mantıkçı Zade</i>	68	68	68
Ahmed	8	8	8
Hasan	30	30	30
<i>Diğer Hasan</i>	40	40	40
<i>Ali</i>	25	25	25
<i>Cami-i Şerif</i>	39	39	39
<i>Halil Bey</i>	6	6	6

Ankara Vilayetine bağlı Çorum Sancağının İskilib Kazasında mevcut medreseler ve bu medreselerdeki öğrenci sayıları şu şekildedir²⁶⁷:

Çizelge 4.9. 1897-1900 yılları arasında İskilip kazasındaki mevcut medreseler ve öğrenci sayıları

Medresenin Adı	1897-1898	1898-1899	1899-1900
<i>Hacı Mustafa Efendi</i>	59	29	59
<i>Şeyh Habib Efendi</i>	67	67	67
<i>Serbest Ahmet Ağa</i>	27	22	22
<i>Hâce Bey</i>	25	65	65
<i>Terzi Bekir Efendi</i>	27	67	67
<i>Ebussuud Efendi</i>	30	30	30
<i>Nur-u Osmaniye</i>	52	52	52
<i>Hamîdiye</i>	27	27	27
<i>Hacı Ali Ağa</i>	43	43	43

Ankara Vilayetine bağlı Çorum Sancağının Osmancık Kazasında mevcut medreseler ve bu medreselerdeki öğrenci sayıları şu şekildedir²⁶⁸:

²⁶⁷ S. N. M. U. 1316, s. 862-863; 1317, s. 956-957; 1318, s. 1064-1065.

²⁶⁸ S. N. M. U. 1316, s. 862-863; 1317, s. 956-961; 1318, s. 1068-1069.

Çizelge 4.10. 1897-1900 yılları arasında Osmancık Kazasındaki mevcut medreseler ve öğrenci sayıları

<i>Medresenin Adı</i>	<i>1897-1898</i>	<i>1898-1899</i>	<i>1899-1900</i>
<i>İmaret</i>	<i>154</i>	<i>154</i>	<i>154</i>
<i>Makbul Ağa</i>	<i>30</i>	<i>30</i>	<i>30</i>
<i>Kadı Feruḫşad</i>	<i>50</i>	<i>50</i>	<i>50</i>
<i>Kızıl Hasan Zade</i>	<i>90</i>	<i>90</i>	<i>90</i>
<i>Kargı Kasabası</i>	<i>40</i>	<i>40</i>	<i>40</i>
<i>Diğer Kargı Kasabası</i>	<i>35</i>	<i>35</i>	<i>35</i>

Ankara Vilayetine bağlı Kırşehir Sancağı kaza merkezinde mevcut medreseler ve bu medreselerdeki öğrenci sayıları Şu Őekildedir²⁶⁹:

Çizelge 4.11. 1897-1900 yılları arasında Kırşehir Sancağı kaza merkezinde mevcut medreseler ve öğrenci sayıları

<i>Medresenin Adı</i>	<i>1897-1898</i>	<i>1898-1899</i>	<i>1899-1900</i>
<i>Hacı Osman Efendi</i>	<i>93</i>	<i>93</i>	<i>93</i>
<i>Hacı İbrahim Efendi</i>	<i>59</i>	<i>59</i>	<i>59</i>
<i>Hüseyin Ağa</i>	<i>6</i>	<i>6</i>	<i>6</i>
<i>Pehlivanzâde</i>	<i>49</i>	<i>49</i>	<i>49</i>

Ankara Vilayetine bağlı Yozgad Sancağı kaza merkezinde mevcut medreseler ve bu medreselerdeki öğrenci sayıları Şu Őekildedir²⁷⁰:

²⁶⁹ **S. N. M. U. 1316**, s. 864-865; **1317**,s. 960-963; **1318**, s.1068-1071.

²⁷⁰ Belirtilen medreseler 1316 Maârif Salnamesinde Yozgad Sancağına; 1317 ve 1318 Maârif Salnamelerinde ise Kırşehir Sancağına bağlı olarak gösterilmektedir. **S. N. M. U. 1316**, s. 864-865; **1317**,s. 962-963; **1318**, s.1070-1071.

Çizelge 4.12. 1897-1900 yılları arasında Yozgad Sancağı kaza merkezinde mevcut medreseler ve öğrenci sayıları

Medresenin Adı	1897-1898	1898-1899	1899-1900
<i>Demirli</i>	84	84	84
<i>Nazırzâde</i>	59	59	59
<i>Şevki</i>	110	110	110
<i>Şakiri</i>	60	60	60
<i>Nefesli Zade</i>	105	105	105
<i>Alaca oğlu</i>	100	100	100
<i>Başçavuş</i>	70	70	70
<i>Sağır Mustafa Ağa</i>	30	30	30
<i>Köse Yusufu</i>	150	150	150
<i>Osmanpaşa Tekkesi</i>	50	50	50
<i>Seyyidyâr</i>	80	80	80
<i>Paşa</i>	300	200	300
<i>Köhne</i>	100	100	100

Ankara Vilayetinin Yozgad Sancağına bağlı Boğazlıyan ve Maden kazalarında mevcut medreseler ve bu medreselerdeki öğrenci sayıları şu şekildedir²⁷¹:

Çizelge 4.13. 1897-1900 yılları arasında Boğazlıyan ve Maden kazalarındaki mevcut medreseler ve öğrenci sayıları

Kaza	Medresenin Adı	1897-1898	1898-1899	1899-1900
<i>Boğazlıyan</i>	<i>Katiliçe</i>	100	100	100
<i>Boğazlıyan</i>	<i>Cander</i>	200	200	200
<i>Boğazlıyan</i>	<i>Kozan</i>	125	125	125
<i>Boğazlıyan</i>	<i>Rumdiken</i>	75	-	-
<i>Maden</i>	<i>Hüseyin Efendi</i>	30	-	-
<i>Maden</i>	<i>Diğer Hüseyin Efendi</i>	122	-	-
<i>Maden</i>	<i>Kal'a</i>	100	-	-
<i>Maden</i>	<i>Hasbek</i>	110	-	-
<i>Maden</i>	<i>Çöteli</i>	50	-	-

²⁷¹ S. N. M. U. 1316, s. 864-865; 1317, s. 956-959; 1318, s.1070-1071.

Ankara Vilayetine bağlı sancaklar ve kazalarda yer alan medrese ve bu medreselerde eğitim alan toplam oğrenci sayıları şu şekilde idi: (Medr: Medrese Sayısı; Oğr: Oğrenci Sayısı)

Çizelge 4.14. Ankara Vilayetine bağlı sancaklar ve kazalarda yer alan medreseler ve bu medreselerde eğitim alan toplam oğrenci sayısı

Sancak	Kaza	1897-1898		1898-1899		1899-1900	
		Medr.	Oğr.	Medr.	Oğr.	Medr.	Oğr.
Ankara	Ankara	20	499	20	504	20	514
Ankara	Yabanabad	9	1135	9	1140	9	1149
Ankara	Nallıhan	3	200	3	200	3	200
Ankara	Bala	1	25	1	25	1	25
Ankara	Çubuk	1	140	1	140	1	140
Ankara	Ayaş	4	661	4	661	4	661
Ankara	Sivrihisar	12	556	12	516	12	556
Ankara	Beypazarı	9	380	9	379	9	389
Ankara	Mihaliççık	7	625	7	625	7	635
Ankara	Haymana	1	32	1	32	1	32
Ankara	Toplam	67	4253	67	4222	67	4301
Çorum	Çorum	10	243	10	243	10	243
Çorum	Sungurlu	11	529	11	529	11	529
Çorum	İskilib	9	357	9	402	9	402
Çorum	Osmancık	6	399	6	399	6	399
Çorum	Toplam	36	1528	36	1573	36	1573
Kırşehir	Kırşehir	4	207	17	1405	17	1505
Kırşehir	Toplam	4	207	17	1405	14	1505
Yozgat	Yozgat	13	1203	-	-	-	-
Yozgat	Boğazlayan	4	500	3	425	3	425
Yozgat	Maden	5	412	-	-	-	-
Yozgat	Toplam	22	2115	3	425	3	425
Genel Toplam		129	8103	123	7625	120	7804

Maârif Salnamelerinde 1897-1900 yılları arasında Kayseri'deki medreseler yer almamaktadır. Hicrî 1320 (1902) tarihli Ankara Vilayet Salnamesinde Kayseri'deki medreselerle ilgili bilgiler de buraya ilave edildiğinde Ankara Vilayetinde toplam 168 medresenin olduğu görölmektedir. Nitekim bu tarihte

Kayseri’de 39 medrese eğitime devam etmekte ve bu medreselerde yıllık 1.500’den fazla talebe eğitim alırken bu öğrencilerden senelik 30 civarında öğrenci icazet almaktaydı. Bu istatistik de dikkate alındığında 20. yüzyıl başlarında Ankara Vilayetinde medrese eğitimine devam eden 10.000’e yakın öğrencinin bulunduğu söylenilebilir²⁷².

4.2. Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi

Ankara Vilayetinin önemli geçim kaynaklarından olan tiftik keçisinin Ankara ve çevresinde görülmeye başlanması 13. yüzyıldan itibaren dir. Bu tarihten öncesine ait tiftik keçisinin varlığına dair herhangi bir belge ve tiftikten yapılmış kumaş parçası bulunmamaktadır. Söz konusu dönemden itibaren ise Ankara ve çevresinde tiftik keçisinin görülmesiyle ilgili iki görüş vardır. Bunlardan birincisi Türklerin 13. yüzyılda Orta Asya’dan Anadolu’ya olan göçleri esnasında beraberlerinde tiftik keçisini de getirdikleri yönündedir. Diğer görüş ise tiftik keçisinin “Cabra Aegagrus” adı verilen bir yaban keçisi türünün evcilleştirilmesi sonucu ortaya çıktığı ve Ankara İklimine uyum sağladığı şeklindedir²⁷³.

Tiftik keçisinin Ankara’daki varlığı konusunda ortaya atılan bu görüşlerden hangisinin doğru olduğu kesin olmamakla birlikte tiftik keçisinin Ankara’nın önemli simgelerinden biri olduğu ve yüzyıllar boyunca hem bölge halkının hem de devletin ekonomisinde önemli bir yer teşkil ettiği görülmektedir.

Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti yıllarında Tiftik keçisinden elde edilen sof başta payitaht olmak üzere Bursa, Halep, Şam gibi devletin önemli ticaret merkezlerine gönderilmesinin yanı sıra Venedik, Lehistan ve İngiltere’ye de ihraç edilmiştir. Nitekim 16. ve 17. yüzyıllarda dünya piyasalarında nam salan “Engürü Sofu” sayesinde tiftik keçisi dokumacılık sektörünün vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Bu ekonomik değerinden dolayı Amerika, Afrika, Kıbrıs, Taşoz adası, Bosna-Hersek gibi dünyanın birçok farklı coğrafyasında tiftik keçisi yetiştirilmeye çalışılmışsa da Amerika ve Afrika dışındaki yerlerden müspet bir sonuç

²⁷² S. V. A. 1320, s. 203.

²⁷³ Nurdan, S.,(2012). “Osmanlı’nın Son Döneminde Ankara Tiftik Keçisinin Yok Oluşuna Karşı Beypazarı’nda Yapılan Bazı Mücadeleler”, *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu – Bildiriler*, C. 2., s. 751.,

alınmamıştır. Ancak Amerika ve Afrika'daki tiftik keçilerinin kalitesinin korunması için belli zaman aralıklarında halis damızlıklarla ıslahı gerekiyordu²⁷⁴.

Osmanlı Devleti Amerika ve Afrika'da tiftik keçisinden elde edilen sofun kendi ekonomisine zarar vermesi üzerine tiftik keçisinin ihracatını yasaklamıştır. 1881 yılında konulan bu yasak, 1889'da ticaretin geliştirilmesi ve serbesti esasının temini anlayışı doğrultusunda çıkarılan 12 Mayıs 1889 tarihli bir iradeyle lağvedilmişse de yerli üreticinin tepkisi üzerine 2 Eylül 1899'da yeniden yasaklanmıştır. Osmanlı Devleti'nin yerli üreticisini ve ekonomisini korumak adına koymuş olduğu bu yasaklar tiftik keçisi ticaretiyle ilgilenen devletlerin özellikle de ümit Burnu'nda tiftik keçisi yetiştirmeye muvaffak olan İngiltere'nin buradaki üretiminin devam edebilmesi adına Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurmasına ve kaçak tiftik keçisi ticaretinin yaşanmasına neden olmuştur²⁷⁵.

Halkın ve yabancı devletlerin tiftik keçisinin yurt dışına sevkiyatı konusundaki farklı talep ve baskıları devletin bu konuda tutarlı bir duruş sergilemesine engel olmuş ve tiftik keçisinin yurt dışına sevkiyatı gerek yasal olmayan yollarla gerekse devletin istisnai suretteki özel izinleriyle devam etmiştir²⁷⁶.

Tiftik keçisinin yurt dışına sevkiyatının devam etmesi Osmanlı Devleti'nde tiftik yetiştiriciliğini ve sof üretimini durma noktasına getirmiştir. Bu bağlamda 1892 yılında Ankara'da tiftik keçisinin ıslah edilmesi, hastalıkların önüne geçilmesi ve piyasada yabancılarla rekabet edebilmesi için Numune Tarlası ve Çoban Mektebi'nin açılması kararlaştırılmıştır. Bu karar doğrultusunda vilayetin ileri gelenlerinin de iştirak ettiği bir merasimle 1894 yılında temel atma töreni

²⁷⁴ Nurdan, a.g.m., s.752.; Keskin, Ö., (2012). "XIX. yüzyılda Ankara Keçisinin Islahına Yönelik Tedbirler", Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu – Bildiriler-, C. 2., s. 740.

²⁷⁵ Tan, S., (2014). "XIX. Yüzyılda Anadolu'dan Güney Afrika'ya Tiftik Keçisinin Yasal ve Kaçak Sevkiyatı", *OTAM*, S.35 (Bahar), s.146-147.; **BOA. A. MKT. MHM. 727/ 6; BOA. DH. MKT. 504 / 30.**

²⁷⁶ Tan, a.g.m. , s.146-147.; Örneğin: 21 Temmuz 1896 tarihli padişah izniyle 1 erkek ve 2 dişi tiftik keçisinin Avusturya İmparatorunun sarayının bahçesindeki hayvanat bahçesine, Karahisar-ı Sahipten satın alınan 6 erkek ve 26 dişi Tiftik Keçisinin Bosna Hersek kıtasına gönderilmesi bahsi geçen özel izinlerdendir. **BOA. İ. HUS. 48 / 111**

gerçekleştirilen Numune Tarlası ve Çoban Mektebi, 1898'de Kalaba Köyü civarında eğitime açılmıştır²⁷⁷.

Mektebin açılışının hemen ardından yakın çevreden 10 öğrenci mektebe kaydedilmiştir. Ancak alelacele alınan ve çiftçi ailelerden gelmeyen bu talebelerden büyük bir kısmı vaad edilen aylık 50 kuruşun iki ay ödenmemesi, günlük dört saat tarlada çalıştırılmaları ve çobanlığa heveslerinin olmaması gibi nedenlerden dolayı mektebi terk etmişlerdir. Mektebin müdürü Manuk Efendi, bu durumun önüne geçmek için talebelerin sürü sahibi veya çiftçi ailelerin çocuklarından seçilmesini, mektebi bırakma ihtimallerine karşı da yapılacak masraflara mukabil hamillerinden senet alınmasını teklif etmişse de Ziraat Hey'et-i Fenniyesi cevabî yazısında mektebe başlangıçta talebe bulunamamasının doğal karşılanması gerektiğini belirterek senet alınması talebini reddetmiştir²⁷⁸. Daha sonra mektebe öğrenci bulunması adına bazı çalışmalarda bulunulmuşsa da öğrenci bulmaktaki zorluk ve halkın yeterince ilgi göstermemesi üzerine Numune Tarlası II. Meşrutiyetin ilanından sonra Ziraat Ameliyat Mektebine tahvil edilirken, ağıl kısmı ise tasfiye edilmiştir²⁷⁹. 1914-1918 yıllarındaki I. Dünya Savaşı'ndan dolayı mektepteki eğitim faaliyetleri de tamamen durmuştur. Kurtuluş Savaşı döneminde ise mektep binası Mustafa Kemal tarafından Temsil Heyeti'nin karargâhı olarak kullanılmıştır²⁸⁰.

4.3. Kütüphane ve Matbaalar

Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askeri bakımdan yeni varlık göstermeye başladığı kuruluş devrinde kültürel faaliyetler henüz dikkat çekici bir seviyeye ulaşmadığından bu dönem için kütüphanelerin varlığından söz edilememektedir²⁸¹.

Osmanlı Devleti'nde bilinen ilk kütüphane Yıldırım Bâyezid döneminde Eyne Subaşı Medresesinin üst katına yaptırılan kütüphane odasıdır. Yine aynı dönemde kütüphanesi olduğu bilinen ikinci medrese Bolu'daki Yıldırım Medresesidir. Yıldırım

²⁷⁷ BOA. A. MKT. MHM. 727 / 6.; BOA. Y. PRK. OMZ. 1 / 87.; BOA. Y. A. HUS. 327 / 40.

²⁷⁸ Keskin, Ö., (2015), "Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi", OTAM, S.28(Güz)., s.97.

²⁷⁹ BOA. DH. MKT. 993 / 62.

²⁸⁰ Keskin, "Ankara Numune Tarlası.....",s.95.

²⁸¹ Erünsal,İ., (1991)., *Türk Kütüphaneleri Tarihi II (Kuruluşundan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s. 3.

Bâyezidden sonra kütüphanelerin varlığına II. Murat döneminde rastlanılmaktadır. II. Murat döneminde Edirne de iki kütüphane var olup bunlardan ilki 1422 yılında Gazi Mihal Bey tarafından inşa ettiren camide kurulan bir cami kütüphanesidir. İkincisi ise 1435-1436 yıllarında Fazullah Paşa tarafından yaptırılan mescidde kurulmuştur²⁸².

Sultan II. Mehmet döneminde İstanbul'un fethiyle devlet bir İmparatorluğa dönüşmeye başlamış ve bu gelişim sadece siyasi ve askeri alanla sınırlı kalmayarak kültürel faaliyetleri de kapsamıştır. Nitekim fetihten kısa bir süre sonra Payitahttaki ilk kütüphane, II. Mehmet'in şahsi kitaplarının bulunduğu Yeni Saray'da açılmıştır. İstanbul'un imar edilerek zaman içerisinde bir Türk-İslam şehri halini almasında büyük payı olan vakıflar sayesinde kütüphanelerin sayısı da hızla artmıştır. Sultan II. Mehmed'den sonra gelen yükselme dönemi padişahları ve devrin ileri gelen devlet adamları ve âlimleri tarafından gerek İstanbul'da gerekse Anadolu ve Rumeli'de pek çok kütüphane yaptırılmıştır²⁸³.

16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devletinde görülmeye başlayan bozulmalar kütüphanelerdeki iç düzeni de önemli ölçüde etkilemiştir. Kütüphanelerde çalışanların görevlerini aksatarak kütüphane dışı işlere yönelmesi ve kütüphanelerin geliriyle birlikte başka kişi veya kurumlara devredilmesi kütüphanelerdeki bozulmanın en önemli sebeplerindendir²⁸⁴.

18. yüzyıla gelindiğinde devletin geçirmekte olduğu bir takım sosyo-kültürel gelişme ve değişimler kütüphanelere de yansımıştır. Devletin kütüphane kurumuna karşı yeni bir tutum almasında 18. yüzyıldan itibaren modern açılmaya başlanan modern eğitim kurumlarının kütüphanelerin eğitsel gücünden faydalanma isteği etkili olmuştur. Nitekim 18. yüzyılın sonlarına doğru zengin koleksiyonlu ve geniş sayılabilecek bir personel kadrosuna sahip müstakil kütüphanelerin hem sayı bakımından arttıkları hem de İstanbul yanında imparatorluğun diğer şehirlerine de yayıldığı görülmektedir²⁸⁵. 19. yüzyıla gelindiğinde ise bu zamana kadar Kütüphanelerin denetimi devlet ya da "âmmе

²⁸² a.g.e., s.7-9.

²⁸³ a.g.e., s.16, 30,33,38,47.

²⁸⁴ Soysal, Ö., (1999). *Türk Kütüphaneciliği*, C.I., Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s.25-26.

²⁸⁵ a.g.e., s. 29.; Erünsal, İ., (2008). *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 259.

velâyeti” adına kadılar tarafından gerçekleştirilken Sultan II. Mahmud döneminde kütüphanelerin kontrolü ve sayımı ile ilgili çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalar Evkaf-ı Hümâyun Nezâreti'nin kuruluşuyla daha da yoğunlaşmıştır. Tanzimat döneminde eğitim alanında yapılan yeni çalışmalar kütüphaneleri de etkilemiş, yeni kurulan eğitim müesseselerinin ihtiyaçlarını karşılamak adına koleksiyonları daha ziyade temel bilimler ve teknolojiyle ilgili yabancı dilde yazılmış eserlerden oluşan birçok okul kütüphanesi kurulmuştur. Ayrıca Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesinin neşri ile Ali Fethi Bey tarafından İstanbul'daki vakıf kütüphanelerinin toplu kataloğunun hazırlanması da bu dönemde kütüphanecilik adına yapılan önemli çalışmalar arasındadır²⁸⁶.

Eğitim alanında yapmış olduğu birçok yeniliğin yanı sıra II. Abdülhamid dönemi Türk kütüphanecilik tarihi açısından da son derece önemlidir. Bu dönemde bir taraftan vakıf kütüphanelerinin ıslahı, kataloglarının hazırlanması, düzenli hizmet vermelerinin sağlanması gibi konularda büyük bir çaba gösterilirken diğer taraftan da imparatorlukta kurulmaya başlanılan yüksekokullarda, hastane ve müze gibi kurumlarda genellikle koleksiyonları yabancı dilde eserlerden oluşan kütüphaneler kurulmuş ve Yıldız Sarayı'nda zengin bir koleksiyon oluşturulmuştur. Bunların yanı sıra Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde milli kütüphaneler kurulmuştur²⁸⁷.

²⁸⁶ a.g.e.,s.288,294-295.

²⁸⁷ a.g.e.,s.296-298.

4.3.1. Ankara Vilayeti Kütüphaneleri

Ankara Vilayetinde ve vilayete bağlı sancaklardaki kütüphaneler ile bu kütüphanelerde bulunan kitap miktarı şu şekildedir²⁸⁸:

Çizelge 4.15. Ankara Vilayetinde ve vilayete bağlı sancaklardaki kütüphaneler ile bu kütüphanelerde bulunan kitap miktarı

Sancak	Kaza	1897-1898		1898-1899		1899-1900	
		Kütüphanenin Adı	Kitap Adedi	Kütüphanenin Adı	Kitap Adedi	Kütüphanenin Adı	Kitap Adedi
Ankara	Ankara	Durdur Dede	300	Dudur Dede	300	Durdur Dede	300
	Ayaş	Bünyamin	175	Bünyamin	175	Bünyamin	175
	Sivrihisar		1036		1036		1036
	Toplam	3	1511	3	1511	3	1511
Kayseri	Kayseri	B.	934	B.	934	B.	934
	İncesu	B.	17	B.	17	B.	17
	Toplam	2	951	2	951	2	951
Yozgat	Yozgat	Timurlu	413	Timurlu	313	Timurlu	313
	Yozgat	Köse Yusufu	365	Köse Yusufu	365	Köse Yusufu	365
	Toplam	2	778	2	678	2	678
Çorum	Çorum	B.	580	B.	580	B.	850
	Çorum	B.	5955	B.	5955	B.	5955
	Çorum	B.	170	B.	170	B.	170
	İskilib	Hocazâde	55	Hocazâde	55	Hocazâde	55
	İskilib	Şeyh Hasib	86	Şeyh Hasib	86	Şeyh Hasib	89
	İskilib	Cami-i Kebir	67	Cami-i Kebir	67	Cami-i Kebir	67
	İskilib	-	-	Hacı Bey	77	Hacı Bey	27
	İskilib	Terzi BekirAğa	20	Terzi BekirAğa	20	Terzi BekirAğa	20
	Sungurlu	Cami-i Kebir	29	Cami-i Kebir	29	Cami-i Kebir	29
	Toplam	8	6962	9	7039	9	7262
Genel Toplam		15	10202	16	10179	16	10402

Bu kütüphanelerin dışında Maârif Nezâretince, Ankara Maârif müdürlüğüne yazılan 1899 tarihli bir belgede Kayseri de Matbah-ı Amire Emîni Halil Efendi adıyla bir kütüphanenin inşa edilmekte olduğu ve Kayseri Sancağında bulunan ilim erbabının çalışmalarının aksamaması adına bir an evvel inşasının tamamlanarak

²⁸⁸ S. N. M. U. 1316, s. 868-869; S. N. M. U. 1317, s. 964-967; S. N. M. U. 1318, s. 1072-1075;

açılması gerektiği belirtilmiştir²⁸⁹. Ayrıca 1904 yılına ait kayıtlardan Çorum Sancağında Fevzi Süleyman Efendi Kütüphanesi adında bir kütüphanenin daha olduğu ve bu kütüphane de eşine ender rastlanan el yazması Kur'an'ların olduğu anlaşılmaktadır²⁹⁰.

4.3.2. Ankara Vilayeti Matbaaları

1900 yılına gelindiğinde Ankara Vilayet merkezinde Ankara Vilayeti Matbaası bulunmaktaydı. Hükümet dairesi içerisinde r. 1288 (m. 1872) yılında kurulmuş olan bu matbaada Türkçe eserler basılmaktaydı²⁹¹.

Resmi Gazetenin baskısının da yapıldığı Vilayet Matbaası, 1891 yılına gelindiğinde şu isimler tarafından idare ediliyordu²⁹²:

Çizelge 4.16. Ankara Vilayet Matbaasının 1891 yılındaki yönetici ve idari kadrosu

Görev	Görevli
Nâzır ve Sermuharrir	Mektûbî Beyefendi
Müdür ve Muharrir	Zühdü Efendi
Muharrir	İsmail Efendi
Hesap Kâtibi	Servet Efendi
Sermürettib	Mehmed Efendi
İkinci Mürettib	İbrahim Edhem Efendi
Üçüncü Mürettib	Mehmed Rif'at Efendi
Refiki	Halim Efendi

20. yüzyılın başlarında Ankara Vilayetinde resmi olarak "Ankara" adlı Türkçe bir gazete çıkartılmaktaydı²⁹³.

²⁸⁹ BOA. ŞD. 1347 / 34.

²⁹⁰ Söylemez, M., (2007). "Ankara Vilayet Salnamelerine göre Osmanlı'nın son Döneminde Çorum", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.12., s.37.

²⁹¹ S. N. M. U. 1316, s. 870-871; S. N. M. U. 1317, s. 966-967; S. N. M. U. 1321, s. 349.

²⁹² Koç, a.g.e., s. 392.

²⁹³ S. N. M. U. 1316, s. 870-871; S. N. M. U. 1317, s. 966-967; S. N. M. U. 1321, s. 349. Ankara Vilayeti Matbaasının kuruluş tarihi, 1307 Ankara Vilayeti Salnamesinde 1287 olarak yani 1871 yılı gösterilmektedir. Koç, a.g.e.,s. 393.



5. SONUÇ

Sultan II. Abdülhamid dönemi, tüm ülkede eğitim ve öğretim seviyesinde ilerlemenin yaşandığı, yeni mektep ve mektepli öğrenci sayısının önceki dönemlere göre artışının hızlandığı yıllar olmuştur. Bu dönemde, ülke genelinde olduğu gibi, Ankara Vilayetinde de eğitim-öğretim faaliyetleri; modern eğitim kurumları, eski tarzda eğitime devam eden sıbyan mektepleri ve medreseler ile yabancı-gayrimüslimlere ait olan okullarda yürütülmüştür.

19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında Ankara Vilayetinde eğitim veren modern eğitim kurumları; ibtidâî, rüşdiye ve idâdî mektepleri ile mesleki eğitim veren Darülmualimin-i İbtidâî, Hamîdiye Sanayî Mektebi ile “Numune Tarlası ve Çoban Mektebi”dir.

Ankara Vilayetinde vilayet merkezi ve bağlı sancaklarda dâhil olmak üzere toplamda 5 adet idâdî mektebi mevcuttu. Vilayetteki idâdî mekteplerinin tümü, Sultan II. Abdülhamid tarafından açılmıştır. Bu mekteplerden Çorum Mekteb-i İdâdîsinin yapım masrafını ahali karşılarken diğer 4’ününki devletin Maârif Yardım Hissesi’nden karşılanmıştır. Sultan II. Abdülhamid tarafından Ankara Vilayetinde açılan idâdîler arasında açılış masrafı en yüksek olan; 592.813 kuruşla Ankara Kazasında açılan Ankara Mekteb-i İdâdîsidir.

Ankara Vilayeti dâhilindeki idâdîlerden en erken inşa edilen ve eğitim-öğretim faaliyetlerine başlayan da Ankara İdâdî Mektebidir. Diğer 4 idâdî mektebinin eğitim faaliyetlerine başlaması ise ancak 20. yüzyılın başlarına doğru gerçekleşmiştir. Yine vilayetteki idâdîlerden Kayseri Mekteb-i İdâdî sancakta bulunan bir rüşdiye mektebinin idâdî mektebine dönüştürülmesi sonucu kurulurken Ankara, Kırşehir, Yozgad ve Çorum’da bulunan diğer idâdîler için yeni binalar ihdas edilmiştir.

Ankara Mekteb-i İdâdîsi vilayette kurulan ve en erken eğitim-öğretime başlayan idâdî mektebi olmasının yanı sıra en kalabalık öğrenci sayısına da sahipti. Bu doğrultuda Ankara Mekteb-i İdâdîsinde eğitim alan öğrenciler, gececi-gündüzcü, ücretli-ücretsiz ve Müslim-gayrimüslim şeklinde tasnif edilirken vilayet

dâhilindeki diğer 4 mektepte öğrenciler klasik Osmanlı toplum düzeninin bir yansıması olarak sadece Müslim-gayrimüslim şeklinde sınıflandırılmıştır.

Ankara Mekteb-i İdâdisinde eğitim gören öğrencilerin büyük çoğunluğunun Ankara ve Ankara mülhakatında ikamet etmiş olduğu kuvvetle muhtemel olmakla birlikte farklı nedenlerle başka vilayetlerden gelen öğrenciler de mevcuttu. Ayrıca devletin başarılı ve yetenekli fakir aile çocuklarını ücretsiz okutma siyasetinden kaynaklı olarak Ankara İdâdî Mektebine öğrenci kayıtları da yapılmıştır.

Ankara Vilayetinde devletin açmış olduğu 5 idâdî mektebinin yanı sıra gayrimüslim ahaliye ait 13 adet idâdî mektebi daha bulunmaktaydı. Gayrimüslimlerin 20. yüzyılın başlarında, tıpkı diğer vilayetlerde olduğu gibi, Ankara Vilayetinde de müslüman ahaliden daha yoğun olarak idâdî eğitimine devam ettikleri görülmektedir. Nitekim 20. yüzyılın başlarında Ankara Vilayetinde devletin açmış olduğu 5 adet idâdî mektebinde takriben 600 öğrenci bulunurken vilayetteki 13 adet gayrimüslim idâdî mektebinde yaklaşık 3.000 öğrenci mevcuttu.

Ankara Vilayetinde eğitim veren bir diğer eğitim kurumu ise rüşdiye mektepleridir. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Ankara Vilayetinde Müslüman ahaliye ait 3'ü kız öğrencilere ait olmak üzere toplamda 20 adet rüşdiye mektebinin eğitim verdiği görülmektedir. Bu rüşdiyelerin 12 tanesi, eğitime büyük önem veren Sultan II. Abdülhamid döneminde açılmıştır. Ayrıca vilayette devlete ait rüşdiye mekteplerinin yanı sıra 5 adet Gayrimüslim rüşdiye mektebi de bulunmaktaydı. Bu mekteplerden 2'si erkek, 1'i kız öğrencilere eğitim verirken diğer 2 okul karma bir şekilde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür.

Ankara Vilayetinde bulunan 5 gayrimüslim rüşdiye mektebinde eğitim alan öğrenci sayısı önceleri 20 Müslüman rüşdiye mektebinde eğitim gören öğrenci sayısından fazla idi. Ele aldığımız zaman aralığında, 20 Müslüman rüşdiye mektebinde toplamda yaklaşık 900 öğrenci eğitim alırken 5 adet gayrimüslim rüşdiye mektebinde eğitim alan öğrenci sayısı 1000'i geçmekteydi. Bu durum vilayette yaşayan gayrimüslimlerin Müslümanlardan nüfus olarak çok daha az olmasına rağmen tıpkı idadi eğitiminde rüşdiye eğitime de daha yoğun katıldıklarını göstermektedir.

Ankara Vilayetinde Sultan II. Abdülhamid döneminde tesis edilmiş bazı yabancı okulların varlığı da söz konusuydu. Ele aldığımız dönemde vilayette 4'ü Amerikalılara, 3'ü Fransızlara ait olmak üzere toplamda 7 adet yabancı okul bulunmaktaydı. Ankara Vilayetindeki yabancı okul sayısının Osmanlı Devleti'nin diğer büyük vilayetlerine nazaran daha az olmasında; vilayetteki gayrimüslim nüfusun kalabalık olmaması, yabancı devletlerin Ankara Vilayeti coğrafyasına ilgilerinin diğer vilayetlerden daha az olması ve vilayette yaşayan gayrimüslimlerin ihtiyaçlarını karşılayacak oranda okula sahip olması etkili olmuştur.

Ankara Vilayetindeki Amerikan okullarının 2'si ibtidâî, 2'si ise idâdî mektebidir. Bu okullardan ibtidâî mektepleri karma, idâdî mektepleri ise kız ve erkek öğrenciler için ayrı ayrı eğitim vermişti. Vilayetteki Fransız okullarının bir tanesi yaklaşık 300 erkek öğrenciye ibtidâî ve rüşdiye eğitimini ortak verirken Fransızlara tarafından açılmış diğer 2 okulun eğitim kademesi ve öğrenci sayısı hakkında ise bilgi edinilememiştir. Ayrıca Ankara Vilayetinde eğitim faaliyetlerinde bulunan Fransızlara ait okullar, ruhsatlı iken Amerikan okullarından, idâdî mektepleri ruhsatlı, ibtidâî mektepleri ise ruhsatsız bir şekilde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. Vilayette, Amerikalılar tarafından açılan 4 okulda toplamda 270 öğrenci eğitim almaktaydı.

İlköğretim, tüm ülke genelinde olduğu gibi Ankara Vilayetinde de 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra açılan ve modern anlamda eğitim veren ibtidâî mektepleri ile geleneksel eğitimi devam ettiren sıbyan mekteplerinde verilmiştir. Vilayetteki ibtidâî mekteplerinin büyük kısmı II. Abdülhamid döneminde açılmış olup bu mekteplerin yapım masrafı, ahalinin yardım-bağışları veya Maârif Yardım Hissesi tarafından karşılanmıştır. Osmanlı Devleti'nin en eski eğitim kurumlarından biri olan sıbyan mekteplerinin ve bu mekteplerde eğitim gören öğrenci sayısı, tüm ülke genelinde olduğu gibi, Ankara Vilayetinde de ibtidâî mekteplerinden daha fazlaydı. Ancak Sultan II. Abdülhamid döneminde ibtidâî mekteplerinin açılmasına verilen önemle birlikte mekteplerin sayısı hızla artarak iki okulun mevcudu ve öğrenci miktarı arasındaki fark her geçen gün sıbyan mekteplerinin aleyhine olacak şekilde değişmiştir. Bu durum Ankara Vilayeti içinde geçerlidir. Nitekim 20. yüzyılın başlarında Ankara Vilayetinde yaklaşık 240 ibtidâî mektebinin olduğu görülmektedir. Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta salnamelerde bazı

ilköğretim seviyesindeki okullar sıbyan veya ibtidâî mektebi olduğu belirtilmeksizin sadece mektep şeklinde belirtilirken bazı mektepler içinse sıbyan ve ibtidâî tabiri birlikte kullanılmıştır. Bu durum göz önüne alındığında vilayetteki ibtidâî mektebi sayısının 240'dan daha da fazla olduğu söylenebilir. Ancak yine de bu rakam vilayetteki sıbyan mektepleri sayısından fazla değildir.

Ankara Vilayetinde devlete ait ibtidâî mekteplerinin yanı sıra gayrimüslimlerin açmış olduğu ibtidâî mektepleri de vardı. Ancak bunların sayısı müslümanlara ait olan ibtidâî mekteplerinden az olup 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Ankara Vilayetinde yaklaşık 14 gayrimüslim ibtidâî mektebi bulunmaktaydı.

Ankara Vilayetinde Sultan II. Abdülhamid döneminde açılmış bazı meslek okulları da vardı. Bu okullar şunlardır: Darümuallimin-i İbtidâî, Ankara Hamîdiye Sanâyi Mektebi ile "Numune Tarlası ve Çoban Mektebi". Bu okullardan Darümuallimin-i İbtidâî, vilayetteki ibtidâî mekteplerinin öğretmen ihtiyacını karşılamak için açılmıştır. İki yıllık eğitim veren ve ilki 1868 yılında İstanbul'da açılan Darümuallimin-i İbtidâî mektebinin 1875 yılından itibaren taşrada da şubeleri açılmaya başlanmıştır. Ankara Darümuallimin-i İbtidâî mektebinin hangi yıl eğitim-öğretim faaliyetlerine başladığı tam olarak belli olmamakla birlikte kayıtlardan 1886-1891 yılları arasında açıldığı anlaşılmaktadır. 1863 yılında Mithat Paşa tarafından Niş'te açılan ilk ıslahhaneden birkaç sene sonra Ankara vilayetinde de bir ıslahhane açılmıştır. Islahhane, 1876 yılında Ankara Sanâyi Mektebi 1900 yılında ise II. Abdülhamid'in cülusunun 25. yılında padişahın adına izafeten ülkedeki diğer Sanâyi mekteplerinde olduğu gibi adına Hamîdiye eklenerek Ankara Hamîdiye Sanâyi Mektebi adını almıştır. Sanâyi erbabı yetiştirmek için açılan bu mektep mali yetersizlikler nedeniyle beklenen etkiyi gösterememiştir. Ancak buna rağmen mektep ele aldığımız dönemde az sayıda öğrencisine ve kısıtlı imkânlarına rağmen eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür. "Numune Tarlası ve Çoban Mektebi" ise Ankara Vilayetine özgü olan ve bir dönem şehrin ekonomisinde önemli bir yere sahip olan Tiftik keçisinin ıslahı ve tiftik keçisinden elde edilen sof üretiminin yeniden artırılarak devlet ve vilayet ekonomisinde eski yerini tekrar kazanması için açılmış bir mesleki okuldur. Ancak gerek halkın bu okula olan ilgisinin azlığı gerekse materyal eksikliği bu mektebin

Ankara Vilayetinin eğitim sisteminde önemli bir yer teşkil etmesini engellemiştir. Bununla birlikte okulun ortaya çıkış gayesi ve devletin böyle bir okulun varlığına ihtiyaç duyması da son derece dikkat çekicidir.

Mekteplerin yanı sıra tüm ülke genelinde olduğu gibi medreseler de, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Ankara Vilayetinde eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür. Nitekim 1897-1902 yılları arasında Ankara Vilayeti dâhilinde yaklaşık olarak 168 medresenin varlığı görülmektedir. Bu tarihlerde Ankara Vilayetinde bulunan 168 medrese de 10.000'e yakın öğrencinin eğitim aldığı tespit edilmiştir. Sayısal olarak bakıldığında medreselerin ve bu medreselerde eğitim alan öğrenci sayısının diğer eğitim kurumlarından çok daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak medreselerin varlığının yüzlerce yıla dayandığını, modern anlamda açılan eğitim kurumlarının ise yaygınlık kazanmasının Sultan II. Abdülhamid döneminde gerçekleştiğini hesaba kattığımızda; 20 yıllık bir süre de Ankara Vilayetinde hem modern tarzda eğitim veren mekteplerin hem de bu okulların öğrenci sayısının azımsanamayacak miktarda olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde, eğitimin tüm ülke genelinde belli bir sistem dâhilinde yerine getirilmesi için yayınlanan 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesinde ele alınan konulardan biri de mekteplerin müfredatıdır. Nizâmnâmede mekteplerin kademesine ve türüne göre okutulacak dersler ayrı ayrı zikredilmiştir. Bu bağlamda 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Ankara Vilayetinde eğitim veren mekteplerin ders müfredatları 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesinde belirtilen esaslar doğrultusunda hazırlanmıştır. Ancak Nizâmnâmede belirtilen derslerin tümünün eğitiminin verilebilmesi, yetmişmiş öğretmen kadrosunun eksikliğinden dolayı mümkün olamamıştır.

Ankara Vilayetindeki İbtidâi mekteplerinde Rik'a, Hesap ve Coğrafya dersleri okutulurken rüşdiyelerde ise Hüsn-i Hat veya Rika derslerinin eğitimi verilmiştir. Bu durum devletin eğitimin ilk kademesinde hedeflediği eğitim programından uzaktır. Genel olarak Fransızca, Hendese, Usûl-i Defterî, Cebir, Malumat-ı Fenniye, Ulûm-ı Diniyye, Coğrafya, Resim, Hesap, Farsî, Lisan-ı Türkî, Tarih, Hüsn-i Hatt, Arabî, Malumat-ı Nafia, Ahlâk, Ulûm-ı Eşya, Hıfzıssıhha, Akaîd, Ziraat, Kitâbet, Müsellesât, Kozmografya, Kavâin, Mevâlîd, Kimya, Servet, Hikmet,

Edebiyat, İlm-i Kelâm gibi derslerin eğitiminin verildiği Ankara Vilayetindeki idâdî mekteplerinin müfredatının ibtidâî ve rüşdiye mekteplerine nazaran 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesinde belirtilen müfredattan daha az farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır.

Ankara Vilayetinde bulunan gayrimüslim ahaliye ve yabancı devletlere ait olan okulların müfredatları da tüm ülkedeki gibi 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesinde belirlenmiş ve devlet müfredatları konusunda bu okulları genel anlamda serbest bırakmıştır. Dolayısıyla gayrimüslim mektepleri bu tarihlerde kendi programlarını uygulamışlardır. Devletin bu konuda hassasiyet gösterdiği nokta ise daha çok bu mekteplerde Türkçe dersinin okutulması olmuştur.

Ankara Vilayetinde bulunan mekteplerin eğitici kadrosu genel olarak Mekteb-i Sultani, Darümuallimîn, Darümuallimîn-i Alîyye ve Darümuallimîn-i Rüşdiye ve Darümuallimin-i İbtidâî mezunlarından oluşmakla birlikte öğretmen eksikliğinden dolayı zaman zaman vilayetin ileri gelen devlet adamları da mektepler de öğretmen olarak görev almışlardır. Ayrıca Ankara Vilayetindeki mekteplerde görev alan öğretmenlerin sabit bir maaşı olmayıp maaşları kıdemlerine, girdikleri derse, ders saatine ve toplamda kaç adet derse girdiklerine göre değişiklik göstermiştir.

Vilayetteki okullardan idâdî, rüşdiye ve ibtidâî mekteplerinin ihtiyaçları / masrafları genel olarak devlet tarafından karşılanmış olmakla birlikte bazı durumlarda öğrencilerden ücret alındığı veyahut halkın destekte bulunduğu da olmuştur. Bununla birlikte klasik eğitim kurumları olan sıbyan mektepleri ve medreseler devletin desteğinden uzak bir şekilde vakıf gelirleriyle idare edilmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin diğer vilayetlerinde olduğu gibi, Ankara Vilayetinde de, gayrimüslim mekteplerinin masrafları ilgili cemaatler ile bu cemaatlerin önde gelen zenginleri tarafından karşılanmıştır. Ayrıca bu okulların tertip ettiği tiyatro ve piyango gibi etkinliklerden elde edilen gelirler de masrafların karşılanması için kullanılmıştır. Yabancılara ait okulların ihtiyaçları ise okulun banisi tarafından karşılanmıştır.

Islahat Fermanı'nın azınlıklara vermiş olduğu hakka binaen Ankara Vilayetindeki mekteplerde gayrimüslim öğrenciler müslüman öğrencilerle birlikte eğitim alabilmişlerdir. Ancak yine Islahat Fermanı'yla azınlıklara kendi okullarını açma hakkının da verilmesiyle ülke genelinde olduğu gibi Ankara Vilayetinde yaşayan gayrimüslim tebaa da kendi okullarını açarak çocuklarını bu okullarda okutmayı tercih etmişlerdir. Nitekim hem vilayetteki gayrimüslimlere ait okul sayısının hem de devlete ait mekteplerdeki gayrimüslim öğrencinin azlığı bunun göstergesidir. Ankara Vilayetindeki gayrimüslim okullarının dağılımı vilayetteki gayrimüslim ahalinin nüfus yoğunluğuyla doğru orantılı olup Ankara kazasında 4 (2'si Ermeni, 2'si Rum cemaatine ait), Kayseri Sancağında 15 (10'u Ermeni, 4'ü Protestan, 1'i Katolik cemaatine ait) ve Yozgad sancağında 2 (1'i Ermeni 1'i Rum cemaatine ait) gayrimüslim mektebine rastlanırken Çorum ve Kırşehir sancaklarında gayrimüslim mektebine rastlanılmamıştır. Bu durumun Çorum ve Kırşehir Sancaklarında yaşayan gayrimüslim ahalinin azlığından da kaynaklanmıştır.

Osmanlı Devleti, 19. yüzyıl boyunca eğitim sisteminin modernleşmesi adına bir dizi ıslahat hareketine girişmiştir. Bu ıslahat hareketi içerisinde Sultan II. Abdülhamid döneminde yapılan çalışmalar ise Osmanlı eğitiminin gelişimi adına son derece önemlidir. Sultan II. Abdülhamid eğitime büyük önem vermiş ve bu önem doğrultusunda eğitim sisteminin modernleşmesi, okullaşmanın ve eğitilmiş insan sayısının artması adına önemli çalışmalarda bulunmuştur. Bu çalışmaların etkisini, Ankara Vilayetinde de görmek mümkündür. Ele aldığımız dönemde, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında, Ankara Vilayetindeki okullaşmanın, okul çeşitlerinin ve vilayette eğitim alan kişi sayısının her geçen gün artması bunun göstergesidir. Şüphesiz bu dönemde gerek Ankara Vilayetinde gerekse tüm ülke genelinde eğitim adına her şey kusursuz değildi. Ancak Sultan II. Abdülhamid döneminde eğitimle ilgili yapılan, yapılmayan veyahut yapılamayan çalışmaları değerlendirirken devletin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik durum göz ardı edilmemelidir.



KAYNAKLAR

- Akşin, S. (1992). *Türkiye Tarihi 3 (Osmanlı Devleti 1600-1903)*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akşin, S. (1997). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Akyüz, Y. (2011). *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000- M.S. 2011)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Armaoğlu, F. (2006). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Arslan, Sağıroğlu, A. (2014). "Kayserinin İlk Modern Eğitim Yapısı: Kayseri Lisesi". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.36, ss.1-33.
- Aydın, M. (2012). "Ankara Mekteb-i İdâdîsi". *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu – Bildiriler*, C. 2, Ankara: Master Basın Yayın, ss.801-846.
- Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO.) 2384/178759, 872/65358, 1647/123452, 1733/129915,
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (2014). *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, İstanbul: Bion Matbaacılık.
- Berkes, N. (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Bilim, C. Y. (1984). *Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma (1839-1876)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Binbaşıoğlu, C. (2009). *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cevzilliler, E. (2014). "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletindeki İngiliz Okulları Üzerine Bir İnceleme". *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.12, ss.119-155.
- Dâhiliye (DH): 1332/1313. ,
- Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi (DH. MKT.) 925/86, 993/62.
- Demir, Ş. (2015). "XIX. Yüzyıl Osmanlı Eğitiminde Yaşanan Değişim". *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.13, ss. 435-447.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2005). *Ekonomik ve sosyal göstergeler (1950-2004)*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, ss.312-314.
- Er, H. (1999). *Osmanlı Devleti'nde Çağdaşlaşma ve Eğitim*. İstanbul: Rağbet Yayınları.

- ER, H. (2003). "Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Çağdaşlaşma Çabaları", *Maârif Bilimsel Birikim*, S.1. ss.211-215.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye Maârif Tarihi. C.1-2*. İstanbul: Eser Matbaası.
- Erünsal, İ. (1991). *Türk Kütüphaneleri Tarihi II (Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Erünsal, İ. (2008). *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gül, A. (1997). *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l Hadîslerin Yeri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Güven, İ. (2014). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Haydaroğlu, İ. (2012). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar". *Türkler*, C.14, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.181-188.
- Hayta, N., Ünal, U. (2014). *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Husûsî (HUS): 48/111.,
- İhsanoğlu, E., Aydüz, S. (1992). "Yenileşme Döneminde Osmanlı Bilim ve Eğitimi", *Türkler*, C.14., Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss.881-896.
- İlhan, T., İlkin, S. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karal, E. Z. (2003). *Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1861-1876)*, C.7., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kazıcı, Z. (2004). *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, İstanbul: Bilge Yayınları.
- Keskin, Ö. (2010). "Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi", *OTAM*, S.28/ Güz, ss.87-106.
- Keskin, Ö. (2012). "XIX. Yüzyılda Ankara Keçisinin Islahına Yönelik Tedbirler", *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, C. 2., Ankara: Master Basım Yayın, ss.737-748.
- Kırpık, G., Ünal, U. vd., (2014). *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Otorite Yayınları.
- Koç, B. (2014). *Osmanlı Kent Yıllıklarında Ankara*, Ankara: Ankara Sanâyi Odası Yayını.
- Koçer, H. A. (1992). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Lewis, B. (2009). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Maârif (MF.): 13/1325.

Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemî (MF. MKT.) 117/5, 259/14, 592/50, 219/52, 506/18, 759/22, 462/32, 783/21, 1040/2, 1043/32, 1009/72, 1083/57, 1103/88, 406/16, 161/67, 171/37, 298/54, 298/68, 301/54, 304/38, 426/64, 810/58, 829/36, 841/46, 985/68, 989/41, 186/78, 184/103. 276/35, 604/15, 500/41, 149/107, 662/30, 752/69, 456/34, 572/17, 207/26, 762/49, 965/12, 426/51, 414/1, 472/56, 475/42, 475/22, 469/34, 338/46, 485/5, 480/52, 489/1, 571/38, 765/26, 1081/61, 207/26, 463/8, 941/1, 424/52, 149/5, 288/67, 183/77, 276/18, 329/28, 316/31, 365/15, 882/20, 92/67, 648/3, 868/29, 624/11, 486/37, 280/25, 428/38, 331/4, 418/45, 1076/44, 1064/84, 714/51, 535/25, 998/64, 406/16, 485/31, 604/15, 253/21, 673/64, 723/42, 388/28, 389/18, 470/17, 114/93, 244/18, 196/102, 194/72, 1166/9, 2419/23, 260/6, 468/50.

Mccarthy, J. (2008). *Osmanlı'ya Veda*, İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Mektûbî (MKT): 504/30

Mutlu, Ş. (2005). *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.

Nurdan, S. (2012) "Osmanlı'nın Son Döneminde Ankara Tiftik Keçisinin Yok Oluşuna Karşı Beypazarı'nda Yapılan Bazı Mücadeleler", *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, C. 2., Ankara: Master Basım Yayın, ss.749-759.

Okumuş, E., Cihan, A., Avcı, M. (2006). *Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hukuk ve Modernleşme*. İstanbul: Özgü Yayınları.

Pakalın, Mehmet Zeki. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II-III*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

S. D. A. O. 1307 (1890), Def'a 45, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 900.

S. D. A. O. 1308 (1891), Def'a 46, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 892.

S. D. A. O. 1309 (1892), Def'a 47, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 922.

S. D. A. O. 1310 (1892), Def'a 48, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 944.

S. D. A. O. 1311 (1893), Def'a 49, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 976.

S. D. A. O. 1312 (1894), Def'a 50, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 991.

S. D. A. O. 1313 (1895), Def'a 51, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 1044.

S. D. A. O. 1314 (1896), Def'a 52, Sicil-i Ahval Daire-i Umûmiyyesi, ss. 1- 1042.

S. D. A. O. 1315 (1897), Def'a 53, İstanbul Ahmed İhsan Matbaası, ss. 1 - 658.

- S. D. A. O. 1316 (1898), Def'a 54, İstanbul Mahmud Bey Matbaası, ss. 1 - 788.
- S. D. A. O. 1317 (1899), Def'a 55, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 771.
- S. D. A. O. 1318 (1900), Def'a 56, İstanbul Mahmud Bey Matbaası, ss. 1 - 800.
- S. D. A. O. 1319 (1901), Def'a 57, İstanbul Tahir Bey Matbaası, ss. 1 - 872.
- S. D. A. O. 1320 (1902), Def'a 58, İstanbul Darü't-tıbaat'ül Âmire, ss. 1 - 884.
- S. D. A. O. 1321 (1903), Def'a 59, İstanbul Ahmed İhsan Matbaası, ss. 1 - 956.
- S. D. A. O. 1322 (1904), Def'a 60, İstanbul Ahmed İhsan Matbaası, ss. 1- 967.
- S. D. A. O. 1323 (1905), Def'a 61, İstanbul Ahmed İhsan Matbaası, ss. 1 - 1041.
- S. D. A. O. 1324 (1906), Def'a 62, ----- , ss. 1 - 1108.
- S. D. A. O. 1325 (1907), Def'a 63, İstanbul Ahmed İhsan Matbaası, ss. 1 - 1104.
- S. D. A. O. 1326 (1908), Def'a 64, İstanbul Ahmed İhsan Matbaası, ss. 1 - 1103.
- S. D. A. O. 1326 (1910), Def'a 65, Selanik Matbaası, ss. 1- 888.
- S. N. M. U. 1316 (1898), Def'a 1, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 1257.
- S. N. M. U. 1317 (1899), Def'a 2, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 1496.
- S. N. M. U. 1318 (1900), Def'a 3, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 1677.
- S. N. M. U. 1319 (1901), Def'a 4, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 985.
- S. N. M. U. 1321 (1903), Def'a 6, İstanbul Matbaa-i Âmire, ss. 1 - 740.
- S. V. A. 1307 (1890), Def'a 11, Ankara Vilayet Matbaası, ss. 1 - 322.
- S. V. A. 1311 (1894), Def'a 12, Ankara Vilayet Matbaası, ss. 1 - 359.
- S. V. A. 1318 (1900), Def'a 13, Ankara Vilayet Matbaası, ss. 1 - 293.
- S. V. A. 1320 (1903), Def'a 14, Ankara Vilayet Matbaası, ss. 1 - 369.
- S. V. A. 1325 (1907), Def'a 15, Ankara Vilayet Matbaası, ss. 1 - 352.

Sadaret Mektûbî Kalemi (A. MKT. MHM.) 727/6.

Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Sezen, T. (2006). *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

- Shaw, S. (2008). *Eski ve Yeni Arasında Sultan 3. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Somel, S. A. (2010). *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Soysal, Ö. (1999). *Türk Kütüphaneciliği*, C.I., Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şanal, M. (2011). "Musa Kâzım Bey'in (1858–1919) Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Görüşleri", *Akademik Bakış Dergisi*, S.26. ss.1-13.
- Şimşek, M. (2016). "Ankara Sancağında Yaşayan Gayrimüslimlerin Eğitim-Öğretim Faaliyetleri (19. Yüzyılın sonları ve 20.yüzyılın başlarında)", *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.15, ss.361-385.
- Şişman, A. (2012). "Misyonerlik ve Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kurulan Yabancı Sosyal ve Kültürel Müesseseler". *Türkler*, C.14, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.173-180.
- Şûrâ-yı Devlet Evrâkı (ŞD.) 217/4, 1347/34.
- Tan, S. (2014). "XIX. Yüzyılda Anadolu'dan Güney Afrika'ya Tiftik Keçisinin Yasal ve Kaçak Sevkiyatı", *OTAM*, S.35 / Bahar, ss.137-152.
- Taşdemirci, E. (2001). "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı okullar", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.1, ss.13-30.
- Unat, F. R. (1964). *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişimine Tarihi Bir Bakış*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ünal, U. (2003). "İdari ve Sosyal Alanlarda Nizamı Cedid Çabaları", *OTAM*, S.14., ss. 273-289.
- Ünal, U. (2008). *Meclis-i Kebir-i Maârif (1869-1922)*. Ankara: AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ünal, U. (2015). *II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897-1907)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ünal, U., Birbudak, T. S. (2013). *İstanbul DâruMuallimâni (1848-1924)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Vahapoğlu, H. (1990). *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları (Yönetimleri Açısından)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Yıldız Sarayı Evrâkı (Y.) PRK. OMZ. 1/87., PRK. UM. 51/66., MTV. 201/91.,
A.HUS. 327/40.

Zücher, E. J. (2009). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

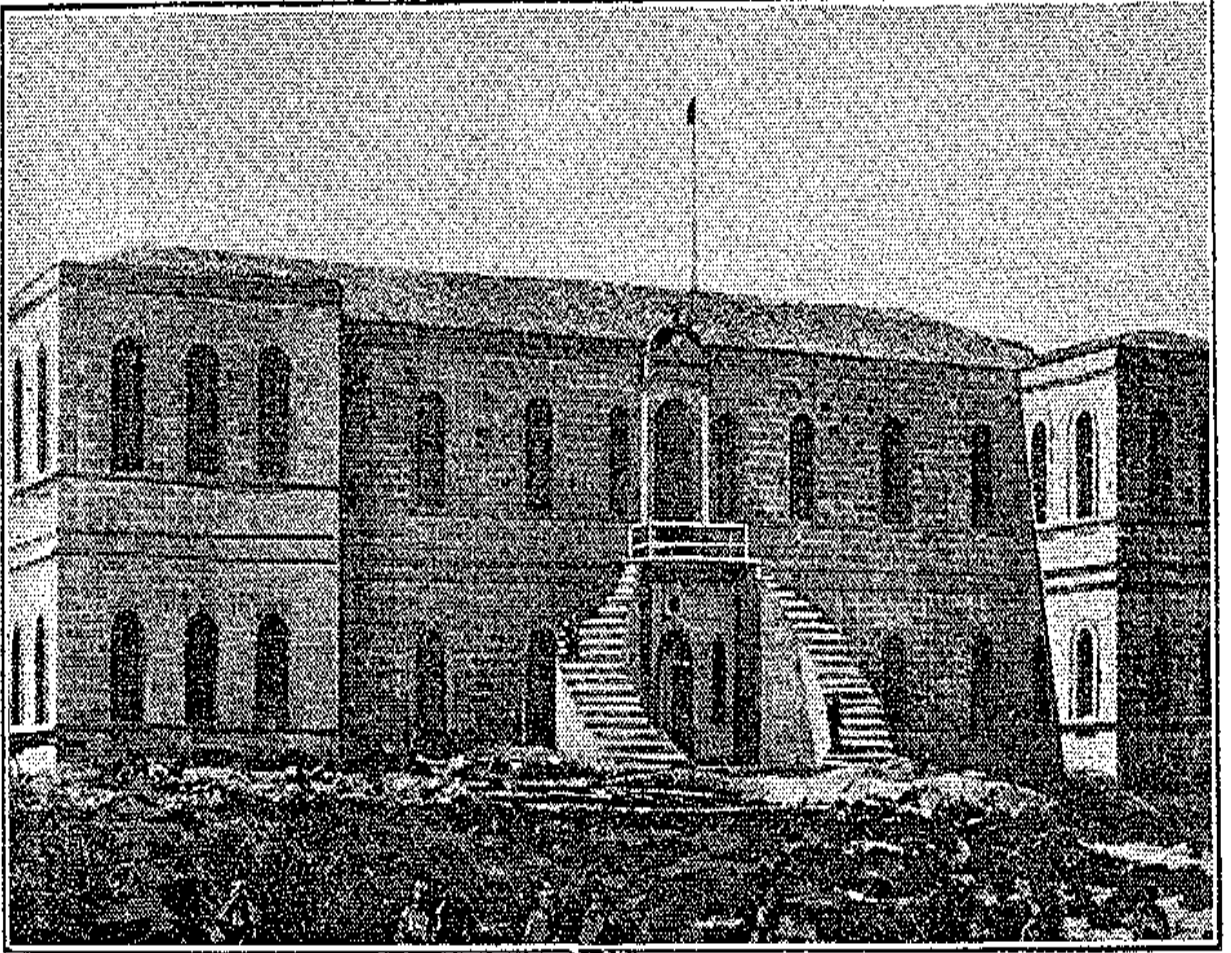




EKLER

Ek-1. Fotoğraflar

Ek-1.1. Ankara Mekteb-i İdâdîsi



Ankara İdâdî Mektebi – Ankara Vilâyeti Salnâmesi 1325 (1907), s. 72.

Ek-1.2. Çorum Sancağı Hamîdî İbtidâî ve Rüşdiye Mektepleri



Çorum Sancağı'na bağlı Sungurlu Kazasında eğitim verecek olan Hamîdî İbtidâî ve Rüşdiye Mekteplerinin açılışı (1902)²⁹⁴.

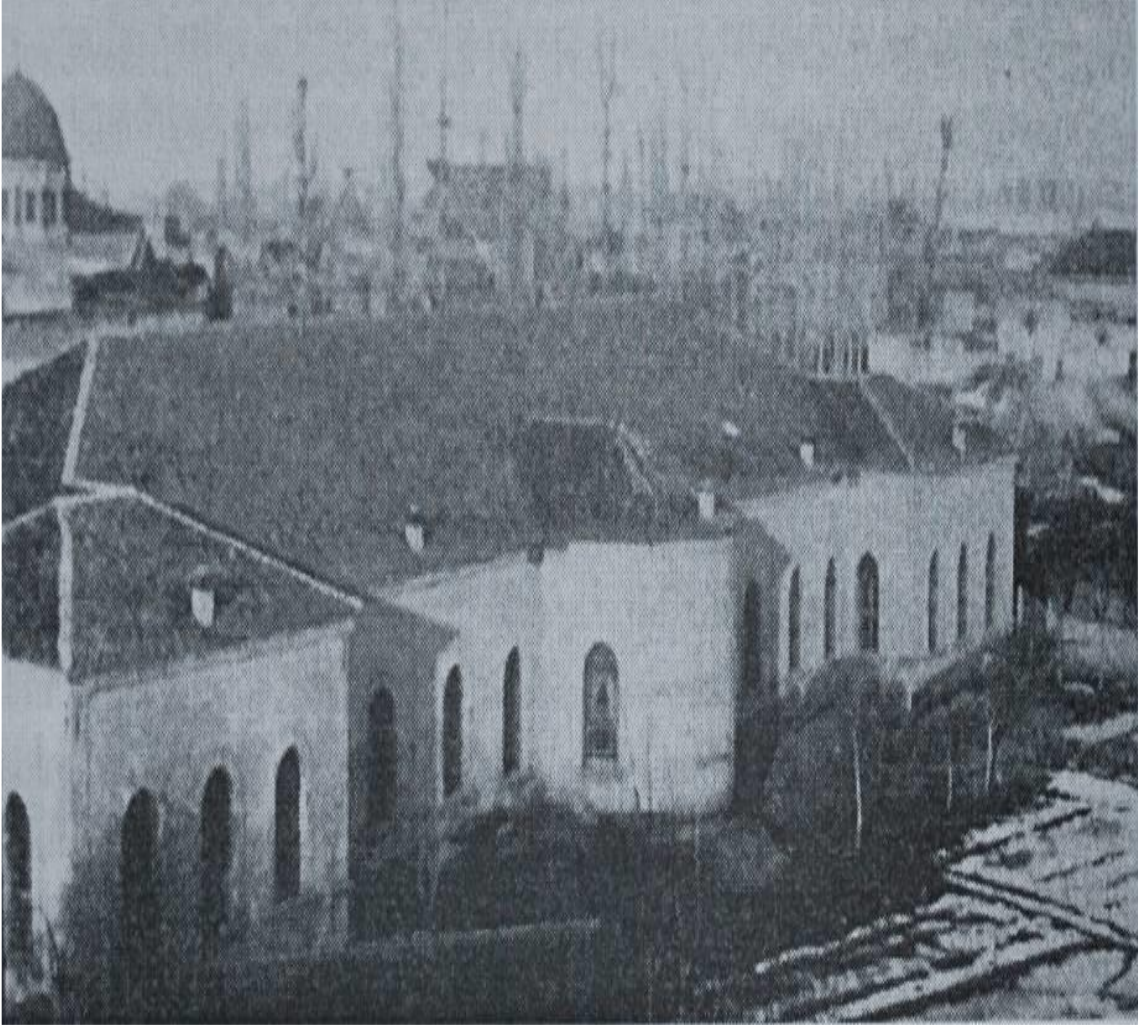
²⁹⁴ BOA. MF. MKT. 673 / 64.

Ek-1.3. Çorum Sancağı Hamîdî Kız Mektebi



Çorum Sancağı dâhilindeki Sungurlu Kazasında inşâ edilen Hamîdî Kız Mektebinin Padişâhın cülûsu münasebetiyle dualarla açılışı (1902)²⁹⁵.

Ek-1.4. Kayseri Sancağı Kayseri Mekteb-i İdâdîsi



1905 yılında yapımı tamamlanarak eğitim-öğretim faaliyetlerine başlayan Kayseri Mekteb-i İdâdîsi²⁹⁶

²⁹⁶ Sağıroğlu, Arslan,A., (2014). "Kayserinin İlk Modern Eğitim Yapısı: Kayseri Lisesi", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.36, s.24.

Ek-2.2.

Huzûr-ı Sâmi-i Hazret-i Veliyyü'n-Ni'amî'ye**(Mühür)**Çorum Meclis-i
İdâre-i Livâ

Beldemiz olan Çorum ahâlîsi hakkında şimdiye kadar erzân buyurdıkları 'inâyât-ı 'ulviyye-i vatan-perverâne, eltâf-ı celîle-i hidîvâneleri değerleri itibariyle tavsîf ve ta'dâd edilmeyecek derecede mebrûr ve mebzûl ve dem-be-dem lutf ve ihsân veliyyü'n-ni'amânelerine karşı küçük, büyük bi'l-cümle ahâlî tarafından mehâmid-i seniyye-i hazret-i cihân-dâverî de'avât-ı hayriyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhîye terdîfen ezkâr-ı şükrân-güzârını ni'amîleri tekrar edilmekte olduğu gibi devâm-ı 'ömr u 'âfiyyet ve efzâyîş-i iclâl u devlet-i efhamîleri herbâr-ı lutf-i kibriyâdan mes'ûl olmakda iken eltâf-ı 'aliyye-i mekârim-penâhîlerine ilelebed hâtır-ı nişân olacak derecede bir zamîme-i güzîn olarak tesîs ve küşâdına delâlet-i 'ulyâyı me'âlî-perverâneleri râyegân buyurulan mekteb-i i'dâdîden dolayı efde-i umûmiyye ihtisâsât-ı minnet-dârâne ile lebrîz olmuş ve hakk-ı sâmi-i ni'amîlerinde kemâl-i şevk ve ihlâs ile duâlar edilmiş olduğu gibi yine teveccühât-ı cihân-derecât düstûruyla cümle-i fâhiresindenolarak müceddeden vücuda getirilen inâs ve bir bâb ibtidâî mekteblerinin ve ashâb-ı kirâm-ı hazret-i Nebevîden Sahîb bin Sinan Rumî radiye 'anh'ül-bârî hazretlerinin türbe-i mukaddesesi yanında inşâ edilen zâviye odalarının mekteb-i i'dâdî ile beraber resm-i küşâdları yirmi beşinci sene-i devriye-i mukaddesesine vusulünü görmekle karîn'ül-'ayn mes'ûdiyyet olduğumuz cülûs-ı hümâyûn-ı müsa'adet-i makrûn-ı hazret-i Zillullâhî'ye şeref-mütesâdif rûz-ı firûzda emsaline fâik bir surette icrâ kılınmış ve bunlardan dolayı bi'l-'umûm ahâlî evvelen nâm-ı me'âlî ittisâm-ı hazret-i cihân-dârîye, sâniyyen zât-ı sâmi-i ni'amîlerine kemâliyle mütehassis şükrân ve minnet bulunmuş olduğundan 'arz-ı mehâmid ve teşekkürâta mücâseret kılınmıştır. Ol-bâbda ve her hâlde emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir. Fî 10 Cemâziyelevvel sene 318 ve fî 22 Ağustos sene 316.

Çorum Sancağı Mutasarrıfı (Mühür) Âsaf

Ed-dâî Nâib (Mühür) Mehmed

Ed-dâî Müftü (Mühür) Seyyid Ali Tâhir

Muhâsebeci Vekîli (Mühür) Ömer Lütfî

Tahrîrât Müdürü (Mühür) Seyyid Halil Zühdü

A'zâ (Mühür) Seyyid Mahmûd Zarîf

A'zâ (Mühür) Seyyid Hüseyin Es'ad

A'zâ (Mühür) Seyyid Mahmûd İsmail

A'zâ (mühür) Seyyid Abdülbâkî



Ek-2.3.

Tuğra																										
Telgrâfnâme																										
Muhâberât-ı Telgrâfîden Dolayı Devlet Hiçbir Gûne Mes'ûliyyet Kabûl Eylemez.																										
Vusûl Numrosu		Mahallî Merkezine Teslimi	Dakî	Saat	veya üz	Alaturka	Sırf-ı Mektûb	Tarihi	Kânûn-ı Sâni 320	Gurûb	Kelimeler	Numro	Mutavassıt Olan	Mürsili İleyhi Olan Mahal	Geldiği Mahal											
İmzalar																										
Me'mûr-ı Sevk-i Mekâtib Tarih sene 1320	İsmail (imza)																									
Vasıtasıyla		Mutavassıt Merkeze İrsâli																								
Me'mûr-ı Nöbet	Ruhi (imza)	Bed-'i Muhâbere																								
Keşide Eden Me'mûr		Hitâm-ı Muhâbere					Resmî																			
Ahz Eden Me'mûr		Sâhibine İrsâli	10	4							40	22305		Dersâdet	Ankara											

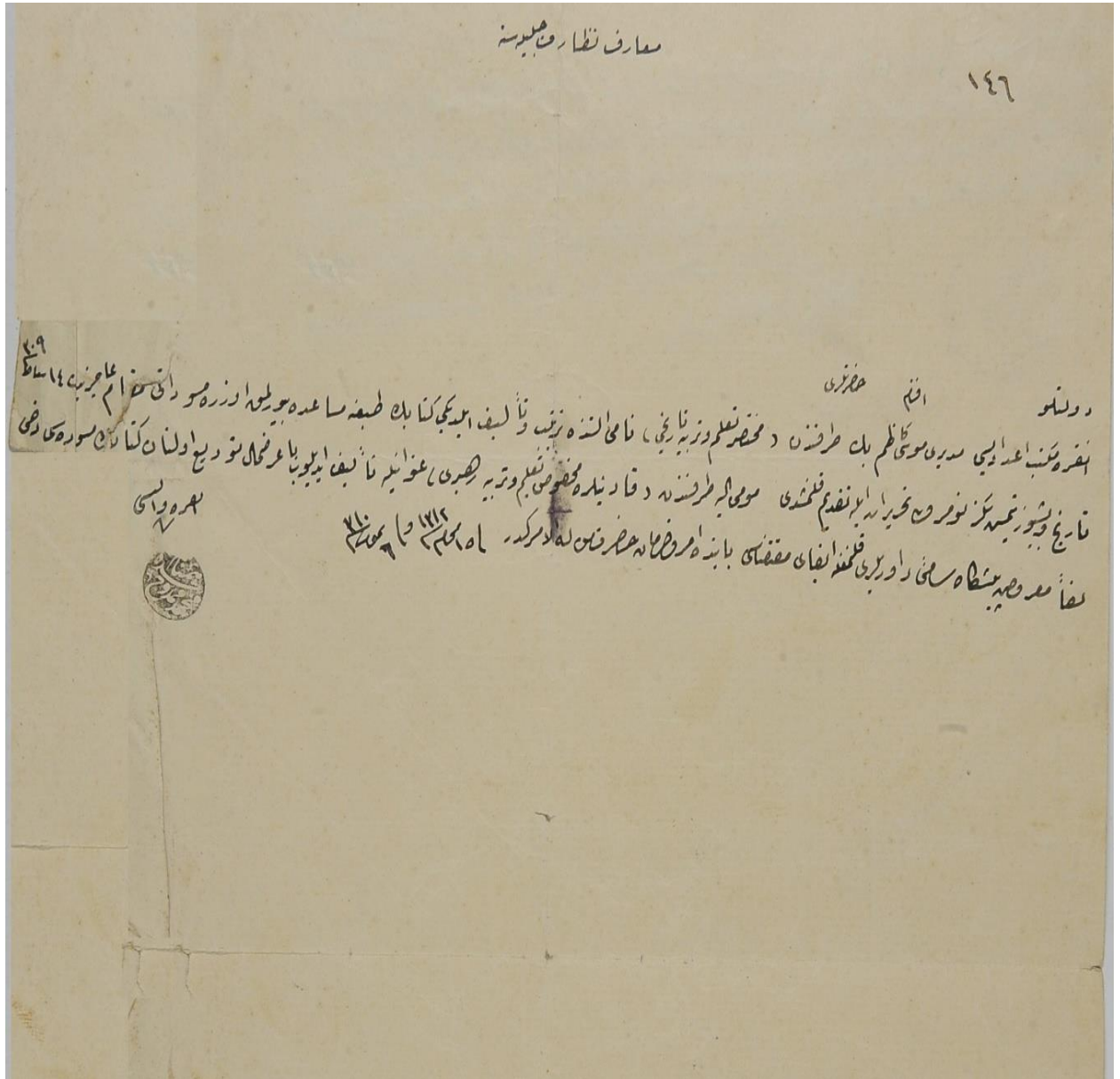
Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne

Sâye-i ma'ârif-vâye-i hazret-i padişâhîde Kayseri Mekteb-i İdâdisinin inşââtı bu kerre hitâm bularak bu vesile ile de tezâyüd-i 'ömr u şevket hazret-i hilâfet-penâhînin yâd ve tekrârıyla memûrîn-i mülkiyye ve umerâ ve zâbitân-ı 'askeriyye ve 'ulemâ ve mütehayyizân-ı mahalliyye hâzır olduğu halde tahminen resmî küşâdı icrâ ve tevzî-i mükâfâtı îfâ kılındığı iş'âr-ı mahalliyye üzerine ma'rûzdur fermân. Fi 3 Kânûn-ı Sâni sene 320.

Ankara Valisi Cevâd

*Sûretinin leffiyile bâ-
tezkire takdim ve
matbû'âta, fi 6 Kânûn-
ı Sâni sene 320.*

Ek-2.5. Ankara Mekteb-i İdâdîsi Müdürü Musa Kazım Bey'in yazdığı "Kadınlara Mahsus Talim ve Terbiye Rehberi" adlı kitabın basımına ruhsat verilmesi³⁰¹.



³⁰¹ BOA. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemî, Dosya244, Gömlek 18.

Ek-2.5.

Maârif Nezâret-i Celîlesi'ne

Devletlü Efendim Hazretleri

Ankara Mekteb-i İdâdîsi müdürü Musa Kâzım Bey tarafından “Muhtasar Ta’lîm ve Terbiyye Tarihi” nâmı altında tertîb ve te’lîf eylediği kitabın tab’ına müsâade buyrulmak üzere müsevvedatı makâm-ı acizîden 14 Şubat 309 tarih ve 578 numrolu tahrîrât ile takdîm kılınmıştı. Mûmâileyh tarafından “Kadınlara Mahsus Ta’lîm ve Terbiyye Rehberi” unvanıyla te’lîf edilip bâ-arzuhâl tevdi’ olunan kitabın müsveddesi dahî leffen ma’rûz-ı pış-gâh-ı sâmi-i dâverîleri kılınmağla ifâ-yı muktezâsı bâbında emr u fermân hazret-i men-leh’ül-emrindir. Fî 15 Muharrem sene 1312 ve fî 6 Temmuz sene 310.

Ankara Valisi

Mehmed Memdûh

Ek-2.6.

Maârif-i Umûmiye Nezâret-i Celîlesi Tahrîrât Kalemî Mûsveddatına Mahsus Varakadır.							
Tebyîz ve Mukâbele Tarihleri	Müdür	Mümeyyiz	Kalemce Kayıt Numrosu	Evrakça Kayıt Numrosu	Müsevidi	Vürûd ve Tevsîdi Tarihleri	Nev'-i Evrak
Fi 13 Kanûn-ı Sânî Sene 326							

Husûsî 734**Umûmî 10114****Ankara Maârif Müdüriyeti'ne**

Ankara İ'dâdi Mektebi'ne sevk ve i'zâm edilmiş olan fakir ve bî-kesetfalden mukadde mâmurâcaat eden üç efendiye mahsus olmaküzere mübâya'a edilen kütüb-i mütenevvi'a postayatevdî'an gönderilmiş olmağla vusulünün iş'ârı lüzumu beyan olunur, efendim.

Osman Kemal

Ek-2.7.

Maârif Nezâret-i Celîlesi'ne

Bâb-ı 'Âlî

Dâire-i Umûr-ı Dâhiliyye

Mektûbî Kalemi

Aded

89

Devletlû Efendim Hazretleri

Dersaâdet'te Havuzlu Han'da beş numrolu odada mukîm Platon Levidi nâm kimesne tarafından Fincancılar yokuşunda Sünbüllü Han'da Matbaacı Eksenoko'nun matbaasında "Amerikan Akademi Talas" ser-levhasını hâvî bazı mektûb kâğıtları tab' olunduğu tahkîkât ve teftişât-ı vâkı'adan anlaşılaraq mezkûr kâğıtlardan bir nüshası elde edilmesine ve Kayseri'nin Talas gibi bir mahallinde böyle bir Amerikan Encümen-i Dânişî'nin vücûdu şüpheyi dâ'î bulunmasından kat'ı nazar bunun bir mekteb olduğu farz edilse bile pay-ı taht-ı Saltanat-ı Seniyye'de mekteb bulunan mekteb bâ-yebli-i hâvez tesmiye edildiği halde buna İngilizcede Mekâtib-i 'Âliyye'ye mahsûs olan "akademi" unvânı verilmesi bi'l-vücûh câlib-i dikkat gösterilmesine binâen evvel-emirde böyle bir mektebin vücûdu olup olmadığının ve var ise ruhsat-ı resmiyye ile küşâd edilmiş ve talebesi ne mikdar bulunmuş olduğunun ve hükümetin bu bâbdaki ma'lûmâtı ne derecededir ve şu ismin verilmesi ne maksadla vukû' bulmuş ve esasen başka nâm ile yâd edilirken şimdi mi tahvîl edilmiştir. Bu bâbdaki ma'lûmât-ı mahalliyenin ve zikr olunan matbaa ile münâsibi neden ibâret bulunduğunun iş'ârı Ankara Vilâyet-i Celîlesine yazılmış idi. Bu kerre cevâbı hâvî alınan 9 Nisan sene 316 tarih ve 34 numrolu tahrîrâtta Kayseri'nin Talas karyesinde Amerikalı misyonerler tarafından on üç sene mukaddem bilâ-ruhsat bir inâs mektebi te'sîs ve küşâd olunarak Rum ve Ermeni çocukları tadrîs edilmekte bulunduğu ve mekteb-i mezbûrda el-yevm otuz bir adedtâlibât mevcut olup mekâtib-i 'âliyyeden olmayan bu misillü ufak mekteplere İngiliz lisânında "akademi" nâmı verilmekte olmasından nâşî mezkûr mektebin nâmı dahi akademi olduğu ve mualliminin Dersaâdet'te öyle bir mektup

kâğıdı tab' ettirdiği ve başka bir güne maksadı olmadığı ve matbaa ile olan münâsebetinin bu mektub kâğıdının tab'ı için mürâca'attan ibaret bulunduğu izbâr olunmasıyla bu hususta Nezaret-i Celile-i dâverîlerince olan ma'lûmâtın ilave-i mütâla'a ile inbâsına himem-i 'Aliyye-i âsafâneleri der-kâr buyurulmak bâbında emr u fermân hazret-i men-leh'ül-emrindir. Fî 27 Muharrem sene 318 ve fî 13 Mayıs sene 316.

Nâzır-ı Umûr-ı Dâhiliyye

İmza



Ek-2.8.

Maârif Nezâret-i Celîlesi'ne

Ankara Vilayeti

Mektûbî Kalemi

Aded

322

Devletlû Efendim Hazretleri

Ankara'ya şimendüferin vürûdundan beri Ankara mülhakâtıyla vilâyât-ı mütecâvire merkez ve mülhakâtına nakil ve irsâl olunmak üzere Dersaâdet ve memâlik-i ecnebiyyeden her vakit külliyyetli kütübve resâilvematbû'ât-ı muhtelif vürûd etmekte olup bunların gerçi mu'âyeneleri icrâ olunmakta ise de me'mûr-ı mahsûs olmadığından lâyıkiyla tedkîkâtı ifâ edilememekte ve Kayseri ve Yozgad ve Merzifon ve Amasya ve Sivas ve Amasya ve Tokad gibi Ermeni erbâb-ı fesâdının menba'ı olan mahallere ekseriyetle Ermenice ve elsine-i sâire üzere birçok kütüb ve resâil ve harita ve levâyah nakil ve sevk edilmekte olduğundan zikrolunan kitapların 'arîz ve 'amîk mütâla'asıyla münderecâtının muzır olup olmadığına tedkîk ve memnû'olanlarının men-'idühülûyle imrâr ve intişârına'adem-i müsâ'ade ve mahreclerine iâde ve mazarratı mahdûd bulunanlarının tayy ve izâle ve tedkîki îcâb edenlerin zapt ve imhâsı zımında Ermenice ile İngiliz ve Fransız ve Rum ve Alman lisânlarına âşinâ bir mu'âyenememurunun tayîni mukteziyyât-ı umûrdan ve bir müddetten berû vilâyâtın kesb eylediği ehemmiyetine nazaran vilâyât-ı sâire de olduğu gibi buraca da böyle bir memûrun vücudu derece-i vücûbda bulunduğundan bahisle Maârif bütçesinin birinci faslının ikinci maddesindeki mu'âyene memûrları muhassasâtından şehri münâsib mikdar akçenin sarfına me'zûniyyet itâsı husûsunun cânib-i 'âlî-i âsafânelerine 'arz-ı izbârı vilâyet ma'ârif müdîriyetinden bâ-takrîr ifâde olunmağla ifâ-yı muktezâsı bâbında emr u fermân hazret-i men-leh'ül-emrindir. Fi 5 Cumâdelûlâ sene 312 ve fi 22 Teşrîn-ievvel sene 310.

Ankara Valisi Mehmed Memdûh (mühür)

Ek-2.9.

Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye

Meclis-i Kebîr

Aded 2005

Ankara Mekteb-i İdâdîsi

<i>Görevli</i>	<i>Maâş</i>	<i>Memûriyeti</i>	<i>Müddet-i meşgûliyeti</i>
Edirne Muavin-i Sâniğinde Müstahdem Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne Mezûnlarından Fethi Efendi, Mertebece Terfî'an, Maâş-ı sâbıkı 1285	225	<i>Muâvin-ievvellik</i>	-
	220	<i>Türkçe, Sene 3-4-5</i>	6
	200	<i>Ahlâk</i>	5
	135	<i>Kitâbet-i Resmîyye</i>	2
	150	<i>Hıfzıssıhha</i>	3
	180	<i>Kimya</i>	2
	1.110		18
Dârümuallimîn-i Rüşdiyye Mezunlarından Muâvin-i Sâlis Vasfi Efendi, Maâş-ı sâbıkı 930	180	<i>Muâvin-isânîlik</i>	-
	120	<i>Arabî sene 6-7</i>	2
	350	<i>Ulûm-ı Dîniyye</i>	12
	280	<i>Coğrafya Sene 3 ilâ 7</i>	9
	930		23
Ankara İdâdîsi Muallimlerinden Dârümuallimîn-i 'Âliyye Mezunlarından Kâmil Efendi, Maâş-ı sâbıkı 975	180	<i>Mu'âvin-isâlislik</i>	-
	315	<i>Fransızca</i>	10
	120	<i>Cebir</i>	2
	90	<i>Müsellesât</i>	1
	90	<i>Kozmografya</i>	1
	180	<i>Hendese</i>	5
	975		19
Çorum İdâdîsi Muallimlerinden ve Dârümuallimîn-i 'Âliyye Mezunlarından Mahmud Efendi, Maâş-ı sâbıkı 750	350	<i>Tarih</i>	10
	120	<i>Coğrafya sene 1-2</i>	4
	290	<i>Türkçe sene 1-2</i>	11
	760		25

Çorum İdâdîsinde

Dârümuallimîn-i 'Âliyeden Geçen Sene neş'et ederek me'mûriyet intizârında bulunan Ahmet Hamdi Efendi	200	<i>Coğrafya</i>	10
	250	<i>Fransızca</i>	10
	100	<i>Usûl-i Defterî</i>	1
	100	<i>Hıfzıssıhha</i>	2
	100	<i>Cebir</i>	2
	750		25

Ankara Mekteb-i İdâdîsi mu'âvin-i evvelîğinin açılmasından dolayı tettebbu'ât-ı kuyûdiyye icrasıyla kıdem-i hizmet ve tahkîkât-ı sâire ile dahî hüsn-i hâl ve hareket-ı kazıyyeleri nazar-ı i'tibâra alınarak mu'âvin-i evvelîğe üçüncü, dördüncü, beşinci seneler Türkçe ve Ahlâk ve Kitâbet-i Resmîye ve Hıfzıssıhha ve Kimya muallimliklerine Edirne Mekteb-i İdâdîsi Mu'âvin-i Sânîsi Fethi ve mu'âvin-i sâniğe altıncı ve yedinci sene 'Arabî ve dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci sene Ulûm-ı Dîniyye ve üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci sene Coğrafya muallimliğine mu'âvin-i sâlis Vasfi ve mu'âvin-i Sâlisliğine Fransızca, Cebir, Müsellesât, Kozmografya, Hendese muallimliğine muallimlerden Kâmil ve Mevâld ve İlm-i Eşyâ ve Hesâb ve Usûl-i Defterî muallimliğine Adana İdâdîsi muallimlerinden Ali Osman ve Tarih ve birinci, ikinci, üçüncü seneler Coğrafya ve birinci, ikinci seneler Türkçe muallimliğine Çorum İdâdîsi muallimlerinden Mahmûd ve Çorum İdâdîsinin Coğrafya, Fransızca, Usûl-i Defterî, Hıfzıssıhha, Cebir muallimliğine Dârümuallimîn-i 'Âliyye mezûnlarından Ahmet Hamdi Efendi intihâb edilmiş olmağla rehin-i tasvîb-i 'âlî-i nezâret-penâhîleri buyurulduğu tadîrde muhâsebe ve mekâtib-i İdâdiyye idâresiyle Sicil Şu'besince mu'âmele-i mukteziyye îfâsından sonra keyfiyetin ve mahallinde olmayanlarınbu vesile ile icrâ-yı tahlifleri lüzumunun Ankara Maârif Müdüriyeti'ne emr u iş'âr buyurulması bâbında emr u fermân hazret-i men-leh'ül-emrindir. Fi 1 Ramazan sene 1319 ve fî 29 Teşrîn-i sâni sene 317.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : HÜKÜM Müzeyyen
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 01/01/1991 Çankaya
Medeni hali : Bekar
Telefon : 05077200995
Faks : -
e-mail : müzeyyen_hukum@hotmail.com



Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi	Devam ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi	06.06.2011
Lise	Başkent Lisesi	2007

İş Deneyimi

-

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

19. Yüzyılın Sonu 20. Yüzyılın Başlarında Kırşehir Sancağında Eğitim-Öğretim Faaliyetleri (makale)

Hobiler

Kitap okumak, film izlemek, edebiyat, sanat.



GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

